

Рајко ПЕТРОВИЋ

РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ СРБИЈЕ

Између шансе и нужности

IES

Рајко ПЕТРОВИЋ

РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ СРБИЈЕ

Између шансе и нужности

Београд, 2021.

*посвећено успомени на деде Јеленка Петровића
и Сретена Милошевића,
вредне српске сељаке и домаћине*

САДРЖАЈ

Предговор	9	Оживљавање села као <i>conditio sine qua non</i> регионалног развоја	71
Регионални развој: појам и значај	13	Задругарство: импулс који нам је био потребан	78
Шта је регионални развој?	13	Локално предузетништво европске конкурентности	84
Регионални развој као покретач економског развоја	15	Примери добре праксе у Србији: резултати који охрабрују	89
Теорије регионалног развоја	17	Инђија: локални економски развој европског квалитета	90
Регионализација, регионализам и регион	19	Ариље и Књажевац: развој туристичких потенцијала	93
Европско искуство у области регионалног развоја	23	Случај Коцељева: снага малих општина је у партнерској сарадњи	97
Регионална политика Европске уније	24	Ваљево: међународна подршка у функцији јачања локалних капацитета	100
Институционални оквир регионалне политике Европске уније	27	Горњи Милановац: успешна модернизација водоснабдевања	102
Индикатори квалитета регионалног развоја	30	Крупањ: обнова инфраструктуре као предуслов економског развоја	103
Индекс регионалне конкурентности	31	Регионална сарадња на Западном Балкану: сигуран пут регионалног развоја Србије	107
Индекс регионалног људског развоја	34	Иницијатива „Мини Шенген“: ново поглавље у односима земаља Западног Балкана?	108
Индекс регионалног друштвеног напретка	36	Србија и Босна и Херцеговина: тесна сарадња као „усуд реалности“	114
Индекс регионалног предузетништва и развоја	38	Србија и Црна Гора: нова прилика за старе односе	121
Регионални развој Србије у 21. веку	40	Србија и Северна Македонија: пут од очаја до сјаја	129
Уставноправни оквир	41	Србија и Албанија: прилика за нови почетак у односима два народа?	136
Статистички региони	46	Закључак	144
Регионални развој и евроинтеграције	52	Библиографија	147
Пресек стања данас: две деценије поражавајућих резултата	56	Биографија аутора	167
Будући кораци: битка за село, регионе и државу	66		
Зашто је Србији потребно Министарство за регионални развој?	67		

|

ПРЕДГОВОР

|

Претпрошли век је био век националног буђења. Прошли је са собом донео транснационалне политичке, економске и војне интеграције, а на свом крају и процес унификације на светском нивоу, који нам је познат под именом глобализација. Уверени смо да 21. век припада процесу који можемо сместити између националног и глобалног, а то је регионализација. Евидентно је да, без обзира на то што је у многим сегментима савремени свет постао „глобално село“, многи проблеми још увек морају да се решавају на националном нивоу. На другој страни, некада је чак и држава прегломазан оквир за деловање на неке конкретне економске, социјалне и проблеме друге природе. Најниже јединице локалне самоуправе (а то су општине и градови у већини земаља), иако су у најнепосреднијем контакту са грађанима, често немају довољно институционалних механизма и материјалних капацитета за реализовање већих пројеката. У том контексту, регион се, као релативно нова територијална, економска, али и политичка категорија, намеће као део решења.

О регионима, регионализацији, регионализму, регионалној политици и (равномерном) регионалном развоју се све више пише у научној и стручној литератури, како домаћој тако и иностраној. Често се ови појмови мешају, што уноси не само термиолошку забуну, већ и проблеме у практичној политици. Важно је разумети значење наведених појмова, с обзиром на то да ће они бити све заступљенији. Најкраће речено, регионализација представља процес, регион је производ тог процеса, регионализам је скуп политичких идеја из те области, а регионална политика једна од јавних (секторских) политика. То су термини који су, исто тако, важан део ове студије. Посебно је важно разумети концепт (равномерног) регионалног развоја, јер је ова студија посвећена превасходно њему. У самом називу је јасно назначен узрок потребе за његовим постојањем, а то је присуство неуједначености међу регионима одређене државе. Регионални развој је процес који траје. То није пројекат који је могуће реализовати у тачно одређеном периоду и рећи да је био успешан. Он не зависи само од политичке воље државе, нити само од материјалних (новчаних) средстава које јој стоје на располагању. Регионални развој је перманентан процес који одговорна држава увек спроводи са различитим интензитетом и у складу са датим околностима. Реч је о комплексном подухвату који има своју политичку, економску, социјалну, еколошку и културолошку димензију. Равномерни регионални развој увек мора бити и одрживи развој, а то значи да мора представљати баланс уложеног и очекиваног у дугорочно посматраном периоду.

Србија данас спада у земље са већим регионалним диспропорцијама, а одговорност за такво стање припада свима нама. Регионални развој увек са собом носи и локални економски развој, а то значи две ствари. Прво, значи развој локалног предузетништва (кроз више малих и средњих предузећа и неколицину националних и мултинационалних компанија) у градовима и варошицама. Друго, значи развој села, а развој села подразумева развој свих пољопривредних грана, као и развој задругарства. Дакле, подстицање развоја српског села и српских предузетника јесте темељ за равномеран регионални развој.

Ова студија Рајка Петровића претендује да има вишеструке циљеве. Најпре јој је циљ да пружи теоријски осврт на појам и значај

регионалног развоја. Затим, да анализира европско искуство у области регионалног развоја – њену регионалну политику, институције које су за њу надлежне, али и примере добре праксе. Аутор је свестан чињенице да равномерни регионални развој Србије не можемо поставити на немачким, француским или шпанским темељима, али да исто тако Србија може да се угледа на неке мање земље које бележе добре резултате у тој области. Резултати у пракси су мерило успеха сваке теорије. Зато аутор, између осталог, указује на неке од кључних мерних инструмената које Европска унија користи у области регионалног развоја, попут индекса регионалне конкурентности или индекса регионалног хуманог развоја. Анализира шта је у претходних 20 година учињено на овом плану у Србији, како на законодавном и институционалном пољу, тако и на пољу практичне примене која „живот значи“ за наше суграђане. Аутор је направио пресек стања у области регионалног развоја Србије, те указао на примере добре праксе у домаћим локалним самоуправама, који су доказ да је могуће направити значајне помаке на плану локалног економског развоја, привлачења страних инвеститора и побољшања сервиса јавних услуга за грађане. Закључно, књига пружа увид у значај теме регионалних интеграција, односно економског и сваког другог повезивања земаља тзв. Западног Балкана, где сигурна и просперитетна будућност мора имати примат над прошлошћу испуњеном неразумевањима и сукобима.

Горан Миленковић

помоћник министра за бригу о селу

у Влади Р. Србије

РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ: Појам и значај

Шта је регионални развој?

Регионални развој је тема која све више окупира домаћу научну и стручну јавност, али и све грађане Србије. Често се могу чути политичке оцене да је Србији потребан равномеран регионални развој и да је неуједначност у развоју наших региона велики економски и социјални изазов за све нас. Такве оцене су свакако на месту, али услед нестручности или пуне непажње често долази до помало конфузне и непрецизне употребе одређених термина. Сходно томе, сматрамо да је најпре потребно образложити (у теоријском смислу) појмове попут регионалног развоја, регионализације, регионализма и региона.

Регионални развој је и садржински и суштински веома комплексан појам који захтева мултидисциплинарни приступ. Потреба за мултидисциплинарним приступом проистиче из широког низа политичких, економских и друштвених појава којима се регионални развој бави (попут економске политике, привредног система, просторне организације, територијалне структуре и сл.). Регионални развој је динамичан процес који подразумева праћење и унапређење привредног развоја у регио-

налом контексту.¹ Пред регионалним развојем стоје разне препреке и ограничења. Политичка недоследност, честе неодлучности и колебања, питање ускладивости уједначеног регионалног развоја и раста привреде у целини – само су неке од ствари на које мора рачунати држава спремна да се ухвати у коштац са исправљањем регионалних неравномерности.²

Дефинисати регионални развој није ништа мање захтеван посао. Кључно је разумети његов крајњи циљ, а то је „повећање благостања људи остварењем што повољнијих услова живота и рада становништва и постизањем што веће производности производних снага на ужим деловима националне територије и земље у целини“.³ Слободан Оцокољић и Вања Долапчев под регионалним развојем подразумевају низ активности које су у функцији побољшања економског стања у одређеној географској целини. Реч је о активностима којима управљају органи власти, али уз партнерску сарадњу са свим заинтересованим странама.⁴ Према Организацији за економску сарадњу и развој (Organization for Economic Co-operation and Development – OECD), регионални развој је широк појам који се може посматрати као општи напор да се смање регионалне разлике подржавањем различитих економских активности у регионима (попут запошљавања и стварања богатства), где је концепт регионалног развоја у прошлости био заснован на привлачењу унутрашњих инвестиција и развој инфраструктуре великих размера како би остварио своје циљеве.⁵ За Центар за регионални развој Уједињених нација (United Nations Centre for Regional Development – UNCRD) реги-

1 Боривоје Росић, *Регионални аспект привредног развоја Србије – искуства и перспективе*, Докторска дисертација, Универзитет у Крагујевцу, Економски факултет, Крагујевац, 2014, стр. 20.

2 Ljubomir Madžar, „Smetnje i prepreke u politici regionalnog razvoja – Institucionalna ograničenja i administrativni kapacitet“ u Mijat Damjanović (ur.): *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2012, str. 56–57.

3 Боривоје Росић, *Регионални аспект привредног развоја Србије – искуства и перспективе*, оп. цит., стр. 20.

4 Slobodan Ocokoljić i Vanja Dolapčev, *Od principa do prakse: ka delotvornim i efikasnim regionalnim razvojnim agencijama u Republici Srbiji*, Beogradska otvorena škola, Beograd, 2014, str. 13.

5 “Regional Development Policy“, OECD, Доступно на: <http://www.oecd.org/regional/regionaldevelopment.htm> (Приступљено 17.3.2021)

онални развој је потенцијални инструмент помоћу кога се може вршити интеграција и промоција напора за социјални и економски развој. Он је могућ, судећи по стручњацима из ове организације, само у земљама које су спремне да следе неколико циљева: подстицање социјалних реформи и брзих структурних промена уопште; ширу расподелу добити од развоја међу мање привилегованим групама; повећање јавног ангажмана како у постављању развојних циљева, тако и у процесима организовања и одлучивања; стварање ефикасног институционалног и административног система; подстицање ефикаснијег урбаног и руралног развоја и вођење рачуна о еколошкој компоненти у контексту целокупног регионалног развоја.⁶

Регионални развој као покретач економског развоја

Регионални развој увек подразумева (локални) економски развој. Немогуће је, примера ради, развити неки регион инфраструктурно или смањити социјалне разлике у односу на друге делове државе без подизања његове економије. Глобализација је постепено стварала светско тржиште које има своје законитости и од кога су микроекономске целине (у које можемо убрајати и регион) све више зависне. Ипак, глобални процеси носе са собом и бројне развојне потенцијале. Транспорт робе и услуга је све бржи, бржи је и проток информација, а појавом интернета рекламирање производа је приступачније и јефтиније него пре. Важно је разумети да региони морају пратити иновацијске процесе, јер је то једини начин да одрже своју економију конкурентном на глобалном тржишту. Потребно је да сваки регион развија своје економске потенцијале у скла-

6 “Regional Development“, United Nations Centre for Regional Development, Доступно на: <https://www.uncrd.or.jp/index.php?menu=368> (Приступљено 17.3.2021)

ду са својим политичким, социјалним и институционалним оквирима. Микроекономске средине попут региона имају предности које је потребно уочити и искористити. Димензија близине између актера у једној релативно малој средини може бити изузетно важна. Та блискост често омогућава конкретне и продуктивне размене знања између економских субјеката, што ствара ефикаснију економију. У организационом смислу, близина значи фаворизовање интерактивног учења и иновација, али и редуковање несигурности и опортунистичког понашања. Социјална димензија блискости коју проналазимо у регионима подразумева стварање мреже неформалних односа и међуљудског поверења међу радницима и предузећима. На крају, сама институционална близина је претпоставка бољег механизма координације економије, како у домену регулаторног и правног система, тако и кроз неформалне културне норме и навике.⁷

Регионални развој је истовремено и одрживи развој. Одрживи развој подразумева хармонију између коришћења одређених ресурса у садашњости и потреба будућих генерација. Његов значај је потребно сагледати не само на локалном и глобалном нивоу (Мисли глобално, делуј локално!), већ и на регионалном.⁸ Одрживи развој региона је заснован на три димензије. Прво, регионални развој увек значи интегрисани развој одређене територије на више поља – економском, социјалном, технолошком, културном, здравственом и пољу животне средине. Друго, регионални развој мора бити заснован на својим оптималним чиниоцима (друштвеним, природним и економско-развојним), кроз које се одржава одређени ниво квалитета живота. Треће, није довољно само креирати и применити одређену регионалну политику на датој територији, већ је читав процес регионалног развоја потребно разумети као социоекономски процес, који мора бити усклађен са датим политичким и културним контекстом.⁹

7 Andrea Ascani, Riccardo Crescenzi and Simona Iammarino, "Regional Economic Development: A Review", *Search Working Paper*, WP1/03, European Research Area and Seventh Framework Programme, January 2012, p. 7.

8 Небојша Новаковић, *Удруживање као фактор одрживог развоја пољопривреде локалне заједнице*, Мастер рад, Универзитет у Новом Саду, Пољопривредни факултет – Департман за агротуризам и рурални развој, Нови Сад, 2014, стр. 9–10.

9 Radislav Jovovic, Mimo Draskovic, Milica Delibasic and Miroslav Jovovic, "The concept

Теорије регионалног развоја

Много времена је било потребно да регионални развој постане предмет интересовања теорије. Појава регионалних разлика пробудила је интересовање за ову област, посебно током Велике економске кризе (1929–1933). Суперконцентрација, доминација центра над периферијом и њихови међусобни конфликти биле су само неке од неправилности које су захтевале државну интервенцију како би се извршила њихова корекција. Велика Британија је била прва држава која је преузела конкретне мере за регионални развој. Она је 1934. године донела посебан закон којим су поједини региони проглашени неразвијеним. Данас је регионални развој толико важно научно и стручно питање да је о њему развијено неколико теоријских приступа, попут теорије полова раста, доктрине извозне оријентације региона, теорије специјализације и производних комплекса, теорије локације итд.¹⁰ За потребе овог рада издвојићемо два теоријска погледа – теорију полова раста и доктрину извозне оријентације региона.

Теорија полова раста је заснована на претпоставци „да се економски развојни ефекти испољавају формирањем и функционисањем мреже више међусобно зависних жаришних тачака различитих величина, снага и интензитета деловања системом децентрализоване концентрације“.¹¹ Ова теорија уважава специфичности социоекономских система посматраних земаља, иако је смишљена да би објаснила економски раст у апстрактном економском простору. Теорија полова раста настала је у Француској средином 60-их година XX века. Творац теорије био је

of sustainable regional development – institutional aspects, policies and prospects", *Journal of International Studies*, 10 (1), pp. 256–257.

10 Боривоје Росић, *Регионални аспект привредног развоја Србије – искуства и перспективе*, оп. цит., стр. 20.

11 Драгана Арсић, *Регионални аспект привредног развоја Србије*, Мастер рад, Универзитет у Нишу, Природно-математички факултет – Департман за географију, Ниш, 2015, стр. 21.

француски економиста Франсоа Перу (Francois Perou), који је посебно проучавао секторско неуравнотежено понашање економског раста кроз праћење динамике структурних промена привреда земаља развијеног света. Судаћи по овој теорији, економски раст се не појављује свугде, он није истовремен и равномеран, већ се појављује у појединим тачкама које називамо половима развоја. Тако долази до стварања мреже тачака које бележе раст, али у различитом реалном времену и различитог интензитета.¹²

Доктрина извозне оријентације региона (Export Base Theory) претпоставља да је извозна оријентација региона фактор који покреће његов развој. Судаћи по овој теорији, постоје две групе делатности унутар једног региона: оне које служе за задовољење потреба становништва посматраног региона и делатности које пласирају производе и услуге за извоз ван региона.¹³ За представнике доктрине извозне оријентације региона делатности које припадају другој групи су базичне. Један од најзначајнијих представника ове теорије је Даглас Норт (Douglass North). Он је направио класификацију региона, на основу њиховог увоза и извоза, на:

- Активне регионе (региони који остварују већи извоз роба и услуга у односу на увоз)
- Пасивне регионе (региони који остварују већи увоз роба и услуга у односу на извоз) и
- Уравнотежене регионе (региони који имају једнак извоз и увоз роба и услуга)¹⁴

Норт је, сасвим очекивано, предност давао тзв. активним регионима, сматрајући да се економска ефикасност региона постиже кроз специјализацију оних производних грана које могу донети вишак извоза над увозом. Базичне делатности, које по мишљењу ове теорије могу регион претворити у активни регион, углавном су везиване за градска

¹² Ибидем, стр. 21–22.

¹³ Боривоје Росић, *Регионални аспект привредног развоја Србије – искуства и перспективе*, оп. цит., стр. 40.

¹⁴ Ибидем, стр. 40–41.

подручја. Према Скоту Хојту (Scott Hoyt), те градске делатности су индустрија (посебно екстрактивна), трговина, управно-административне делатности, образовне институције, забавне установе и неке услужне делатности.¹⁵

Регионализација, регионална политика и регион

Услед повећаног интересовања за област регионалног развоја дошло је и до терминолошког усложњавања у оквиру ње. Тако се данас у новинама или часописима често могу срести појмови попут регионализације, регионализма, региона или регионалне државе. Премда се ови појмови често преплићу, они се значајно разликују и потребно их је пажљиво употребљавати, посебно када је реч о изради закона, стратегија, приручника, водича добре праксе и сл. из ове области.

Регионализација је процес у коме се спроводе одређена начела регионалне политике на одређеним просторима које означавамо као регионе. Према Јовану Комшићу, „регионализација се генерално схвата као стварање новог нивоа у територијалној организацији државе; нове институције се могу знатно разликовати по органима, одговорностима и надлежностима, али се оне увек стављају на постојеће локалне институције“.¹⁶ Судаћи по овом аутору, постоје три модела регионализације: регионализација без стварања регионалног нивоа, регионална децентрализација и политичка регионализација (институционални регионализам).¹⁷ Наш истакнути теоретичар права Стеван Лилић сматра да

¹⁵ Ибидем, стр. 41.

¹⁶ Jovan Komšić, *Principi evropskog regionalizma*, Asocijacija multietničkih gradova Jugoslovenske Evrope – Philia, Novi Sad, 2007, str. 128.

¹⁷ Ибидем., стр. 130.

„регионализација подразумева стварање одређених територијалних целина са атрибутима аутономног (самосталног) одлучивања у креирању и вођењу јавних послова (политике), односно у формирању организационих структура управљања (органа) ради остваривања тих послова“.¹⁸ Снежана Ђорђевић се слаже са оценом да је регионализација процес децентрализације. Региони, посматрани као резултат завршне фазе децентрализације, значајни су јер могу да обављају послове за које су општине и градови сувише мали, док су, са друге стране, довољно мали да се грађанима чине ближим у односу на централне институције државне власти.¹⁹ Веран Станчећић такође разликује неколико врста регионализације: статистичку регионализацију (процес којим се формирају статистички региони), управну регионализацију (процес у коме се формирају региони као деконцентрисани органи централне власти) и политичку регионализацију (процес у коме настају региони као политички и правни субјекти са сетом различитих надлежности и сопственим буџетом).²⁰ У последње време настају и нови и сложенији погледи на регионализацију у складу са контекстом у коме се она спроводи. Тако се, примера ради, модел регионализације спроведен у Шпанији може назвати историјско-политички модел регионализације, услед својих специфичности које су директно везане за историјско и политичко наслеђе шпанске државе.²¹ Очигледно је да је и сам појам регионализације сложен и вишезначан, те да је приликом његовог коришћења потребно јасно назначити о ком моделу регионализације говоримо.

Регионализам, као и сваки други „изам“, представља скуп одређених политичких, социјалних и економских идеја које се тичу региона. Он није једнозначан појам, с обзиром на то да га можемо посматрати на микро и макро политичком нивоу. За разлику од макронивоа, где пред-

18 Stevan Lilić, „Regionalizam, EU i pravni okviri regionalizacije Srbije”, *Časopis za pravo i ekonomiju evropskih integracija*, br. 2 (2009), str. 8.

19 Snežana Đorđević, „Modeli regionalizacije za Srbiju” u Mijat Damjanović (ur.): *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2012, str. 302.

20 Veran Stančetić, „Vrste i tipovi regionalizacije”, u Mijat Damjanović (ur.): *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2012, str. 289.

21 Рајко Петровић, „Историјско-политички модел регионализације у Шпанији: изазови и перспективе”, *Култура полиса*, год. XV (2018), бр. 37, стр. 59–60.

ставља геополитичку оријентацију неке земље, на микронивоу регионализам значи скуп идеја које имају за циљ остваривање одређеног степена аутономије региона на уштрб централистичких тенденција државе.²² Као што истиче Стеван Лилић, регионализам представља „политичку идеју која наглашава интересе појединачних региона или групе региона“.²³ Поборници регионализма су мишљења да јачање регионалних институција власти доноси ефикасније и рационалније управљање, које побољшава квалитет живота грађана датог региона, али и доприноси свеукупном развоју државе.²⁴ Регионализам можемо посматрати као резервоар идеја из којих проистичу различите регионалне политике. Оно што регионализам чини потенцијално опасним јесте могућност његове трансформације у сепаратизам. Према је пре реч о изузетку него правилу, таквих случајева има, попут Каталоније у Шпанији, где готово половина грађана није задовољна високим степеном регионалне аутономије и жели независност тог шпанског региона.²⁵ Регионалне политике су јавне политике (попут економске, социјалне или еколошке политике), те као такве имају своје креаторе, процесе одлучивања и усвајања, планове и предлоге, те начине спровођења у пракси.²⁶

Регион као термин потиче од латинске речи *regio*, која означава подручје веће површине. У различитим државама се за регион користе различити називи. Тако се у Италији, Француској и Шпанији користи управо термин регион, у Немачкој и Аустрији лендер, у Швајцарској кантон, те војводство у Пољској.²⁷ У теорији препознајемо шире и уже

22 Pero Maldini, „Politički i administrativni aspekti regije: regionalizam, regionalizacija i regionalna politika“ u Vesna Vrtiprah (ur.): *Zbornik Sveučilišta u Dubrovniku*, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, 2014, str. 130.

23 Stevan Lilić, „Regionalizam, EU i pravni okviri regionalizacije Srbije”, оп. цит., стр. 8.

24 Ибидем

25 Rajko Petrović, „Ekonomske aspekte katalonskog separatizma“, *Oditor, časopis za menadžment, finansije i pravo*, Volumen IV, Broj 2, 2018, str. 9.

26 Snežana Đorđević, *Analiza javnih politika*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2009, str. 16–18.

27 Snežana Đorđević, „Funkcionisanje sistema lokalne samouprave u Srbiji“ u Jelena Perković (ur.): *Alternativna nacionalna strategija decentralizacije*, Centar za regionalizam, Novi Sad, 2012, str. 89.

схватање региона. Према ширем схватању, регион је скуп одређених држава које су сличне по неким особинама. Тако се може говорити о балканском региону, балтичком региону и сл.²⁸ Према ужем схватању, „регион је такође омеђен простор специфичан по неким својствима, с тим што у овом случају регион представља елемент редовно постојеће политичко-територијалне поделе (...) подразумева да је регион експлицитан, политички елемент са прецизно утврђеним статусом у закону или чак уставу“.²⁹ За потребе овог дела ми ћемо користити ужу дефиницију региона, са посебном пажњом на идеју тзв. политичког региона. О политичком региону можемо говорити „тек када је регион експлицитно дефинисана територија са правним субјективитетом, на којој грађани имају право да непосредно бирају своје регионалне органе власти, када изабрани представници располажу сопственим регионалним буџетом и када имају прецизно дефинисане изворе или пренете надлежности (...)“.³⁰

Регионална држава је посебан облик вертикалне организације власти који се разликује од модела унитарне или федералне државе. У њој власт није сконцентрисана у центру (као у случају унитарне државе), нити долази до поделе суверенитета између државе и ентитета у оквиру ње (као што је случај са федералним државама). Јован Комшић види Италију и Шпанију као праве регионалне државе. У обе земље региони су уставне категорије, имају статуте као своје највише конститутивне акте, заступљени су у Сенату (Горњем дому), имају сопствене надлежности које се разликују од државних и надлежности јединица локалне самоуправе (општина и покрајина) и имају сопствене институције (владу, председника, дводомни парламент) чији се чланови бирају на регионалним изборима.³¹

28 Veran Stančetić, *Region kao razvojna perspektiva u Evropskoj uniji*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 9–10.

29 Ибидем, стр. 10.

30 Veran Stančetić, „Vrste i tipovi regionalizacije“, оп. цит., стр. 288.

31 Jovan Komšić, *Principi evropskog regionalizma*, оп. цит., стр. 18–20.

ЕВРОПСКО ИСКУСТВО у области регионалног развоја

Република Србија је кандидат за стицање пуноправног чланства у Европској унији већ неколико година. У последње две деценије улазак у Европску унију је спољнополитички приоритет наше земље. Уколико желимо да се суштински придружимо европској породици народа, морамо узети у обзир чињеницу да је тамо концепт регионалног развоја све популарнији, те да не представља само агенду политичких партија, већ и политичку и економску платформу водећих земаља Уније. Током последњих неколико деценија, Европска унија је развила широк правни и институционални оквир у овој области. Важно је да разумемо како она приступа овом феномену не само због тога да бисмо проучили начин на који функционишу њене регионалне институције или како се спровode њене регионалне политике у пракси, већ и да у свему томе препознамо оно што може користити нашој земљи, у складу са особеностима нашег политекономског амбијента.

Регионална политика Европске уније

Све важније место у корпусу јавних политика Европске уније добија и регионална политика, која се још назива и кохезиона политика. Настанак и развој регионалне политике Европске уније везан је за покушај смањења постојећих социјалних и економских разлика између држава чланица. Регионална политика Европске уније јесте развојна политика, али она није усмерена само на уско схваћени регионални развој, већ и на целокупан развој свих њених региона.³² Не треба заборавити да се ЕУ састоји од чак 27 држава чланица, које и даље имају бројне надлежности у својим рукама. Многе од њих имају проблеме са неравномерним регионалним развојем, али и ЕУ, посматрана као целина, има те проблеме. Често се говори о развијеном северу Италије у односу на њен југ, или о развијенијем шпанском приобалном подручју у односу на унутрашњост земље. Ипак, сарадња и координација између националних и институција ЕУ на пољу регионалног развоја су све интензивније. „Иако постоји разлика између регионалне политике Европске уније и националних регионалних политика, регионална политика Европске уније је омогућила препознавање регионалних димензија од стране националних институција, учинивши тиме регион неком врстом заједничке институционалне референтне тачке, упркос чињеници да заједнички европски концепт „региона“ и даље не постоји“.³³

Структурна подршка ЕУ регионалном развоју њених држава чланица је важна, премда је тешко израчунати њен стварни утицај. Државе чланице, посебно оне недовољно развијене, током претходних година су се грчевито бориле да од ЕУ добију сваку могућу врсту помоћи у развоју сопствених региона. Треба истаћи да та помоћ никада није схватана као једина покретачка снага развоја, већ само као стимуланс. Она је у разли-

32 Ognjen Mirić, *Regionalna politika Evropske unije kao motor ekonomskog razvoja*, *Evropski pokret u Srbiji*, Beograd, 2009, str. 16.

33 Ибидем, стр. 16.

читим државама чланицама дала различите ефекте. Често је примењивана здружено са политичким и социјалним променама целих друштава, попут случајева земаља источне и средње Европе.³⁴

Политика равномерног регионалног развоја Европске уније има своју политичку, економску и социјалну димензију. Циљ је стварање одрживог и уједначеног развоја, јачање социјалне кохезије и хармоније у Унији уопште. Темељно начело на коме почива регионална политика Европске уније је финансијска солидарност њених чланица. Та солидарност у пракси подразумева усмеравање дела средстава националних економија у структурне фондове и Кохезиони фонд.³⁵ Неки од најзначајнијих циљева регионалне политике ЕУ су партнерство (сарадња свих нивоа власти – од локалних, преко националних до нивоа ЕУ), регионална конкурентност и запошљавање (борба против незапослености, стимулисање конкуренције итд.), прекогранична територијална сарадња региона (међурегионална и транснационална сарадња), допуњавање (ЕУ као кофинансијер националних развојних фондова) итд.³⁶

Често се поставља питање користи и оправданости регионалне политике ЕУ. Сама ЕУ је уложила велика средства у равномерни регионални развој, али то није елиминисало све проблеме који у том домену постоје. И даље су присутне разлике како између региона, тако и између држава чланица. Те разлике су највеће између региона нових и старих чланица ЕУ. Још увек изостају конкретни резултати у пракси када је реч о најнеразвијенијим регионима, а то су периферни и махом депопулисани региони земаља које су се придружиле ЕУ 2004. и 2007. године.³⁷ Такве појаве не треба посматрати само у контексту недостатака одређених мера регионалне политике ЕУ, већ и у ширем смислу, с обзиром да је сама Унија у последњих неколико година суочена са политичким,

34 Владимир Међак и Срђан Мајсторовић, *Регионална политика Европске уније*, Канцеларија за придруживање Европској унији Владе Републике Србије, Београд, 2014, стр. 61.

35 Јована Тодорић, „Кохезиона политика као фактор равномерног регионалног развоја Европске уније“, *Глобус*, бр. 34, стр. 64.

36 Ибидем, стр. 65–66.

37 Ибидем, стр. 71.

економским и социјалним проблемима, те је постало упитно како њено ширење, тако и јачање њених институционалних капацитета у будућности.³⁸

Европска унија је створила сопствени концепт региона како би планирала и спроводила своју регионалну развојну политику. „Прије приступања ЕУ, земља кандидат је обавезна да утврди одговарајуће статистичке просторне јединице према класификацији која се примењује у ЕУ. Класификација статистичких региона утврђује се према НУТС методологији (француски: *Nomenclature des unites territoriales statistiques-NUTS*), према Уредби ЕЗ-а број 1059/2003 Европског парламента и Савјета о доношењу заједничке класификације територијалних јединица за статистику. Након приступа чланица Унији, статистичка класификација се службено прихвата као НУТС региони нове земље чланице, те се не може мијењати у наредне три године“.³⁹ НУТС класификација је заједнички именитељ за сакупљање, анализу и обраду статистичких података и информација које се прикупљају из региона дефинисаних на одређени начин, како би се стекао увид у објективну развијеност региона.⁴⁰

Табела 1. НУТС класификација на примеру Словачке

NUTS 1	NUTS 2	NUTS 3	LAU 1	LAU 2	Number of Population NUTS 2 (31.12.2012)	Number of Population NUTS 3 (31.12.2012)
Slovak Republic	Bratislava Region	Bratislava Region	8	73	612,000	612,000
	Western Slovakia	Trnava Region	7	251		1,838,136
		Trenčín Region	9	276	593,159	
		Nitra Region	7	354	688,400	
	Central Slovakia	Žilina Region	11	315	1,348,611	690,121
		Banská Bystrica Region	13	516		658,490
	Eastern Slovakia	Prešov Region	13	665	1,611,407	817,382
		Košice Region	11	440		794,025
TOTAL	4	8	79	2890	5,410,154	5,410,154

38 Rajko Č. Petrović, „Buđenje desnice u Evropskoj uniji – put ka Novoj Evropi ili lažna uzbuđena?“, *Politeia*, God. 8, Br. 15, 2018, str. 104.

39 Lidija Čehulić Vukadinović i Ljiljana Aulić, „Regionalna politika Evropske unije“, *Svarog*, br. 4, maj 2012, str. 74.

40 Ибидем, стр. 75.

Извор: Kvetoslava Matlovičová, Anna Gaval'ová and Jana Kolesárová, “Regional Disparities and their Mitigation in Slovakia: Selected Features And Approaches” In: *Revista Română de Geografie Politică*, Year XVI, no. 2, November 2014, p. 101.

Институционални оквир регионалне политике Европске уније

Развој институционалног оквира регионалне политике Европске уније можемо пратити кроз пет фаза:

1. Прва фаза регионалне политике (1957–1975)
2. Друга фаза регионалне политике (1975–1988)
3. Трећа фаза регионалне политике (1988–2000)⁴¹
4. Четврта фаза регионалне политике (2000–2006) и
5. Пета фаза регионалне политике (2007–2013)⁴²

Током прве фазе регионалне политике ЕУ долази до иницирања и стварања њених првих институција такве врсте, као што су Савет европских општина и региона, потписивање Уговора о функционисању Европске уније, Европски социјални фонд и Асоцијација прекограничних европских региона.⁴³

41 Rajko Petrović, „Nastanak i razvoj pravnog okvira regionalne politike Evropske unije u XX veku“, *Revija za evropsko pravo*, XX (2018) 2–3, str. 131–136.

42 Lidija Čehulić Vukadinović i Ljiljana Aulić, „Regionalna politika Evropske unije“, оп. цит., стр. 73.

43 Rajko Petrović, „Nastanak i razvoj pravnog okvira regionalne politike Evropske unije u XX veku“, оп. цит., стр. 131–134.

Друга фаза регионалне политике ЕУ је изнедрила битне регионалне институције попут Европског фонда за регионални развој, те Јединствени европски акт из 1986. године. Он је био суштински важан за регионалну политику ЕУ, с обзиром на то да је њиме створена правна основа за њен развој (XIV наслов „Економска и социјална кохезија“).⁴⁴

Трећа фаза регионалне политике је дала додатни ветар у леђа кохезионој политици ЕУ. У оквиру ње настају Делорови пакети реформи (Делоров пакет I 1988. и Делоров пакет II 1993. године), а током посматраног периода усвојен је и Маастрихтски уговор (1992/93), на основу кога настаје Комитет региона. Ипак, можда је највеће достигнуће ове фазе било оснивање Кохезионог фонда, чија сврха је финансирање пројеката из различитих области у недовољно развијеним земљама чланицама, како би се смањиле регионалне разлике на нивоу целе Уније.⁴⁵

Четврта фаза регионалне политике је посебно важна, јер је током ње дошло до великог проширења на 10 нових земаља чланица 2004. године. Тиме се број становника Уније повећао за 20%, а БДП за 5%. Нове чланице су аутоматски стекле право коришћења структурних фондова ЕУ и Кохезионог фонда, што је за Унију био велики изазов, с обзиром на то да су разлике у стопи незапослености и висини прихода по глави становника између старих и нових чланица биле изразите.⁴⁶

Пета фаза регионалне политике се поклапала са светском економском кризом која је погодила и Европску унију. У овом периоду акценат је стављен на трансфер средстава најсиромашнијим регионима, пре свега кроз помоћ привредном развоју, отварању нових радних места, иновацијама, истраживањима, али и борби против климатских промена и очувању животне средине. Тако је, примера ради, крајем 2007. године Унија дала сагласност за 436 програма помоћи регионима у свим њеним чланицама.⁴⁷

44 Ибидем, стр. 134–135.

45 Ибидем, стр. 136–138.

46 Ибидем, стр. 73.

47 Ибидем.

Институционални оквир креирања и спровођења регионалне политике ЕУ чине њене најзначајније институције – Европска комисија, Европски савет и Европски парламент. Поред њих, важну улогу данас имају и институције основане стриктно у сврху регионалног развоја – Савет општина и региона Европе, Скупштина европских региона⁴⁸ и Комитет региона.⁴⁹

Европска комисија има најзначајнију улогу у спровођењу регионалне политике ЕУ. За одобравање стратешких програма, израду програмских докумената, праћење спровођења и начин коришћења финансијских средстава задужена је управо Европска комисија.⁵⁰ „Осим што је иницијатор и предлагач расподјеле планираних финансијских средстава у оквиру програмских шестогодишњих периода, Комисија одобрава програме финансирања састављене у државама чланицама, у складу са средствима предвиђеним уредбама Савјета министара“.⁵¹

На нивоу Европског савета се доносе усаглашене кључне политичке одлуке од стране шефова држава и/или влада чланица, а које се могу директно тицати регионалних тема. С обзиром да су одлуке овог колективног тела обавезујуће за институције ЕУ и да је Савет тај који одређује политички смер ЕУ, јасно је да је креирање регионалне политике немогуће без његовог учешћа.

Европски парламент, као „демократија у малом“ Уније, јесте место на коме се често дискутује о питањима регионалне природе. Иако се ова институција често описује тек као „дебатни клуб“, она је место које ужива висок степен демократског легитимитета, те се на њене предлоге и иницијативе често гледа благонаклоно.

48 Ваља напоменути да је Скупштина европских региона паневропска организација чији су чланови и региони држава које нису чланице ЕУ.

49 Lidija Čehulić Vukadinović i Ljiljana Aulić, „Regionalna politika Evropske unije“, оп. цит., стр. 73–74.

50 Ибидем, стр. 73.

51 Ибидем.

Индекс регионалне конкурентности

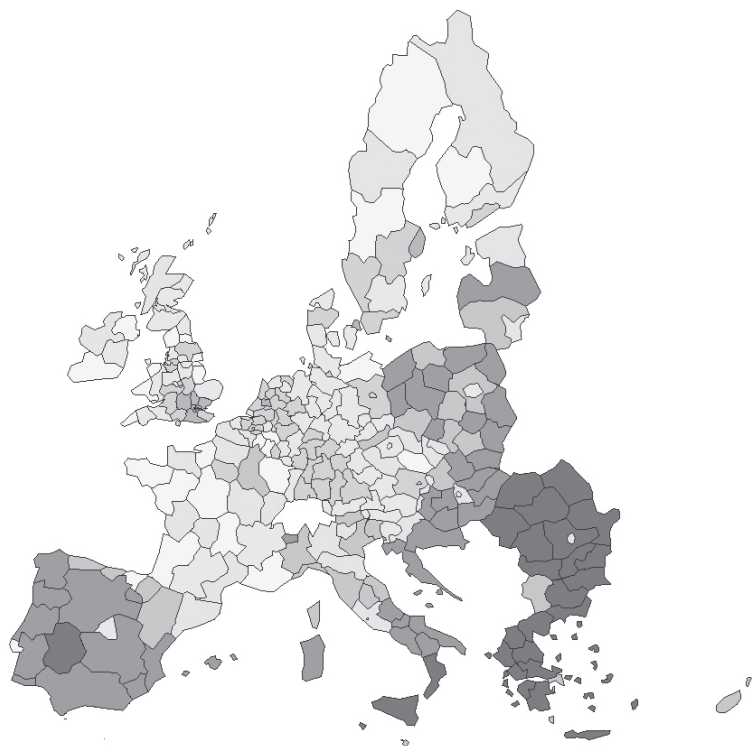
ИНДИКАТОРИ КВАЛИТЕТА регионалног развоја

Као што смо изложили у претходном поглављу, Европска унија све већу пажњу посвећује регионалном развоју на својој територији. С обзиром да се све јавне политике у Унији користе систематично, уз праћење ефеката њихове примене, исти случај је и са регионалном политиком. Европска унија је развила низ индикатора којима се мери степен квалитета регионалног развоја. Међу најзначајније индикаторе спадају индекс регионалне конкурентности, индекс регионалног људског развоја, индекс регионалног социјалног развоја и индекс регионалног предузетништва и развоја.

Индекс регионалне конкурентности (The Regional Competitiveness Index – RCI) је мерни инструмент Европске уније за праћење регионалне конкурентности као параметра свеукупног регионалног развоја. Као такав, користи се већ десет година за све НУТС-2 регионе на територији Уније. Њиме се мери више од 70 упоредивих индикатора који говоре о томе колико је посматрани регион способен да понуди одрживо и привлачно окружење за живот и рад, како компанијама, тако и грађанима који у њему живе. Испитивања регионалне конкурентности се врше на годишњем нивоу. Резултати истраживања се илуструју интерактивним мапама, низом интерактивних веб алата и табелама (доступних на званичном сајту Европске комисије). Табеле, у које су унесени добијени резултати истраживања, пружају могућност поређења између било која два или више региона у ЕУ. Сваки посматрани регион је детаљно обрађен из угла неколико параметара, попут управљања, инфраструктуре, дигиталних мрежа, људског капитала, здравља, тржишта рада и иновација. Захваљујући интерактивним паук-графиконима, могуће је поредити две регије са просецима у другим регијама, односно са европским просеком у посматраном параметру.⁵²

52 “European Regional Competitiveness Index“, Доступно на: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/regional_competitiveness/ (Приступљено 19.10.2019)

Слика 1. Мапа индекса регионалне конкурентности за 2019. годину⁵³

Извор: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/regional_competitiveness/ (Преузето 1.11.2019)

Коришћен је широк низ индикатора као показатеља степена (не) развијености регионалне конкурентности, притом водећи рачуна како о регионалним, тако и о националним параметрима. Међу најзначајније индикаторе можемо издвојити следеће: квалитет регионалних институција, степен корупције у регионалним институцијама, степен корупције

⁵³ На интерактивној мапи тамним нијансама сиве боје означени су региони са најнижим индексом регионалне конкурентности.

на нивоу националних институција, политичка стабилност, ефективност власти, квалитет регулативе, владавина права, степен контроле корупције, лакоћа покретања бизниса, власничка права, заштита интелектуалне својине, транспарентност владиних јавних политика, степен организованог криминала, јавни дуг, национална инвестициона позиција, дуг у приватном сектору, путна инфраструктура, железничка инфраструктура, очекивани животни век становништва, образовни профил становништва, стопа запослености, стопа незапослености, радна продуктивност, приходи по глави становника, доступност савремених технологија последње генерације, људски ресурси у области науке и технологије, високотехнолошки патенти, биотехнолошки патенти, број објављених научних радова итд.⁵⁴

Индикатори индекса регионалне конкурентности у Европској унији за 2019. годину показали су да је полицентрични образац развоја и даље присутан. Десет година након избијања светске економске кризе подела између развијенијег северозапада и мање развијеног југоистока ЕУ је још увек јасно видљива. Такозвана „плава банана“⁵⁵, односно изразито индустријализовани и урбанизовани појас који се протеже од регије Велики Лондон, преко земаља Бенелукса и Баварске, па све до Ломбардије и даље представља најдинамичнији привредни простор. Најбоље резултате у области конкурентности забележили су региони Лондон, Утрехт, Минхен, Берлин и Ломбардија.⁵⁶

⁵⁴ Nicholas Charron, Victor Lapuente and Paola Annoni, “Measuring quality of government in EU regions across space and time”, *Papers in Regional Science*, Volume 98, Issue 5, 2019, pp. 1925–1953.

⁵⁵ Овај термин је сковала група француских географа на челу са Роже Бринеом (Roger Brunet).

⁵⁶ Paola Annoni and Lewis Dijkstra, *The EU Regional Competitiveness Index 2019*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2019, p. 5.

Индекс регионалног људског развоја

Од 1990. године наовамо Програм за развој Уједињених нација (United Nation Development Program) је у свој извештај о људском развоју укључио Индекс људског развоја (Human Development Index – HDI). Њиме се мере достигнућа у три аспекта: пристојан животни стандард, дуг и здрав живот и приступ знању. Овај мерни инструмент, сходно томе, не можемо окарактерисати као чисто економски, јер има вишедимензионални карактер.⁵⁷

Европска унија је прихватила овај мерни инструмент и прилагодила га својим специфичностима како би мерила регионални људски развој. Развијене су бар три перспективе које се тичу погледа на три горе наведена аспекта индекса људског развоја. Перспектива основних потреба захтева расправу о минимуму потреба за здрављем, образовањем и приходима појединаца. У погледу здравља, она захтева довољно дуг живот за човека; у погледу образовања захтева знања и вештине који омогућују опстанак у друштву; крајње, захтева довољан ниво прихода појединца за обезбеђивање исхране, чисте пијаће воде, стамбеног простора и одеће. Утилитаристичка перспектива види три поменута аспекта као проблематичне, с обзиром да они имплицитно говоре о људској срећи, док се утилитаристи држе користи као мерне јединице. Перспектива развоја као слободе говори да није важно само спознати вредност здравствених функција и/или способности самих по себи, већ их и посматрати у односу на вредност прихода и образовне функције.⁵⁸

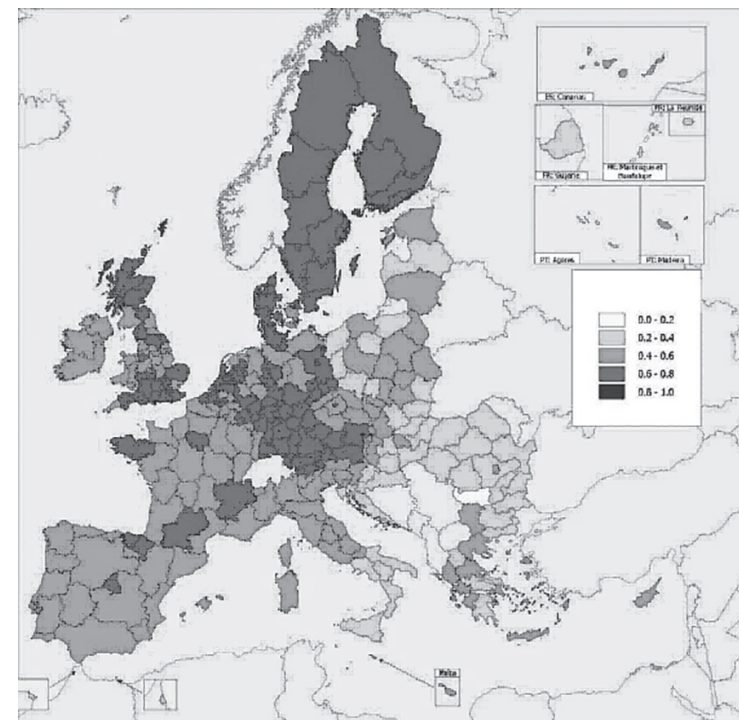
На захтев Генералног директората за регионалну и урбану политику Европске комисије, у Европској унији је 2014. године спроведено

57 Rocco L. Bubbico and Lewis Dijkstra, “The European regional Human Development and Human Poverty Indices“, *Regional Focus*, No. 02/2011, p. 1.

58 Sjoerd Hardeman and Lewis Dijkstra, *The EU Regional Human Development Index*, JRC Science and Policy Reports, JRC90538, 2014, pp. 29–30.

истраживање са циљем да се развију показатељи способни да мере трендове људског развоја у земљама чланицама Уније. Резултати употребе Индекса регионалног људског развоја као индикатора на примеру ЕУ су показали њену изражену поделу на северозапад и југоисток. Док је у јужнијим деловима ЕУ здравствено стање грађана релативно боље, учинак у дохотку и знању је недовољан и далеко је од оног у севернијим и западнијим деловима Уније.⁵⁹

Слика 2. Мапа индекса регионалног људског развоја у ЕУ за 2012. годину⁶⁰

Извор: Sjoerd Hardeman and Lewis Dijkstra, *The EU Regional Human Development Index*, оп. цит., стр. 53.

59 Ибидем, стр. 29–30.

60 Региони су означени различитим нијансама сиве боје тако да се распон вредности Индекса регионалног људског развоја креће од најнижих (светлосива боја) ка највишим (тамносива боја).

Из приложене мапе се јасно види да су највиши резултати индекса регионалног људског развоја забележени у скандинавским земљама, Немачкој, Аустрији, добром делу Уједињеног Краљевства и у неким деловима Француске и Шпаније.

Индекс регионалног друштвеног напретка

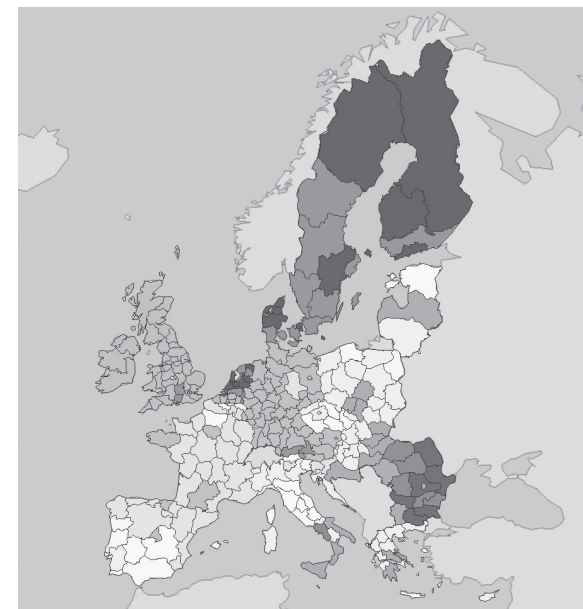
Институције Европске уније индексом регионалног друштвеног напретка врше додатна мерења у појединачним регионима држава чланица, поред оних која се односе на чисто економски напредак, попут БДП-а, запослености или висине прихода. Овај индекс се израчунава на основу 50 показатеља Еуростата (Eurostat), те је базиран на свеукупном оквиру глобалног индекса друштвеног напретка. Он је утемељен како на повратним информацијама јавности, тако и на информацијама стручњака на терену. Захваљујући употреби индекса регионалног социјалног напретка, могуће је разумети какву врсту развојне стратегије практикује посматрани регион Европске уније. Институција Европске уније која користи овај инструмент у својим истраживањима је Генерални директорат за регионалну политику и друштвени напредак.⁶¹

Из интерактивне мапе доступне на званичном сајту Европске уније се може закључити да највише вредности индекса регионалног друштвеног напретка бележе нордијске земље (Данска, Шведска и Норвешка) и Холандија. Тако регион Гелдерланд у Холандији има посматрани индекс у висини од 81.11, регион Мидтјиланд у Данској 81.98, Овре Норланд у Шведској 82.33, а регион Хелсинки у Финској 81.19. Ниске резултате бележе мерења у јужним шпанским регионима (Анда-

61 "European Social Progress Index", Доступно на: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/social_progress (Пристапљено 24.10.2019)

лузија 63.81, Екстремадура 64.77 и Кастиља-Ла Манча 64.34), затим у Португалу (Регион Центро 61.05, Регион Север 60.16 и Алентежо 58.2), те у Италији (Басиликата 55.28, Аbruцо 61.05, Емилија-Ромања 60.78 и Тоскана 61.1). Занимљиво је да ниске резултате бележи Естонија, која чини јединствен регион, са индексом регионалног друштвеног напретка у висини од само 64.87. Низак индекс регионалног друштвеног напретка имају и Кипар (такође посматран као јединствен регион, свега 58.98) и Крит (60.4). Екстремно ниски резултати забележени су у Румунији (Регион Североисток 43.49, Регион Југоисток 42.89 и Југ-Мунтенија 41.82) и Бугарској (Северозападни регион 40.62, Јужни-централни регион 44.22 и Југоисточни регион, са свега 39.72).⁶²

Слика 3. Мапа индекса регионалног друштвеног напретка ЕУ за 2016. годину⁶³

Извор: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/social_progress (Преузето 1.11.2019)

62 Ибидем

63 Региони су означени различитим нијансама сиве боје тако да се распон вредности Индекса регионалног људског развоја креће од најнижих (тамносива боја) ка највишим (сива боја).

Индекс регионалног предузетништва и развоја

Индекс регионалног предузетништва и развоја (REDI – Regional Entrepreneurship and Development Index) Европска унија користи за опис предузетничког процеса. На основу њега врши се процена појединачних ставова грађана везаних за предузетништво и развој, али и анализа услова за остварење истих у посматраној регији. Индекс се састоји од три подиндекса: подиндекса предузетничких ставова, подиндекса способности и подиндекса тежње. Сваки од три наведена подиндекса има две компоненте: појединачну (везану за појединачно доношење одлука) и институционалну (везану за институционални контекст). Када је реч о предузетничким ставовима, они се мере показатељима тржишне англомерације, обима корупције и социјалног капитала. Ти ставови нам указују на начин на који становништво посматраног региона перципира могућности, ризик, културну подршку и умрежавање. На другој страни, предузетничким способностима се мере особине предузетника и предузећа, кроз параметре попут нивоа људског капитала, преузимања технологије и степена тржишне конкуренције.⁶⁴

При употреби овог индекса се користе различити индикатори, попут нивоа образовања становништва посматраног региона, слободе полова, степена софистицираности предузећа, предузетничке тежње, приступа финансирању, иновације у производњи, перцепција ризика, стопа затварања предузећа итд.⁶⁵

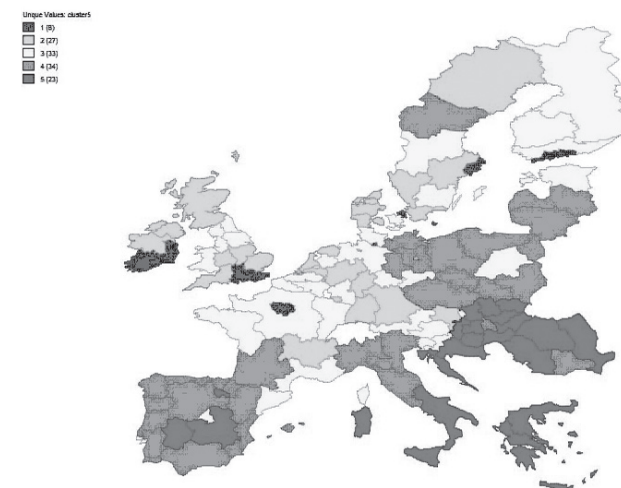
Слика 4. показује мапу резултата у свим региона ЕУ у којима је мерен индекс регионалног предузетништва и развоја за 2017. годину. Нај-

64 “REDI: The Regional Entrepreneurship and Development Index – Measuring regional entrepreneurship”, Доступно на: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/studies/2014/redi-the-regional-entrepreneurship-and-development-index-measuring-regional-entrepreneurship (Приступљено 25.10.2019)

65 Ибидем

боље резултате забележили су региони три скандинавске земље, Немачке, Француске, Велике Британије и Ирске. Региони у посматраним државама су лидери у области предузетништва и иновација и на мапи су означени сивом бојом. Светлосивом бојом су означени региони који су снажни иноватори, а они се налазе у скандинавским земљама, Великој Британији, Аустрији, Белгији, Холандији, Ирској, Француској и Немачкој. Белом и тамнијом сивом бојом су означени скромни, односно слаби иноватори, и у тој групи, поред Естоније, финских и француских региона, доминирају региони земаља средње, источне и јужне Европе. Најгоре резултате бележе тзв. региони најслабији иноватори, а то су региони Грчке, Румуније, Мађарске, Словачке, као и јужни део Италије и Шпаније.⁶⁶

Слика 4. Мапа индекса регионалног предузетништва и развоја региона ЕУ за 2017. г.⁶⁷

Извор: László Szerb et. al, *The Regional Entrepreneurship and Development Index: Structure, Data, Methodology and Policy Applications*, оп. цит., стр. 34.

66 László Szerb et. al, *The Regional Entrepreneurship and Development Index: Structure, Data, Methodology and Policy Applications*, FIRES, Brussels, 2017, p. 33.

67 Региони су означени различитим нијансама сиве боје тако да се распон вредности Индекса регионалног предузетништва и развоја креће од најнижих (тамносива боја) ка највишим (сива боја).

РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ Србије у 21. Веку

Регионални развој је већ годинама једна од најактуелнијих друштвено-политичких тема у Србији. Готово да нема политичке партије која део свог политичког програма није посветила овој теми, нити предизборне кампање у којој је се неко не дотакне. Србија је данас, након готово дводеценијског транзиционог процеса⁶⁸, држава и друштво у коме су регионалне разлике једне од најизраженијих у Европи. Не можемо рећи да за то одговорност сноси конкретна политичка личност или политичка партија, већ пре да је реч о системском проблему чији симптоми су се манифестовали још у доба самоуправног социјализма бивше југословенске државе. Одсуство јасне и дугорочне стратегије, уз системске недостатке карактеристичне за земље источне и југоисточне Европе, довело нас је до тога да су многи делови Србије практично опустели, без људског и инфраструктурног потенцијала, док и најразвијеније регионалне целине својим животним стандардом далеко заостају за

68 Сматрамо да је транзиција, као скуп друштвено-политичких и економских промена, у Србији почела 5. октобра 2000. године, падом режима Слободана Милошевића.

развијеним земљама Европске уније. Правна регулатива у овој области није изостајала, као ни институције од значаја (чак и министарство за регионални развој у једном периоду). Ипак, изостајали су дугорочно позитивни резултати у пракси, упркос чињеници да је регионални развој неизбежан корак на путу ка добијању пуноправног чланства у Европској унији, што је спољнополитички приоритет наше земље већ готово 20 година.

Уставноправни оквир

За регионализацију смо рекли да представља највиши степен развоја локалне самоуправе у једној земљи. Србија је до 2000. године била строго централизована земља, у којој општине и градови нису чак ни располагали својом имовином, што довољно говори о њиховом маневарском простору за развој. Са политичким променама 2000. године долази до позитивних трендова у области децентрализације и јачања локалних самоуправа. Усвајањем Закона о локалној самоуправи из 2002. године долази до проширења изворних надлежности локалних самоуправа, као и до увећања обима поверених им послова.⁶⁹ Тако овај закон предвиђа да се средства за финансирање послова јединице локалне самоуправе обезбеђују у њеном буџету, а да се буџет јединице локалне самоуправе пуни како из изворних, тако и из уступљених јавних прихода. Поред тога, предвиђена су и допунска средства из буџета Републике Србије.⁷⁰ Усвајањем Устава Србије из 2006. године наставило се у правцу побољшања положаја јединица локалне самоуправе. Тако је општи-

69 Dragiša Mijačić, „Decentralizacija, regionalizam i regionalni razvoj u Republici Srbiji”, *Newsletter*, Broj 01/12, str. 1.

70 „Zakon o lokalnoj samoupravi“, *Službeni glasnik RS*, br. 9/2002, 33/2004, str. 21.

нама гарантован широк низ надлежности – од комуналних делатности, преко коришћења грађевинског земљишта и пословног простора, унапређења пољопривредног земљишта и заштите животне средине, све до задовољавања потреба грађана у области просвете, културе, социјалне и здравствене заштите и сл. Устав је потврдио да општина, у складу са законом, управља општинском имовином, те доноси свој буџет, завршни рачун и урбанистички план и програм развоја општине.⁷¹ Уследиле су промене Закона о локалној самоуправи из 2002. године и неколико пратећих закона – Закона о територијалној организацији, Закона о главном граду, Закона о локалним изборима и Закона о финансирању локалне самоуправе. Посебно је био важан Закон о финансирању локалне самоуправе (2006), којим је ојачана финансијска стабилност општина и градова, те регулисано пребацивање средстава са централног на локални ниво власти.⁷²

Регионални развој је пронашао своје место у Митровданском уставу из 2006. године, у коме се каже да „Република Србија стара се о равномерном и одрживом регионалним развоју, у складу са законом“.⁷³ У нормативном смислу, то је био изузетно важан корак, с обзиром на то да свака област друштвеног, економског и/или политичког живота коју устав препознаје као важну добија на посебној тежини.

Три године касније усвојен је први закон у овој области. Наиме, 2009. године донет је Закон о регионалном развоју, што је био снажан показатељ да је законодавац свестан потребе да се на најозбиљнији могући начин приступи решавању проблема регионалног развоја. Закон о регионалном развоју уређује начин на који се одређују области које чине регион, показатеље степена развијености региона, разврставање региона према степену развијености, субјекти регионалног развоја, извори финансирања мера регионалног развоја, као и развојни документи из ове области.⁷⁴ Законом су дефинисани циљеви подстицања регионалног раз-

71 „Устав Републике Србије“, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006, стр. 33–34.

72 Dragiša Mijačić, „Decentralizacija, regionalizam i regionalni razvoj u Republici Srbiji“, оп. цит., стр. 1.

73 „Устав Републике Србије“, оп. цит., стр. 16.

74 „Zakon o regionalnom razvoju“, *Sl. glasnik RS*, br. 51/2009, 30/2010 i 89/2015 - dr. zakon,

воја, а то су: друштвено-економски одрживи развој у целини, смањење регионалних и унутар-регионалних диспаритета, смањење неповољних демографских токова, развој економије чија су подлога знање, иновације и савремена научна и технолошка достигнућа, подстицање конкурентности, креирање адекватног правног и институционалног оквира, подстицање међуопштинске, интеррегионалне и прекограничне сарадње итд.⁷⁵ Овим законом је регионални развој дефинисан као „дугорочни и свеобухватни процес унапређења одрживог економског и друштвеног развоја региона и јединица локалне самоуправе, уз уважавање њихових специфичности“⁷⁶, док је регион дефинисан као „статистичка функционална територијална целина, која се састоји од једне или више области, успостављена за потребе планирања и спровођења политике регионалног развоја, у складу са номенклатуром статистичких територијалних јединица на нивоу 2, није административна територијална јединица и нема правни субјективитет“.⁷⁷

Као субјекти регионалног развоја одређени су Влада Републике Србије, надлежно министарство/а, Аутономна покрајина Војводина, Главни град (Београд), Агенција за привредне регистре, Републичка агенција за просторно планирање, Фонд за развој Републике Србије, јединице локалне самоуправе, Национални савет за регионални развој, Национална агенција за регионални развој, регионални развојни савети и регионалне развојне агенције.⁷⁸

Влада Републике Србије је 2009. године основала Национални савет за децентрализацију Републике Србије. Реч је о телу основаном са циљем да учествује у припреми Стратегије децентрализације Републике Србије. Иако је савет почетно бројао 17 чланова (два министра, два потпредседника Владе, председника Скупштине и Владе Аутономне покрајине Војводине, представнике неколико локалних самоуправа итд.), те имао формирану стручну радну групу, он никада у пракси није про-

str. 1.

75 Ибидем.

76 Ибидем, стр. 2–3.

77 Ибидем.

78 Ибидем, стр. 5–6.

функционисао у потпуности.⁷⁹ Национални савет за регионални развој је реконструисан 2013. године, када долази и до редефинисања његове улоге у процесу израде и примене Стратегије.⁸⁰

Прво министарство које се директно бавило проблемима регионалног развоја у Србији формирано је у оквиру друге владе Војислава Коштунице (2007–2008), дакле, пре усвајања првог Закона о регионалном развоју и пре поделе Србије на статистичке регионе. Званично име министарства је гласило Министарство привреде и регионалног развоја. Ово министарство је постојало и у две наредне владе – Влади Мирка Цветковића (2008–2012) и Влади Ивице Дачића (2012–2014).⁸¹ Међутим, у првој Влади Александра Вучића (2014–2016) није било места за овакву врсту министарства, што није било изненађујуће, с обзиром на чињеницу да владајућа Српска напредна странка још увек није имала јасно дефинисану политику у области регионалног развоја.⁸² У краткотрајној другој Влади Александра Вучића (2016–2017) Милан Кркобабић из Партије уједињених пензионера Србије постаје министар без портфеља задужен за регионални развој и координацију рада јавних предузећа, чиме регионални развој поново долази у фокус српске власти, иако није враћено раније постојеће министарство. Регионални развој је на исти начин третиран и у Влади Ане Брнабић (2017–2020).

Можемо рећи да у Србији постоји развијен институционални оквир за регулацију у области регионалног развоја. Тако се из 12 субјеката регионалног развоја које препознаје Закон о регионалном развоју могу издвојити 4 регулаторна тела: Републичка агенција за просторно планирање, Национални савет за регионални развој, Регионалне развој-

79 Dragiša Mijačić, „Decentralizacija, regionalizam i regionalni razvoj u Republici Srbiji”, оп. цит., стр. 2.

80 „Decentralizacija na srpski način“, Nacionalna koalicija za decentralizaciju, 9. avgust 2017, Доступно на: <https://nkd.rs/2017/08/09/decentralizacija-na-srpski-nacin/> (Приступљено 26.10.2019)

81 Dragiša Mijačić, „Regionalni razvoj: bez dobrog naslova ili bez jasne vizije?“, *Policy Brief*, Institut za teritorijalni ekonomski razvoj, april 2014, str. 1.

82 Ибидем.

не агенције и Национална агенција за регионални развој.⁸³ Посебно је занимљива последња, за коју можемо рећи да представља најзначајнијег субјекта у области регулације регионалног развоја у Србији. Националну агенцију за регионални развој је основала Влада Републике Србије 2009. године за обављање, између осталих, и регулаторних послова у области регионалног развоја. Она је, у правном смислу, наследник некадашње Републичке агенције за развој малих и средњих предузећа и предузетништва. Њен рад се финансира из буџета Републике Србије, мада Агенција може остварити приходе обављањем различитих послова из домена њених надлежности. Агенција обавља низ послова, међу којима се издвајају припрема и спровођење развојних докумената, праћење, спровођење и реализовање развојних пројеката, акредитација регионалних развојних агенција, координација радом регионалних развојних агенција, међурегионална и међународна сарадња итд.⁸⁴ Данас се ова агенција зове Развојна агенција Србије, при чему треба истаћи да овде није реч само о пукој промени имена, већ и о одустајању од регионалног концепта при планирању развоја.

Присутно је и неколико различитих развојних агенција, које су посвећене регионалном развоју различитих делова Србије. На веб сајту Регионалне развојне агенције доступни су подаци о укупно 16 акредитованих регионалних развојних агенција, међу које спадају: Регионална агенција за развој Источне Србије – РАРИС; Регионални центар за друштвено економски развој “Банат”; Регионална развојна агенција „Пчињског округа“ д.о.о. Врање; Центар за развој Јабланичког и Пчињског округа; Регионална агенција за просторни и економски развој Рашког и Моравичког округа; Регионална развојна агенција “ЈУГ”; Регионална развојна агенција “Златибор”; Регионална развојна агенција Бачка; Регионална развојна агенција Срем; Регионална развојна агенција Санцака – СЕДА; Регионална агенција за економски развој Шумадије и Поморавља; Регионална агенција за развој и европске интеграције Београд; Регионална развојна аген-

83 Рајко Петровић, „Анализа рада регулаторних тела у области регионалног развоја у Републици Србији: случај Националне агенције за регионални развој“, *Администрација и јавне политике*, Год. IV, бр. 1/2018, стр. 52.

84 Ибидем, стр. 55–57.

ција Подриња, Подгорине и Рађевине; Регионална развојна агенција Браничево – Подунавље; Регионална развојна агенција ПАНОНРЕГ и Агенција за регионални развој Расинског округа – Крушевац.⁸⁵ Све наведене регионалне развојне агенције, без обзира на назив и подручје деловања, обављају исте послове – припрему развојних докумената и праћење њиховог спровођења, сарадњу са аутономним покрајинама и јединицама локалне самоуправе у датој области, заступање интереса датог региона у односима са Националном агенцијом за регионални развој, праћење и спровођење мера везаних за реализацију конкретних развојних пројеката, припрему и спровођење програма стручног усавршавања, сарадњу на међуопштинском, прекограничном и међународном нивоу итд.⁸⁶

Статистички региони

Основни елементи статистичке регионализације Србије садржани су у поменутом Закону о регионалном развоју. Њиме су уређене две врсте јединица (географске и просторне), које су формиране зарад планирања и спровођења регионалних развојних пројеката и политика Европске уније. То су региони (НУТС 2) и области (НУТС 3). Реч је о стандардима преузетим из Европске уније, где се границе НУТС региона формирају на основу постојеће територијално-административне поделе у посматраној земљи. Тим стандардима су, између осталог, прописани

⁸⁵ Akreditovane regionalne razvojne agencije, Razvojna agencija Srbije (RAS), Доступно на: <http://ras.gov.rs/korisni-linkovi/regionalne-razvojneagencije#> (Приступљено 27.10.2019)

⁸⁶ Regionalne razvojne agencije, Jedinствени informacioni sistem od značaja za regionalni razvoj, Доступно на: <http://www.regionalnirazvoj.gov.rs/Lat/ShowNARRFolder.aspx?mi=90> (Приступљено 27.10.2019)

максималан и минималан број становника у одређеној категорији региона.⁸⁷

Влада Републике Србије је, на основу предлога Републичког завода за статистику, донела Уредбу о номенклатури статистичких територијалних јединица. Номенклатуром су усвојени критеријуми ЕУ по којима се врши груписање нивоа статистичких јединица, а то су: број становника, геополитичка позиција, природни потенцијали, постојећа територијална организација и културно-историјско наслеђе.⁸⁸ Уредба препознаје три врсте статистичких функционалних територијалних јединица на нивоима НУТС (НТЈ)⁸⁹: НУТС 1, НУТС 2 и НУТС 3.

Сходно потребама подстицања регионалног развоја, Закон о регионалном развоју је поделио Републику Србију на 5 региона (НУТС 2):

1. Регион Косово и Метохија
2. Регион Јужне и Источне Србије
3. Регион Шумадије и Западне Србије
4. Београдски регион и
5. Регион Војводине.⁹⁰

⁸⁷ Дарко Голић и Сара Почуча, „Статистички региони у Србији“, *Култура полиса*, год. XI (2014), бр. 23, стр. 329.

⁸⁸ „Уредба о номенклатури статистичких територијалних јединица“, *Сл. гласник РС*, бр. 109/2009 и 46/2010, стр. 1.

⁸⁹ НУТС и НТЈ су синоними, с тим што је прва скраћеница француског, а друга српског порекла. Дакле, обе имају значење Номенклатура статистичких територијалних јединица.

⁹⁰ „Zakon o regionalnom razvoju“, оп. цит., стр. 3.

Слика 5. Подела Србије на пет статистичких региона

Извор: карту приредио аутор

Подела приказана на слици 5, а коју препознаје Закон о регионалном развоју, јесте подела сачињена на основу НУТС 2 класификације. Ти региони су чисто статистичке природе и немају ни приближно политички и економски јасно омеђен статус, као што је случај са италијанским или шпанским регионима, нити имају управну природу (као што то имају нпр. француски региони). Поред тога, Србија је, у складу са НУТС 1 класификацијом, подељена на два велика региона: Србија-север и Србија-југ. Регион Србија-север обухвата АП Војводину и Град Београд, док остатак Србије (укључујући и АП Косово и Метохију) чини регион Србија-југ.

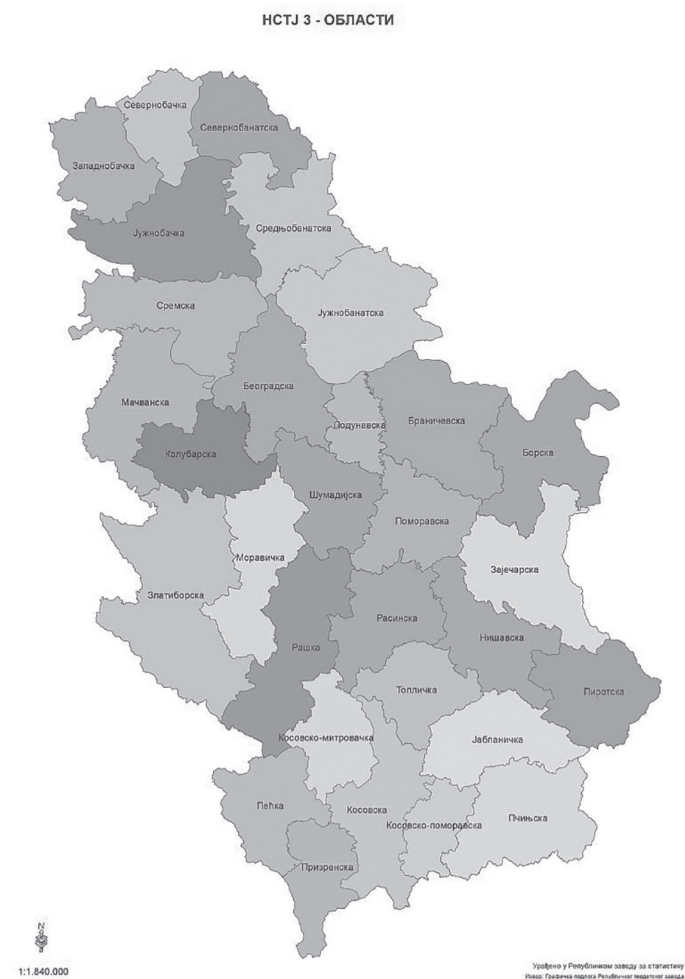
Слика 6. Подела Србије на два региона по НУТС 1 класификацији

Извор: <https://www.stat.gov.rs/oblasti/registar-prostornih-jedinica-igis/administrativno-teritorijalna-podela-i-nstj-nivoi-1-2-3/nstj-1/> (Преузето 2.11.2019)

Административна подела Републике Србије по НУТС 3 класификацији суштински одговара њеној подели на управне округе, с тим што се добијене територијалне јединице називају области и у њих се убраја и територија Града Београда.

Слика 7. Подела Србије на области по НУТС 3 класификацији

Извор: <https://www.stat.gov.rs/oblasti/registar-prostornih-jedinica-igis/administrativno-teritorijalna-podela-i-nstj-nivoi-1-2-3/nstj-3/> (Преузето 2.11.2019)

Табела 2. Преглед статистичких функционалних територијалних јединица по нивоима НСТЈ у Србији

НСТЈ 1	НСТЈ 2	НСТЈ 3
СРБИЈА - СЕВЕР	Београдски регион	Београдска област
	Регион Војводине	Западнобачка област
		Јужнобанатска област
		Јужнобачка област
		Севернобанатска област
		Севернобачка област
		Средњобанатска област
Сремска област		
СРБИЈА – ЈУГ	Регион Шумадије и Западне Србије	Златиборска област
		Колубарска област
		Мачванска област
		Моравичка област
		Поморавска област
		Расинска област
		Рашка област
	Шумадијска област	
	Регион Јужне и Источне Србије	Борска област
		Браничевска област
		Зајечарска област
		Јабланичка област
		Нишавска област
		Пиротска област
		Подунавска област
	Пчињска област	
	Регион Косово и Метохија	Топличка област
Косовска област		
Косовско-митровачка област		
Косовско-поморавска област		
Пећка област		
Призренска област		

Извор: Уредба о номенклатури статистичких територијалних јединица, Анекс 2

Регионални развој и евроинтеграције

Србија се већ скоро 20 година налази на путу добијања пуноправног чланства у Европској унији. Један од кључних задатака на том путу је, између осталог, постизање равномерног регионалног развоја земље. Европска унија посвећује велику пажњу како уједначавању региона њених држава чланица, тако и регионалном развоју у земљама кандидата за добијање чланства. Зато је регионални развој Србије, а посебно њених девастираних руралних делова, у потпуности комплементаран са њеним тренутним спољнополитичким приоритетом.

Преговарачко поглавље 22 за приступање Европској унији носи назив „Регионална политика и координација структурних инструмената“ и односи се на „планирање и спровођење кохезионе политике ЕУ, коришћењем европских структурних и инвестиционих фондова“.⁹¹ Ово поглавље, заправо, чине уредбе које се односе на циљеве кохезионе (регионалне) политике Европске уније за период 2014–2020, затим фондови за реализовање те политике (Кохезиони фонд, Европски социјални фонд и Европски фонд за регионални развој), те конкретне активности у области регионалне политике, попут развоја образовања, унапређења инфраструктуре, подстицања предузетништва, истраживања, иновација итд.⁹² Овим документима је утврђен и нужни програмско-стратешки оквир (оперативни програми и партнерски споразум) који држава кандидат мора усагласити са Европском комисијом. Темељ поглавља чини успостављање система за управљање програмима/фондовима свеукупног развоја државе чланице. Европска унија, дакле, захтева од државе кандидата да се прилагоди њеним стандардима у области регионалног развоја, што значи да од њих захтева способност за ефективно и ефикасно коришћење

91 *Pregovaračka poglavlja – 35 koraka ka Evropskoj uniji*, Drugo, izmenjeno i dopunjeno izdanje, Informacioni centar Evropske unije, Beograd, 2015, str. 28.

92 Ибидем

средстава из њених фондова за постизање сопственог друштвеног и економског развоја.⁹³

Ова преговарачка област, баш као и многе друге, носи са собом бројна питања и изазове. Искуство Бугарске и Румуније, држава које су стекле статус пуноправних чланица ЕУ 2007. године, показало је да ће држава, уколико није добро припремљена, уместо нето корисника буџета ЕУ постати нето давалац. Тако је до 2013. године Румунија искористила свега 26% средстава из кохезионих фондова који су јој били намењени, док је Бугарска искористила недовољних 40%.⁹⁴ Искуства Румуније и Бугарске су за нас и те како драгоцене, с обзиром на то да имамо слично историјско наслеђе – планску привреду у време социјализма, транзицију ка тржишној привреди, сличне изазове у области локалног економског развоја (ЛЕР) итд.⁹⁵

Примарни циљ регионалне политике Европске уније је економског карактера, те она може представљати важну детерминанту регионалног развоја Србије. Наша земља се још увек налази у процесу транзиције, те на зачељу европске колоне по степену равномерног регионалног развоја. Проблем представља чињеница да наше незавршене транзиционе реформе додатно снаже већ постојеће унутрашње регионалне разлике. За регионални развој Србије позитиван импулс би могло представљати институционално прилагођавање стандардима ЕУ у овој области. Само на тај начин бисмо могли рачунати на позитивне ефекте у области регионалног развоја у контексту прикључења Србије Унији, и то кроз више међусобно прожимајућих димензија – економску, социјалну, демографску, инфраструктурну и хуману. Систем регионалне политике ЕУ почива на принципу два колосека – без активног укључивања државе корисника претприступних фондова немогуће је очекивати добијање средстава из истих. Зато систем тера државу чланицу да стално усавршава свој економски и социјални систем, али и демократски дух и владавину права,

93 Ибидем

94 Ибидем

95 Рајко Петровић, „Локални економски развој у постсоцијалистичким европским земљама – компаративна анализа“, *Администрација и јавне политике*, Год. V, бр. 1/2019, стр. 59.

као нужне претпоставке развоја потоњих.⁹⁶

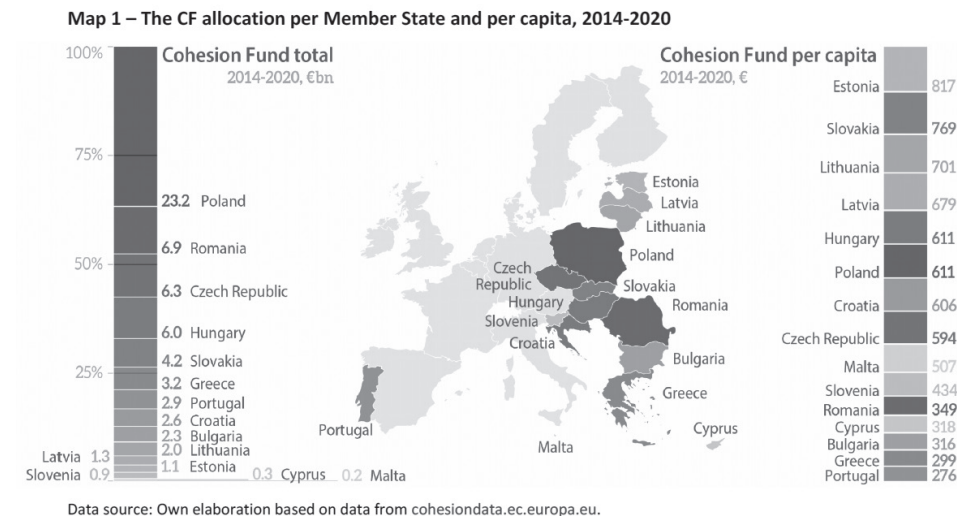
Структурни фондови ЕУ могу остварити неколико ефеката на регионални развој Србије:

1. Развојни ефекат – као што би то могло бити на примеру изградње Коридора 10;
2. Инвестициони ефекат – у случају инвестирања у било који велики инфраструктурни пројекат;
3. Додатни финансијски ефекат – јачање финансијских капацитета регионалног јавног и приватног сектора;
4. Бржи развој пограничних региона – кроз програм прекограничне сарадње;
5. Јачање партнерства јавног и приватног сектора – као дугорочног извора финансирања јавних пројеката ;
6. Афирмација стратешког регионалног планирања – да оно постане део обавезних задатака српских локалних самоуправа;
7. Селекција развојних приоритета – са циљем свеобухватног и дугорочног планирања економског развоја и
8. Реформа јавне управе – кроз унапређење управљачких капацитета српске администрације.⁹⁷

96 Petar Veselinović i Nikola Makojević, „Regionalna politika Evropske unije – pouke za Srbiju“ u Milena Jakšić, Vesna Stojanović Aleksić i Predrag Mimović (ur.), *Ekonomsko-socijalni aspekti priključivanja Srbije Evropskoj uniji*, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, 2015, str. 72–73.

97 Ибидем, стр. 74–75.

Слика 8. Планирана алокација средстава из Кохезионог фонда ЕУ за период 2014–2020.

Извор: <https://epthinktank.eu/2016/10/10/eprs-and-the-2016-european-week-of-regions-and-cities/the-cf-allocation-per-member-state/> (Преузето 2.11.2019)

Упркос свим потешкоћама које са собом носи, процес придруживања Србије у ЕУ има и може имати још веће позитивне ефекте на равномеран регионални развој у Србији. За Србију су драгоцене искуства земаља чланица ЕУ које су прошле кроз исте или сличне транзиционе вртлоге кроз које Србија данас пролази. Важна полука равномерног регионалног развоја у нашој земљи и те како могу бити претприступни европски фондови попут Европског фонда за регионални развој, Кохезионог фонда и Европског социјалног фонда. С обзиром на чињеницу да је већ две деценије спољнополитички приоритет Србије добијање статуса пуноправне чланице ЕУ, потребно је искористити све погодности које процес евроинтеграција са собом носи у контексту развоја региона и руралних подручја.⁹⁸

98 Rajko Petrović, „Politika ravnomernog regionalnog razvoja Republike Srbije od 2000. do 2018. godine“, *Megatrend revija*, Volumen 17, Broj 1, str. 58.

Пресек стања данас: две деценије поражавајућих резултата

Закључно са 2018. годином, можемо рећи да је Србија 21. века једна од земаља са највећим међурегионалним разликама у Европи. Проблем неравномерног регионалног развоја наше земље је практично њен суштински проблем, а његово евентуално решавање додатно омета његова сложена природа, која је уједно политичка, економска, социјална, демографска и културна. Трендови, који се могу пратити преко различитих параметара у последњих 20 година, су катастрофални, са убрзаним погоршањем у последњих неколико година. Ситуација је у тој мери алармантна да прети да угрози елементарно функционисање свакодневног живота становништва у многим деловима Србије. Најочигледније последице су свакако унутардржавне миграције из руралних ка неколико урбаних центара, те одлазак становништва из Србије у развијене земље Запада. Лошем стању у области регионалног развоја у Србији је свакако допринела и светска финансијска и економска криза која је избила 2007. године, прво на америчком финансијском тржишту (пре свега тржишту некретнина), а потом се прелила на остатак света. Тада је велики број европских економија, које далеко предњаче у односу на српску, ушао у рецесију каква се није памтила још од Другог светског рата.⁹⁹ Сходно томе, српска привреда није могла остати изолована од тих глобалних економских трендова.

Најпре ћемо размотрити кретање регионалних неравномерности у Србији током прве деценије 21. века користећи неке од најпоузданијих индикатора за мерење истих, попут бруто додате вредности по глави становника, стопе запослености и незапослености, вредности оствареног извоза и алокације инвестиција. Бруто додата вредност по глави становника јасно указује на продубљивање регионалних разлика у овом периоду. Мерено вредношћу Теиловог индекса неједнакости, дошли смо

⁹⁹ Rajko Petrović, „Političke posledice ekonomske krize u Španiji”, *Oditor; časopis za menadžment, finansije i pravo*, Volumen V, Broj 1, str. 7–8.

до поражавајућих резултата: вредности овог индекса су се повећале за 296,04% на НУТС 2 нивоу, за 288,38% на НУТС 3 нивоу и за 157,24% на нивоу градова и општина као основних територијалних јединица. Преко $\frac{3}{4}$ укупне регионалне неједнакости у посматраном периоду је генерисано на међурегионалном нивоу, док на унутаррегионалну неједнакост отпада мање од 25%.¹⁰⁰ Премда су у Србији у прошлој деценији остварене релативно високе стопе раста бруто домаћег производа, регионалне неједнакости су остале изражене. Просторно неуједначен економски раст само је продубио постојеће међутериторијалне разлике. Једноставно говорећи, велики градски центри су постали још већи на уштрб остатка земље. Београд, Нови Сад, Ниш и Крагујевац су у периоду од 2001. до 2008. године са око 60% допринели укупном расту српске привреде. Регионални диспаритети, изражени у БДП-у, закључно са 2010. годином показују снажну поларизацију Србије по оси север-југ. Северни део земље, односно региони Војводина и Београд, створили су у 2010. години готово $\frac{2}{3}$ вредности националног БДП-а (65,95%), док је остатак Србије створио $\frac{1}{3}$ вредности БДП-а (34,05%). Северни део земље предњачи у односу на јужни и када је реч о БДП-у по глави становника. У 2010. години северни део земље је остварио за 32,99% већи БДП по глави становника у односу на национални просек, док је јужни део остварио свега 63,51% од националног просека. На крају, и вредност креираног БДП-а 2009. и 2010. године у северном делу Србије је била скоро 3 пута већа у односу на њен јужни део.¹⁰¹

Подаци о запослености и незапослености у посматраном периоду говоре у прилог неравномерном регионалном развоју. Број запослених у нашој земљи је у периоду од 2004. до 2011. опао за 24%, док је стопа запослености деценију након почетка транзиције, износила 35,8%. Посматрано по регионима, показатељи су приближно подједнако лоши. Највеће учешће у укупном броју запослених имао је регион Шумадије и Западне Србије (29,51%), а најмање регион Јужне и Источне Србије (22,03%). Разлике су, међутим, и те како уочљиве када се посматрају

¹⁰⁰ Dejan Molnar, „Činjenice o regionalnim razlikama u Srbiji”, *Kvartalni monitor*, Br. 32, januar-mart 2013, str. 70.

¹⁰¹ Dejan Molnar, *Regionalne nejednakosti i privredni rast: primer Srbije*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013, str. 331–332.

НУТС 3 региони. Мерено коефицијентом варијације, највећи диспаритети се јављају између београдских општина (1,11) са једне стране и доброг дела остатка Србије – Јабланичке области (0,57), Нишавске области (0,61), Браничевске области (0,49), Колубарске области (0,46), Јужнобачке (0,45), Јужнобанатске области (0,45), Подунавске области (0,18), Сремске области (0,16) и Западнобачке области (0,15).¹⁰² Ни по питању стопе незапослености нема претеране разлике између НУТС 2 региона, с обзиром да сви они бележе високу и растућу стопу незапослености. Ако незапосленост посматрамо на унутаррегионалном нивоу, видећемо да су разлике у стопи незапослености најизраженије у Шумадији и Западној Србији и Јужној и Источној Србији, а најмање у Војводини. Највишу стопу незапослености 2011. године имале су Пиротска област (32,9%), Нишавска област (31,8%) и Западнобачка област (31,0%), док је најнижу стопу имала Колубарска област (10,0%).¹⁰³

У првој деценији 21. века Србија је бележила константан раст извоза. Уколико, међутим, анализирамо перформансе српских региона у погледу извозних активности, видећемо да нам вредност оствареног извоза говори о присуству неравномерног регионалног развоја. Посматрано на НУТС 1 нивоу, Србија-север је 2010. године учествовала у извозу са 60,65%, док је учешће Србије-југ износило 39,35%. На НУТС 2 нивоу, највеће учешће у укупном извозу у посматраној години је забележила Војводина (36,01%), док је најниже остварио регион Јужне и Источне Србије (19,07%).¹⁰⁴

Анализа инвестиционе активности у посматраном периоду указује на то да се алокација инвестиција у Србији вршила махом у развијеније регионе на уштрб неразвијених. У периоду од 2006. до 2010. године регион Србија-север је апсорбовао скоро 75% инвестиција, а Србија-југ готово 3 пута мање од тога. Дакле, разлике у инвестиционим активностима на НУТС 1 нивоу су драстичне. Разлике су оштре и на НУТС 2 нивоу. Тако је Београдски регион привукао 52% инвестиција, Војводина 24%, регион Шумадије и Западне Србије 15,5%, док је регион Јужне и

¹⁰² Ибидем, стр. 334–336.

¹⁰³ Ибидем, стр. 336–338.

¹⁰⁴ Ибидем, стр. 338–340.

Источне Србије привукао непуних 10% инвестиција, што је више него 5 пута мање у односу на Београдски регион.¹⁰⁵

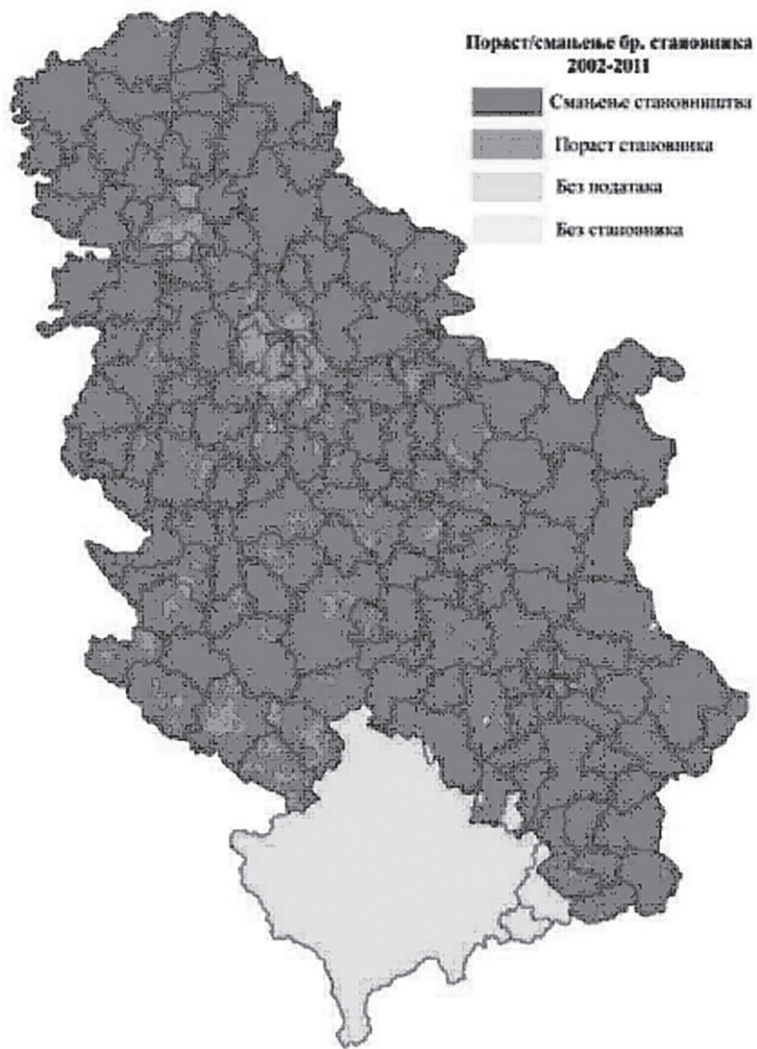
Депопулација великог дела државе Србије је како индикатор, тако и директна последица неравномерног регионалног развоја. Број становника Србије већ три деценије константно опада, мада га је у одређеној мери прикрио имиграциони талас прекодринских и косметских Срба. Емиграција из земље је почела практично 60-их година, а депопулационе тенденције у Војводини су биле приметне већ почетком 80-их, а у осталим деловима Србије 90-их.¹⁰⁶ Подаци добијени пописом становништва 2011. године (те упоређени са оним из пописа 2002. године) су алармантни и указују да се добар део Србије вртоглаво празни. Србија је од 2002. до 2011. године изгубила 363.000 становника, од чега је негативан природни прираштај 297.000, док се из земље иселило око 65.000 становника. На НУТС 1 нивоу, разлике у губитку становништва су огромне, јер Србија-југ чак 6 пута интензивније губи становништво од Србије-север. На НУТС 2 нивоу, једини регион коме се у посматраном периоду повећао број становника јесте Београдски, са повећањем од око 50.000 становника. Војводина је изгубила око 100.000 становника, регион Шумадија и Западна Србија око 150.000 становника, док је регион Јужна и Источна Србија изгубио око 180.000 становника. На НУТС 3 нивоу су такође присутне разлике у депопулацији – тако су Колубарска и Мачванска област изгубиле по 1/10 своје популације, Западнобачка област је изгубила 12% становништва, Севернобанатска 11%, док су Борска, Топличка, Зајечарска и Пиротска област изгубиле 10-15% становништва. Посматрано на нивоу градова и општина, Лесковац је изгубио чак 14.000 становника, Сомбор 11.000, док је Црна Трава је изгубила 35% становништва, Бабушница 22%, Мајданпек 21% итд.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Ибидем, стр. 341.

¹⁰⁶ Goran Nikolić, *Razbijanje ekonomskih mitova*, Arhipelag i Institut za evropske studije, Beograd, 2017, str. 121.

¹⁰⁷ Иван Маринковић, „Попис становништва 2011. Основне структуре популације Србије“, *Демографски преглед*, Број 47/2013, Година XIII, Београд, стр. 1–2.

Слика 9. Промена броја становника Републике Србије по насељима (2002–2011)

Извор: Иван Маринковић, „Попис становништва 2011. Основне структуре популације Србије“, оп. цит., стр. 1.

Данас, на крају друге деценије 21. века, међурегионалне и унутаррегионалне неједнакости у Србији су и даље снажне, са тенденцијом пораста. Упркос, објективно говорећи, постојању адекватног уставног и

законског оквира из области регионалног развоја, као и низа стратегија, препорука и агенција које делају у овој области, конкретни резултати у пракси су изостајали и изостају. Огромне неједнакости у Србији се могу посматрати на нивоу три правца:

1. Север – југ, где је северни део земље далеко развијенији и богатији;
2. Урбано – рурално, где су урбане средине неупоредиво развијеније од руралних и
3. Центар – периферија, где су централна подручја (попут централних градских општина у односу на периферне), поново најразвијенија.¹⁰⁸

Најнапреднији делови наше земље су и даље су главни град Београд и Аутономна покрајина Војводина, док је југоисточни део Србије и даље најнеразвијенији (Јабланички, Пчињски и Топлички округ), а потом њен југозападни део (Тутин, Сјеница и Пријепоље). У Војводини доминира пољопривредни сектор, чија су обележја двострука структура газдинстава (у оквиру којих постоје варијације у погледу величине, производних капацитета и прихода). Сиромашна и мање развијена подручја су најчешће планински и гранични простори, релативно изолована и неприступачна, моноструктурна у економском смислу (пољопривредна производња чија продуктивност је у сталном паду), са константном депопулацијом, где су разлике у приходима и социјалне неједнакости у порасту. Транзициони процеси у Србији су у потпуности маргинализовали пољопривредну политику, која је вођена погрешно (оријентисана на раст продуктивности уместо на одрживост газдинстава у обезбеђивању јавних добара), без конкретних мера и решења.¹⁰⁹ Занемаривање пољопривреде као привредне гране морало је, готово законито, резултирати девастирањем руралних делова наше земље. Влада Републике Србије

108 Dragana Vidojević i sar., „Status podataka o zemljištu, klimi i digitalnom mapiranju u Srbiji” u Pandi Zdruli i Ordan Čukaliev (ur.), *Područja sa prirodnim ograničenjima u Jugoistočnoj Evropi: Procena i preporučene mere*, Deutsche Gesellschaft für Internationale, Skoplje, 2017, str. 199.

109 Ибидем

је крајем 2017. године усвојила Национални програм за пољопривреду за период 2018-2020. са циљем побољшања услова за бављење пољопривредом (најпре у руралним срединама) кроз различите подстицајне мере, те прилагођавања стандардима ЕУ у овој области.¹¹⁰ Остаје да се види да ли је дати програм у посматраном периоду дао позитивне резултате.

Рурална подручја наше земље располажу разноврсним природним ресурсима, који пружају могућност за бављење различитим врстама пољопривредне производње. Са друге стране, бројне су и препреке када је реч о оживљавању пољопривредне производње у руралним срединама: уситњени поседи, неразвијена инфраструктура, запуштене шуме и водотокови, недостатак примене савремене технологије, недиверзификована рурална економија, демографско пражњење, непостојање јединствене и комплетне базе података, неуређена легислатива, недостатак координације између развојне политике и кључних актера руралног развоја, непрецизно подељене надлежности итд.¹¹¹ Продуктивност у области српског аграра и даље је поражавајуће ниска, а приноси далеко испод могућности и потенцијала које имамо. Недостају нам финансијска улагања у сектор пољопривреде, као и примена савремене технологије. Ми јесмо нето извозник пољопривредних (прехранбених) производа, али су ти производи углавном производи нижих фаза прераде.¹¹²

Социјална искљученост и сиромаштво су феномени далеко заступљенији у руралним него у урбаним подручјима. Таква ситуација у значајној мери умањује квалитет живота становништва на селима, демотивишући њихов останак у истим, односно подстичући даљи тренд миграторних кретања, која директно утичу на дугорочно повећање сиромаштва у већ осиромашеним руралним срединама. Кључни разлози високе стопе социјалне искључености и сиромаштва у руралним краје-

вима су: неповољна аграрна структура, недовољна диверзификација дохотка, лоша старосна, образовна и полна структура становништва, недостатак подстицајне развојне политике државе према селу, неразвијена инфраструктура, неповољна географска локација, неадекватан однос државе према пољопривреди итд.¹¹³

Србија данас заузима прво место у Европи по броју сиромашних грађана, са просечном стопом сиромаштва од 25%. У чак 70% општина и градова стопа сиромаштва је изнад просечне, што је алармантан и крајње поражавајући податак. Најнижи проценат сиромашних грађана (посматрано на НУТС 3 нивоу) има Београдски округ (10,5%), а само још Јужнобачки округ (21%) има стопу сиромаштва испод националног просека. Разлике постоје и унутар самих округа. Тако је, у оквиру Београдског региона, стопа сиромаштва у Новом Београду свега 4,8%, док у Младеновцу износи 25%, а у Сопоту 27%. Сиромаштво је највише заступљено (посматрано на НУТС 2 нивоу) у региону Јужне и Источне Србије, где њена три од четири округа (Топлички, Јабланички и Пчињски) имају стопе сиромаштва изнад 40%. Тако општине Прешево и Бојник (НУТС 4 ниво) имају стопе сиромаштва од по 63,5%. У најсиромашније регионе спада и Рашки округ, где се налази Тутин, општина са највишом стопом сиромаштва (чак 66,1%).¹¹⁴

110 „Национални програм за пољопривреду за период 2018-2020. године“, Влада Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије*, 05 Број: 320-13025/2017

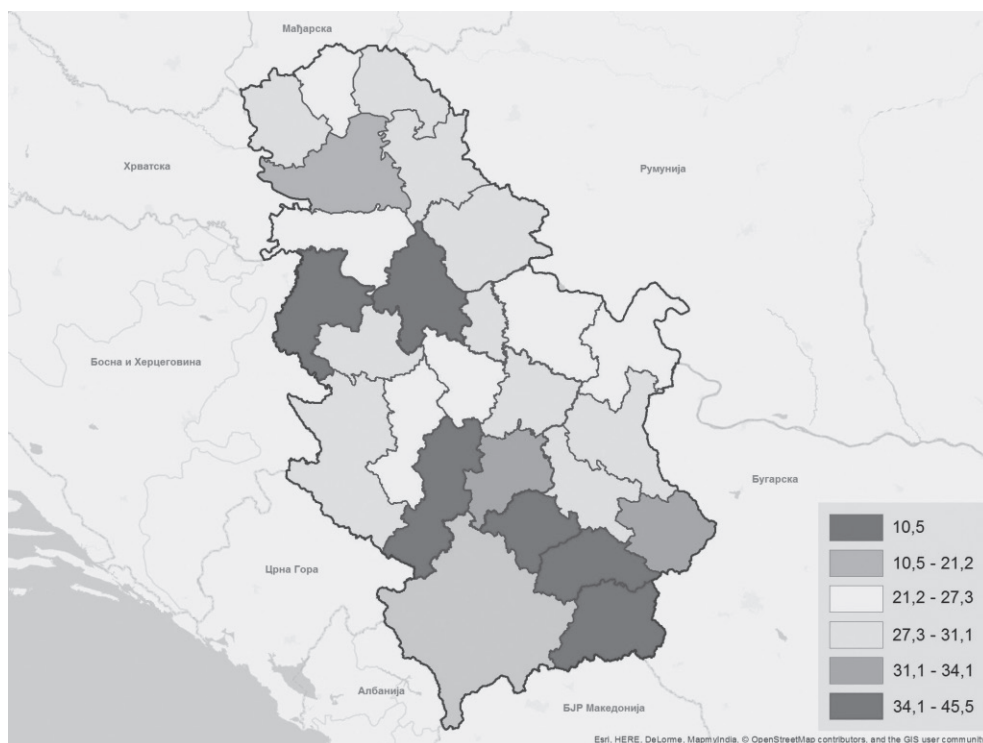
111 Goran Kvrđić i Lela Ristić, „Unutrašnji izazovi održivog razvoja ruralnih područja Republike Srbije“, *Naučne publikacije Državnog univerziteta u Novom Pazaru, Serija B: Društvene & humanističke nauke*, Volumen 1, Broj 1, April 2018, str. 33–34.

112 Ибидем, стр. 37.

113 Ибидем, стр. 40.

114 Jelena Žarković, „Мапа подељене Србије“, *Peščanik*, 1.4.2019, Доступно на: <https://peschanik.net/mapa-podeljene-srbije/> (Приступљено 30.10.2019)

Слика 10. Мапа стопе сиромаштва у Србији по окрузима

Извор: <https://odgovornigradjanin.com/2017/08/13/gospodar-siromasnih-2/> (Преузето 30.10.2019)

Током протеклих 20-ак година догодио се крах великих индустријских предузећа у градовима средње величине на једној, и брзи развој терцијарног сектора у Београду и Новом Саду на другој страни. Ова два града, као највећи српски урбани центри, данас имају мањи удео запослених у пољопривреди и прерађивачкој индустрији, односно већи удео запослених у већини услужних делатности – финансијама, трговини, саобраћају, управљачким делатностима итд.¹¹⁵

115 Miroslav Zdravković, „Plate i penzije po opštinama u Srbiji, 12. 2018.“, *Макроекономија*, 17. мај 2019, Доступно на: <https://www.makroekonomija.org/0-miroslav-zdravkovic/plate-i-penzije-po-opstinama-u-srbiji-12-2018/> (Приступљено 30.10.2019)

Београд и Нови Сад далеко предњаче од остатка Србије када је реч о односу броја запослених и броја пензионера. Ови градови имају 55,2 пензионера на 100 запослених, док је у остатку земље тај однос 95,4 на 100. Само 6 општина у Србији (5 београдских и Пећинци) има мање од 50 пензионера на 100 запослених. Чак 71 општина има више пензионера од запослених, где је општина Барајево апсолутни „шампион“ са односом пензионера и запослених 3:1.¹¹⁶

Вредност остварених инвестиција у 2017. години је далеко већа у развијенијим северним регионима него у слабо развијеним јужним. Такав однос није изузетак, већ правило које важи и за све претходне године. Укупна вредност остварених инвестиција на НУТС 1 нивоу показује значајне разлике: док је Србија-север остварила 378,1 милијарди динара, Србија-југ је остварила више него дупло мање – 167,4 милијарди динара. На НУТС 2 нивоу су такође присутне велике разлике. Београдски регион је остварио инвестиције у вредности од 235,8 милијарди динара, регион Војводине 142,3 милијарди динара, регион Шумадије и Западне Србије 91,5 милијарди динара, док је регион Јужне и Источне Србије на последњем месту са 75,9 милијарди динара. Дакле, најбогатији регион је имао чак 3 пута већу вредност остварених инвестиција у односу на најсиромашнији.¹¹⁷

Стамбена изградња, као важан индикатор развијености неке привреде, у 2017. години је била далеко развијенија у богатијим регионима севера у односу на сиромашније регионе југа. На НУТС 1 нивоу разлика је евидентна – док је у региону Србија-север изграђено 8.656 станова, у региону Србија-југ је изграђено 5.424, односно за 1/3 мање. На НУТС 2 нивоу су такође приметне разлике између региона – тако је у Београдском региону изграђено 4.478 станова, односно 4.178 станова у региону Војводине, док је у региону Шумадије и Западне Србије изграђено 3.628 станова, а у региону Јужне и Источне Србије свега 1.796 станова.¹¹⁸

116 Ибидем

117 Јелена Јаковљевић, „Инвестиције“ у Душан Гавриловић (ур.), *Општине и региони у Србији, 2018*, Републички завод за статистику, Београд, 2018, стр. 203–206.

118 Дејана Ђорђевић, Милка Ђука и Габријела Росић, „Грађевинарство“ у Душан

БУДУЋИ КОРАЦИ: Битка за село, регионе и државу

Нашој земљи предстоји тешка борба против неравномерног регионалног развоја, а њен резултат унапред није обећавајући. Она се мора водити истовремено на више фронтова, уколико желимо не да Србију уведемо у ред најразвијенијих и најпросперитетнијих земаља у региону, већ да обезбедимо елементарне услове за функционисање државе и њеног апарата, који се, пре свега, читавају кроз сервис јавних услуга грађанима. Дакле, нужне су политичке и институционалне реформе, конкретне и ефикасне економске и социјалне мере, фокус државе и целокупног друштва ка оживљавању српског села (пре свега кроз јачање институције и духа задругарства), тврдоглаво инсистирање на локалном економском развоју, те је неопходно и „ослушкивање“ демографских трендова и миграционих токова, као и културно-уметничких потреба грађана свих делова Србије.

Гавриловић (ур.), *Општине и региони у Србији, 2018*, Републички завод за статистику, Београд, 2018, стр. 260–262.

Зашто је Србији потребно Министарство за регионални развој?

Србија данас спада у европске земље са најлошијим параметрима везаним за регионални развој, а да притом нема посебно министарство у Влади Републике Србије које би се бавило тим проблемом. Милан Кр-кобабић, актуелни министар за бригу о селу, био је у претходном мандату министар без портфеља задужен за регионални развој и координацију рада јавних предузећа. Ипак, сматрамо да то није било довољно, јер непостојање посебног министарства је знак да држава није спремна да посвети пруну пажњу датом проблему. С обзиром да је неравномерни регионални развој практично највећи проблем наше државе (из кога проистичу изразито неповољне последице), преко нам је потребно враћање у састав Владе Министарства за регионални развој. Свако ново министарство кошта, потребни су квалификовани људи, велика новчана средства и адекватна инфраструктура, али за приоритетне ствари од користи за нашу земљу морају се обезбедити неопходна средства, а оснивање Министарства за регионални развој спада у приоритете.

Европска унија и бројне земље Европе имају министарства примарно задужена за регионални развој. Тако у оквиру Европске комисије постоји Комесаријат за регионалну политику, на чијем челу је Корина Крецу.¹¹⁹ У табели испод је дат преглед европских земаља у којима постоји министарство за регионални развој.

119 Доступно на: https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/cretu_en (Приступљено 31.10.2019)

Табела 3. Европске земље у којима постоји министарство посвећено проблему регионалног развоја

Назив државе	Назив министарства	Актуелни министар
Хрватска	Министарство регионалног развоја и фондова ЕУ	Наташа Трамишак
Бугарска	Министарство за регионални развој и јавне радове	Петја Аврамова
Румунија	Министарство пољопривреде и руралног развоја	Адриан Орос
Италија	Департман за регионалне послове и аутономије	Франческо Бочиа
Португал	Министарство за пољопривреду, шумарство и рурални развој	Луис Капоулас Сантос
Пољска	Министарство за пољопривреду и рурални развој	Јан Криштоф Ардановски
Шведска	Министарство за рурална питања	Џени Нилсон
Русија	Министарство за развој руског Далеког истока и Арктика	Алексеј Чекунков

Извор: Табелу приредио аутор на основу расположивих података на веб-страницама влада датих земаља

Сагласни смо са предлозима које је пре неколико година изнео Институт за територијални економски развој¹²⁰ када је реч о нужним реформама у области регионалног развоја. Те реформе видимо не само као нужност, већ и као шансу за коначни опоравак наше привреде и унапређење пословног амбијента у свим деловима наше земље.

120 Институт за територијални економски развој (InTER) је независни и непрофитни невладин тинк-тенк основан 2006. године, чија мисија је промоција и унапређење одрживог друштвено-економског територијалног развоја земаља тзв. Западног Балкана. Основне области његовог деловања су регионални и локални социо-економски развој, децентрализација и управљање, развој кластера и малих и средњих предузећа, развој приватног сектора, управљање пројектним циклусом и евалуације. Опширније на: <http://www.lokalnirazvoj.org/sr/page/13/Opste+informacije> (Приступљено 1.11.2019)

Прво, неопходна је измена Закона о министарствима на начин да се Министарство привреде промени у Министарство привреде и регионалног развоја, или да се оснује посебно Министарство за регионални развој, одвојено од Министарства привреде (прим. аут.). Влада Србије би тако послала поруку да јој је циљ задржавање континуитета у развоју регионалних политика. Такво министарство би морало да располаже надлежностима попут подстицања међуопштинске, интеррегионалне, међународне и прекограничне сарадње, затим промоције региона, те изградње пословне инфраструктуре.¹²¹

Друго, потребно је привести крају израду Националног плана регионалног развоја, што је предвиђено Законом о регионалном развоју. Такође, неопходно је комплетирати регионалне стратегије региона на простору централне Србије. У том случају би било нужно и ускладити Стратегију развоја Града Београда са измењеним горе поменути документима.¹²²

Треће, потребно је донети нови Закон о регионалном развоју. Он је неопходан из неколико разлога. Најпре, кроз њега се морају препознати особености сваког региона на НУТС 2 нивоу понаособ. Онда, он мора препознати извршну надлежност Града Београда и Владе Војводине да самостално спроводе развојне политике на сопственој територији. Затим, њиме се мора предвидети оснивање регионалних развојних агенција на НУТС 2 нивоу. И на крају, потребно је предвидети посебан третман за регион Косово и Метохија, с обзиром на специфичан статус у коме се он тренутно налази.¹²³

Четврто, неопходно је унапредити рад регионалних развојних савета, посебно у два региона централне Србије – региону Шумадије и Западне Србије и региону Јужне и Источне Србије. Такође, било би пожељно преименовати постојеће регионалне развојне агенције у регионалне развојне асоцијације (као што је то предвиђао Закон о реги-

121 Dragiša Mijačić, „Regionalni razvoj: bez dobrog naslova ili bez jasne vizije?“, оп. цит., стр. 4.

122 Ибидем

123 Ибидем

оналном развоју из 2009. године), те одлучивање о томе да ли су оне неопходне или не на простору региона Србија-север препустити Влади Војводине, односно Граду Београду.¹²⁴

Пето, новоосновано Министарство за регионални развој би морало да посебну пажњу посвети југу Србије, који се демографски празни. Тако Зоран Аранђеловић са Економског факултета у Нишу сматра да би Влада Србије морала не само да оснује ово министарство, већ и да 15% инвестиција усмери у развојне пројекте недовољно развијених региона. Југ Србије услед миграција на годишњем нивоу губи популацију величине једног Алексинца, где мањи градови и села економски пропадају услед „инвестиционог мртвила“ које на том простору влада већ две и по деценије.¹²⁵

Актуелни министар за бригу о селу у Влади Србије Милан Кркобабић сматра да држава Србија мора што пре дефинисати нову политику равномерног регионалног развоја, са циљем смањења неједнакости региона у Србији. Он већ дуже време истиче да држава мора поспешити индивидуално развијање и јачање препознатљиве особености свих њених региона. Као први корак ка постизању тог циља министар Кркобабић предлаже израду мапе рејона Србије, који би представљали заокружене и јединствене природне, економско-привредне, демографске, социолошке и културне целине са одређеним гравитационим центром.¹²⁶ Са друге стране, он напомиње да су средства која су се до сада одвајала за развој руралних подручја Србије недовољна, јер се ти простори убрзано празне, те да држава мора хитно реаговати уколико не жели да је стигне „усуд пуне земље“.¹²⁷

124 Ибидем, стр. 5.

125 „Ministarstvo regionalnog razvoja hitno potrebno jugu Srbije”, *Niške vesti*, 27.6.2015, Доступно на: <https://niskevesti.rs/3994-ministarstvo-regionalnog-razvoja-hitno-potrebno-jugu-srbije/> (Приступљено 1.11.2019)

126 „Кркобабић: Што пре дефинисати нову политику регионалног развоја“, *Вечерње новости*, 3. август 2018, Доступно на: <http://www.novosti.rs/%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8/%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%98%D0%B0.397.html:741964-Krkobabic-Sto-pre-definisati-novu-politiku-regionalnog-razvoja> (Приступљено 1.11.2019)

127 „Кркобабић: Потребно је много више новца за рубна подручја“, *Политика*, 21.9.2018,

Оживљавање села као *conditio sine qua non* регионалног развоја

Услов свих услова за равномерни регионални развој Србије јесте оживљавање српског села. Без снажног и самодовољног села, не можемо говорити о снажним регионима и снажној држави. Уместо да буде један од мотора привредног раста, просечно српско село је, на прагу треће деценије 21. века, инфраструктурно запуштено, привредно неразвијено, драстично демографски испражњено, са тенденцијом да се све наведено још више погорша у будућности.

Статистички подаци нам показују суморну слику нашег села. Резултати претходног пописа становништва нам говоре да у Србији ван градских насеља живи 2.914.990 становника, односно 40,5% укупне популације. Сеоско становништво је у просеку нешто старије у односу на градско – просечан становник села има 43,6 година, док је тај просек у градовима 41,3 године. У Србији постоји 4.709 села, где је практично ¼ села (њих 1.200) у фази нестајања. У 1.034 села живи мање од по 100 становника, а чак 550 села има мање од по 50 становника. Око 50 села је данас готово потпуно празно, где 85% њих има мање од по 10 становника. Да се број сеоског становништва драстично смањује говори податак да чак 86% села проживљава пад становништва. Села у Србији свеукупно броје 50.000 празних кућа, док у још 150.000 кућа тренутно нико не живи.¹²⁸

Сеоска инфраструктура је, када посматрамо село у целини, у катастрофалном стању. Пошту нема око 2.000 села, а 400 села нема продавницу. У 230 села не постоји основна школа, а поражавајући је и пода-

Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/411586/Krkobabic-Potrebno-je-mnogo-vise-povca-za-rubna-podrucja> (Приступљено 1.11.2019)

128 Branislav Gulan, „Nestajanje sela, nestajanje Srbije 2016.“, *Макроекономија*, 15. новембар 2016, Доступно на: <https://www.makroekonomija.org/demografija/nestajanje-sela-nestajanje-srbije-2016/> (Приступљено 1.11.2019)

так да су 2015. године чак 173 школе имале само по једног ђака. Селима недостају и вртићи – нема их чак 2.760. Две трећине села нема амбуланте, а 500 их нема асфалтни пут, односно путну везу са остатком света.¹²⁹

Србија броји око 631.000 газдинстава, а око 330.000 њих се бави сточарством. Наша земља располаже са 5.097.000 хектара пољопривредне површине, што је 0,59 хектара по становнику. Њен велики део отпада на обрадиве површине – 4.224.000 хектара, односно 0,47 хектара по становнику. Према подацима пописа пољопривреде из 2012. године, користи се укупно 3.355.859 хектара земљишта, где остатак отпада на пашњаке, ливаде и утрине. Величина просечног поседа у Србији износи 4,5 хектара. Док на учешће сточарства у укупној аграрној производњи у свету отпада преко 60%, у Србији оно износи једва преко 30%. У Србији се узгаја 908.990 говеда, 3,4 милиона свиња, 1,78 милиона оваца, око 235.000 коза, 26,6 милиона живине, те постоји 673.651 пчелиње друштво.¹³⁰

Пољопривредна механизација и инфраструктура нису на задовољавајућем нивоу. Србија броји 408.734 трактора и око 25.000 комбајна, чија је просечна старост 25 година. Иако повољан, водни режим је недовољно искоришћен. Наводњава се свега 100.000 хектара, што је око 3% обрадивих површина, док се у свету наводњава у просеку 17%. Канал Дунав – Тиса – Дунав, иригациони систем грађен да наводњава 500.000 хектара, те да одводи сувишне воде са 1.000.000 хектара, данас је готово неупотребљив.¹³¹

У току претходне три деценије српски аграр је остварио раст од свега 0,45%. Аграрна производња је у 2015. години забележила пад од 8%, 2016. раст од 8%, 2017. године пад од 11% (када је суша нанела штету у износу од 1,5 милијарди долара!), да би 2018. забележила раст од 15,7% (пре свега захваљујући близу 7 милиона тона произведеног кукуруза и око 3 милиона тона произведене пшенице). Ми тренутно остварујемо вредност пољопривредне производње од око 1.000 дола-

129 Ибидем

130 Ибидем

131 Ибидем

ра по хектару, што је премало, с обзиром да Данци по хектару зарађују 14.000 евра, а Холанђани 17.000 евра. Укупна домаћа производња свих врста меса износи мање од 400.000 тона, док смо пре две деценије производили 650.000 тона. Тада смо извозили 54.500 тона „беби бифа“, док смо у 2015. извезли само 315 тона, 2016. године 415 тона, а 2017. године 480 тона.¹³²

Поражавајуће стање села захтева низ конкретних предлога мера за побољшање свеукупних услова живота и рада на њему. Дакле, не само на економском и (пољо)привредном плану, већ и на социјалном, еколошком, културно-уметничком, научном и спортском.

Прво, потребно је омогућити сељаку да води живот достојан човека 21. века. Сељак није „машина“ која је задужена за бављење пољопривредном производњом, већ личност која има пуно право и слободу да се развија у сваком погледу. Чини се да је нашем друштву и нашем менталном склопу потребна радикална промена перцепције сељака. Фигура српског сељака је, у социо-психолошком смислу, историјски изузетно важна за нашу државу и друштво. Сељак је нашу државу хранио и бранио, а она му се готово никада није на томе адекватно захвалила. Штавише, реч сељак се често употребљава у пејоративном смислу, посебно у градовима. Зато сматрамо да данас није довољно да се српском сељаку дају субвенције и други подстицаји за сетву, куповину пољопривредне механизације или грла стоке. Држава је дужна да му омогући услове у којима ће радити и живети од свог рада, али и услове да се развија као социјално биће, као личност у правом смислу те речи. Дакле, нашим селима нису потребне само задруге, више грла стоке, бољи путеви и мостови, савременија механизација или адекватнија заштита од временских непогода. Њима су потребни и домови културе, спортски терени, културно-уметничка друштва, разна удружења и асоцијације, брза интернет и мобилна мрежа, као и честе и садржајне манифестације свих врста. Српском сељаку је, више него икад, потребно понудити живот у правом смислу те речи, а не живот рада ради.

132 Branislav Gulan, „Zapostavljeno ruralno područje!“, *Makroekonomija*, 18. februar 2019, Доступно на: <https://www.makroekonomija.org/0-branislav-gulan/zapostavljeno-ruralno-podrucje/> (Приступљено 1.11.2019)

Друго, потребно је вратити село у Устав Републике Србије.¹³³ Судећи по нашем врховном правном акту, у Србији не постоји ни једно село, већ само општине, градови и насељена места. У тим „насељеним местима“, како их Устав третира, живи готово половина свих становника Србије и нико од њих их не назива тако. Поставља се крајње логично питање – како повратити поверење сељака у однос државе према селу када га њен устав ни не препознаје!? Нашем највећем и горућем проблему, а то је стање села, можемо и морамо приступити најозбиљније могуће, а адекватан правни оквир је први корак ка томе.

Треће, неопходно је диверзификовати руралну економију. Један од стубова руралне политике Европске уније за период од 2007. до 2013. био је концепт диверзификације економије како пољопривредних газдинстава, тако и микро и малих предузећа у сеоским срединама. Концепт се састојао од три главне мере: диверзификације непољопривредних активности на пољопривредно оријентисаном газдинству, стварања и развијања микро предузећа како би се развило предузетништво и економија у целини и помоћи туристичкој инфраструктури малог обима. Дакле, и људи на селима у Србији би, баш као и они у Европској унији, могли да се баве производњом гљива, меда, разних сорти воћа, лековитог биља, зачинског биља, узгојем зечева, узгојем шумског дрвећа, коже, вуне, угоститељством, издавањем рекреативних објеката (нпр. за јахање коња), организовањем излета у природи и истраживања дивљих предела и сл.¹³⁴

Четврто, решавању проблема руралног развоја се мора приступити интегрално. Потребна је, дакле, мултисекторска сарадња на свим нивоима (од локалног, преко регионалног до националног), односно комбиновање мера које су у надлежности локалних власти, покрајинских власти и надлежних министарстава. Програмски оквир деловања мора

133 Branislav Gulan, „Selo vratiti u Ustav!“, *Макроекономија*, 5. април 2019, Доступно на: <https://www.makroekonomija.org/0-branislav-gulan/selo-vratiti-u-ustav/> (Приступљено 1.11.2019)

134 Горан Живков и сар., *Будућност села у Србији*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Кабинет потпредседнице Владе за европске интеграције, Београд, 2012, стр. 107–108.

бити јединствен за све актере – од прописаних мера до индикатора за праћење њиховог спровођења у пракси.¹³⁵

Пето, концепт развоја села мора бити заснован на знању и иновацијама локалних заједница, које ће бити подржане од стране јавног и цивилног сектора, академске заједнице и друштва у целини. За дугорочно спровођење мера развоја на селима неопходни су квалитетни социјални капитал и знање у самим селима. Пракса је показала да и најбоље конципиране политике (које долазе са макронивоа власти) не могу дати добре резултате на микронивоу уколико он нема горе поменуте потенцијале. Иновације не треба посматрати само као нова техничка решења, већ и као промену у природи људског капитала и друштвених процеса.¹³⁶

Шесто, потребно је оживети „дух задругарства“ као једине реалне основе за опстанак пољопривредних произвођача у условима савремених економских токова. С обзиром на значај теме задругарства и његовог историјског наслеђа у нашем друштву, посветићемо му читаво наредно потпоглавље.

Србија је 28. октобра 2020. године добила нову владу у којој се први пут у историји нашло министарство посвећено развоју српског села. Тачан назив министарства је Министарство за бригу о селу, а на његово чело дошао је министар без портфеља задужен за регионални развој из претходног мандата Милан Кркобабић. Како стоји у новом Закону о министарствима „Министарство за бригу о селу обавља послове државне управе и са њима повезане стручне послове који се односе на: стратешко сагледавање положаја села и сеоског становништва; предлагање мера и активности за унапређење услова живота и рада на селу; неговање традиције и традиционалног начина живота на селу, ради очувања културно-историјских садржаја сеоских средина, као и друге послове одређене законом“.¹³⁷ Према Кркобабићевим речима, Србија може ускоро да очекује и Закон о селу. Он је најавио да ће иницирати измене и

135 Dragan Roganović, „Izazovi ruralnog razvoja u Srbiji“, *Newsletter*, Broj 17, Institut za teritorijalni ekonomski razvoj, април–јун 2018, стр. 2.

136 Ибидем

137 „Zakon o ministarstvima“, *Sl. glasnik RS*, br. 128/2020, čl. 23.

допуне Закона о територијалној организацији Републике Србије у делу о територијалним јединицама (градови, општине и насељена места) на начин да се насељена места преименују у села, односно сеоске општине. Србија данас има око 4.700 насељених места и 145 општина, што је мање у односу на Словенију и Хрватску које имају више од по 210 општина. У том смислу, министар сматра да су Србији потребне не само нове, сеоске општине, већ и јасно прецизиране надлежности у њиховим рукама.¹³⁸

Оснивање Министарства за бригу о селу наишло је на одобравање шире научне и стручне јавности у нашој земљи. Чињеница је да је вишегодишње инсистирање министра Кркобабића на ургентности очувања села, удружено са реалном потребом за бригом о селу на највишем државном нивоу, било генератор овакве одлуке председнице Владе Србије Ане Брнабић. У првом интервјуу након ступања на дужност министар Кркобабић истакао је значај улагања у сеоску инфраструктуру, унапређења живота руралне популације, али и задржавања младих на селу. „Неопходно је да услове живота на селу приближимо онима у граду. Тако ће сеоска популација мање напуштати огњишта и одлазити у градове и иностранство. Немам илузију да можемо потпуно зауставити миграцију село-град, јер је то глобални процес. Неки млади људи ће, свакако, кренути у свет да задовоље радозналост. Међутим, као одговорна власт и држава, треба да им понудимо боље услове за живот на селу“ – објаснио је министар Кркобабић.¹³⁹ Приоритет министарства у наредном периоду биће наставак доделе подстицаја за пољопривредне и земљорадничке задруге, почетак давања подстицаја занатским, туристичким и социјалним задругама, трансфер знања и технологија, те спровођење првих програма за унапређење рада и живота на селу већ током првог квартала 2021. године.¹⁴⁰ Тим поводом организован је састанак министра Кркобабића

138 „Кркобабић: У закон унети 4.700 села у Србији“, *Радио-телевизија Војводине*, 23. децембар 2020, Доступно на: https://www.rtv.rs/sr_ci/drustvo/krkobabic-u-zakon-une-ti-4.700-sela-u-srbiji_1191594.html (Приступљено 27.12.2020)

139 „Село је много важно за Србију“, *РТС*, 04. децембар 2020, Доступно на: <https://www.rts.rs/page/radio/ci/story/27/radio-beograd-1/4172767/selo-je-mnogo-vazno-za-srbiju-.html> (Приступљено 27.12.2020)

140 „Кркобабић: Помагаћемо земљорадничке, али и друге задруге“, *Радио-телевизија*

са председником Академијског одбора за село САНУ академиком Драганом Шкорићем, председницима Задружних савеза Србије и Војводине Радиславом Јовановом и Николом Михаиловићем и проф. др Зораном Кесеровићем, стручњаком за воћарство. Министар Кркобабић је на том састанку најавио стварање законодавног оквира за систематско третирање проблематике села и отварање едукативних центара у којима би домаћини добијали адекватне смернице и информације. Шкорић је напоменуо да је једини начин да домаћи сељаци постану робни произвођачи њихово удруживање у задруге, те да задруге не треба само оријентисати ка производњи сировина, већ и финалних производа са којима би учествовале на тржишту. Решавање социјалних и демографских питања је за Кесеровића могуће уколико се покрене економски развој оних регија које нису у близини великих градова.¹⁴¹

Када је реч о инфраструктурним улагањима, Кркобабић сматра да је селима у Србији неопходна комплетна инфраструктурна ревитализација – изградња или обнова здравствених амбуланти, домова културе, цркава, школа, обданишта, пошта¹⁴², затим регионалних, локалних и атарских путева, водоводне и канализационе мреже, али и интернет мреже.¹⁴³ Инвестициони план „Србија 2020–2025“ предвиђа преко пет милијарди евра за путну инфраструктуру, од чега ће се реконструисати око 5.000 локалних и регионалних путева. Три милијарде евра биће

Војводине, 14. децембар 2020, Доступно на: http://www.rtv.rs/sr_ci/drustvo/krkobabic-pomagacemo-zemljoradnicke-ali-i-druge-zadruge_1188642.html (Приступљено 27.12.2020)

141 „Susret Ministra za brigu o selu sa Srpskom akademijom nauka i umetnosti, zadruznim savezima i univerzitetskim profesorima“, *Kurir*, 14.12.2020, Доступно на: <https://www.kurir.rs/vesti/3585283/susret-ministra-za-brigu-o-selu-sa-srpskom-akademijom-nauka-i-umetnosti-zadruznim-savezima-i-univerzitetskim-profesorima> (Приступљено 27.12.2020)

142 На иницијативу Милана Кркобабића 2016. године успешно је спроведена акција „52 поште за 52 недеље“ у оквиру које су 52 забачена места у Србији добила 52 поште, што је био велики успех како за ЈП Пошта Србије, тако и за државу у целини. Погледати у: Aleksandar Miladinović, „Milan Krkobabić u Intervjuu petkom: „Zadatak nam je da mladi iz sela ne idu na čuku da hvataju signal za internet“, *BBC News na srpskom*, 30. oktobar 2020, Доступно на: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-54739022> (Приступљено 27.12.2020)

143 Јасна Петровић-Стојановић, „Битка за село је битка за Србију“, *Политика*, 15.11.2020, Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/466731/Bitka-za-selo-je-bitka-za-Srbiju> (Приступљено 27.12.2020)

издвојено за изградњу или обнову водовода и канализационе мреже, а за наводњавање у пољопривреди уложиће се 86 милиона евра. Поред тога, предвиђено је и издвајање 70 милиона евра за комасацију и 50 милиона евра за набавку трактора. Предвиђено је и да држава до 50 хектара државног земљишта које није искоришћено уступа младим брачним паровима на вишегодишње бесплатно коришћење, уз услов да се на добијеном земљишту узгајају културе које на њему успевају, у складу са стандардима савремене пољопривреде. Поред тога, Министарство за бригу о селу предложиће и давање финансијских подстицаја младим пољопривредницима на селу, откуп напуштених кућа које би се давале онима који одлуче да живе и раде на селу, те примеренију пореску политику за становништво које живи у брдско-планинским и пограничним подручјима.¹⁴⁴ Посебно важним чини се план министарства да, заједно са Географским институтом „Јован Цвијић“ САНУ, одреди тзв. гравитациона села која би била инфраструктурно обновљена и која би, поред сопственог, вратила живот и у мања околна села. У том смислу, приоритет су села на југу и југоистоку Србије.¹⁴⁵

Оснивање Министарства за бригу о селу и планови истог који су за сада познати јавности свакако су позитивни помаци, али и охрабрење да ће се селу и сељанима вратити статус који заслужују.

Задругарство: импулс који нам је био потребан

Задругарство у Србији је деценијама систематски оспоравано и уништавано. Са друге стране, стиче се утисак да су грађани наше земље

144 Ибидем

145 Ибидем

увек гајили симпатије према тој институцији. Пољопривредници, махом сељани, разумеју да је њихова једина шанса да опстану у тржишној утакмици управо у удруживању. То је једини начин да они буду конкурентни, иначе ће их „појести“ велике компаније. Задругарство је у развијеним земљама важан чинилац економског развоја. Данас у свету постоји око милијарду задругара који су организовани у више од 750.000 задруга, а скоро три милијарде људи непосредно или посредно зарађује за живот захваљујући сарадњи са задругама.¹⁴⁶

Задруга се најчешће дефинише као „аутономна асоцијација лица добровољно удружених са циљем да задовоље заједничке економске, социјалне и културне потребе и аспирације кроз заједнички поседовано и демократски контролисано предузеће“.¹⁴⁷ Традиција задругарства у најразвијенијим европским земљама сеже преко 150 година уназад. Србија спада међу прве земље на чијој територији су основане задруге у 19. веку. Штефан Хомола (Štefan Homola), словачки просветитељ, основао је 1846. године у Бачком Петровцу прву земљорадничку задругу на територији данашње Србије. Најважнију глобалну задружну институцију данас, Међународни задружни савез, основало је 1895. године 13 земаља, међу којима и Србија. Све до почетка Другог светског рата наша земља је имала успешан и развијен систем задруга. Након рата, долази до деградације задругарства какво је наше друштво до тада познавало, као и до удаљавања од његових основних вредности и принципа.¹⁴⁸ Велики број задруга је продат током сумњиве приватизације агара након демократских промена 2000. године. Њима је тада одузета огромна имовина која им није враћена, иако је свака трећа приватизација поништена. Задруге су најпре утапане у комбинате, да би потом њихова имовина добијала нове власнике. Српским задругама је 2012. године недостајало 400.000 хектара земљишта, чија вредност се процењује између две и четири милијарде евра. Поражавајући је и

146 Branislav Gulan, „Nova zadrugarska mapa“, *Makroekonomija*, 1. mart 2019, Доступно на: <https://www.makroekonomija.org/0-branislav-gulan/nova-zadrugarska-mapa/> (Приступљено 2.11.2019)

147 Vladimir Zakić i Marija Nikolić, „Finansijska podrška države zadrugama u Srbiji“, *Škola biznisa*, Broj 1/2018, str. 160.

148 Ибидем, стр. 159–162.

податак да се до почетка акције оживљавања задруга (2017) годишње гасило чак 100 задруга.¹⁴⁹

Министар Милан Кркобабић покренуо је априла 2017. године акцију „500 задруга у 500 села“, са циљем ревитализације духа задругарства и уједначенијег регионалног развоја у Србији. Држава је стала иза акције и, први пут након Другог светског рата, обезбедила бесповратна средства за помоћ задругарству. До априла 2017. године у Србији је било укупно 1.543 задруге. За само две године, дакле од тада до октобра 2019. године, основано је скоро 580 нових задруга. Узевши у обзир трећи конкурс који ће бити спроведен крајем 2019. године (у оквиру кога ће бити додељена бесповратна средства за око 60 задруга у вредности од 667 милиона динара), држава је у посматране три године издвојила 1,7 милијарди динара бесповратних средстава за ову акцију, која су на директан начин помогла живот око 6.120 породица у Србији.¹⁵⁰

У оквиру ове акције, задруге у Србији могу да остваре право на финансирање неколико различитих пројектних активности:

- набавку живих животиња с циљем повећања основног стада;
- набавку опреме за побољшање капацитета и квалитета фарми за тов стоке и производњу млека;
- набавку опреме за прераду млека и меса;
- набавку опреме за сортирање, паковање, чување и прераду поврћа и воћа;
- набавку опреме неопходне за производњу у области воћарства, повртарства и виноградарства;
- набавку опреме за производњу и прераду различите врсте биља;

149 Branislav Gulan, „Sistemska rehabilitacija zadruga“, *Makroekonomija*, 7. oktobar 2019, Доступно на: <https://www.makroekonomija.org/0-branislav-gulan/sistemska-rehabilitacija-zadruga-2/> (Приступљено 2.11.2019)

150 Ибидем

- набавку опреме и механизације за прераду и складиштење житарица;
- набавку опреме неопходне за пчеларство и
- набавку опреме за финалну прераду пољопривредних производа и изградњу монтажних објеката (само када је реч о тзв. сложеним задругама).¹⁵¹

Држава Србија је 2019. године снажно подржала још један пројекат везан за ревитализацију села. Наиме, 13. јуна 2019. године одржана је конститутивна седница поводом формирања Националног тима за препород села Србије. Седницом су председавали министар Милан Кркобабић и академик Драган Шкоро, председник Академијског одбора за село Српске академије наука и уметности. Разлози формирања Националног тима су стратешке природе – смањење регионалне неравномерности, омогућавање системских предуслова за одрживост породичних газдинстава, стварање здравог тржишног амбијента, модернизација сеоске инфраструктуре, те стварање свеукупних социо-културних предуслова за побољшање демографског стања у селима Србије. Седници је присуствовао и председник Републике Србије Александар Вучић, који је стао иза пројекта. Национални тим за препород села Србије окупио је еминентне стручњаке из различитих области, попут Драгана Шкора, Ненада Јездића, Љубивоја Ршумовића, владике ваљевског Милутина, Данице Грујичић, Владимира Гоатија, Иштвана Пастора и друге (укупно 25 чланова).¹⁵²

Када је реч о планираном препороду руралних средина на територији Србије, у фокусу Владе Србије ће у наредне три године бити пет

151 Vladimir Zakić i Marija Nikolić, „Finansijska podrška države zadrugama u Srbiji“, оп. цит., стр. 166–167.

152 „Вучић: Опстанак села од пресудног значаја за Србију; Ршумовић: Држава мора да «купује» народ да би спасла село“, *Вечерње новости*, 13. јун 2019, Доступно на: <http://www.novosti.rs/%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8/%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%98%D0%B0.397.html:800297-Vucic-Opstanak-sela-od-presudnog-znacaja-za-Srbiju-Rsumovic-Drzava-mora-da-kupuje-narod-da-bi-spasla-selo> (Приступљено 2.11.2019)

округа на југу земље – Пчињски, Јабланички, Топлички, Пиротски и Нишавски. Циљ је да се у наредном периоду на простору тих округа пуна пажња усмери ка 100 села која је Географски институт дефинисао као гравитационе центре. У пет јужних округа је, у склопу акције оснивања 500 нових задруга, формирано готово 90 задруга, те их сада има укупно 194. Министар Кркобабић је најавио следеће мере са циљем ревитализације поменутих 100 села:

- решавање питања егзистенције пољопривредних домаћинстава и породичних газдинстава;
- развој сеоског, ловног и бањског туризма;
- изградња приступних саобраћајница и локалних путева;
- копање бунара за технолошку и пијаћу воду;
- изградња нових или реконструкција постојећих мултифункционалних објеката (за поште, амбуланте, сале за културне догађаје) и
- заштита природног и културног наслеђа.¹⁵³

153 „Pet okruga na jugu Srbije u fokusu Vlade Srbije“, *Niške vesti*, 30.10.2019, Доступно на: <https://niskevesti.rs/pet-okruga-na-jugu-srbije-u-fokusu-vlade-srbije/> (Приступљено 2.11.2019)

Слика 11. Пет приоритетних управних округа на југу Србије

Извор: Карту приредио аутор

Локално предузетништво европске конкурентности

Србији је данас преко потребан локални економски развој (ЛЕР) у функцији равномерног регионалног развоја. На њему су засноване развијене европске економије и он је незаобилазан део пакета реформи које наша земља мора спровести уколико жели не само да оживи српско село, већ и да га учини конкурентним у односу на руралне средине у Европској унији. Премда не постоји прецизна и општеприхваћена дефиниција локалног економског развоја, реч је о концепту коме стручна литература посвећује све више пажње. Можемо разликовати два основна теоријска приступа локалном економском развоју. За први, „ЛЕР представља координисани скуп активности, које спроводе различити актери у локалној заједници („стејкхолдери“ – локална власт, заинтересовани појединци и групе грађана на које ове активности непосредно утичу), са циљем смањења незапослености и повећања својих прихода“.¹⁵⁴ За други, „ЛЕР је свеобухватна стратегија у чијој изради су, приступом одоздо ка горе, учествовали сви заинтересовани актери на локалу, а која узима у обзир све економске, географске, културолошке, социјалне и етничке предности и слабости локалне заједнице. Оваква стратегија не мора нужно бити у форми документа, али мора постојати сагласност свих страна о њеној сврсисходности, која се огледа у повећању привредне конкурентности, односно побољшању услова пословања у локалној заједници уз поштовање еколошких стандарда“.¹⁵⁵

Кључ успеха у процесу ревитализације руралних средина налази се и у јачању партнерства између централне и локалне власти. Партнерски однос подразумева тесну сарадњу и кооперацију између два посматрана нивоа власти, а не однос у коме је локална власт увек и у потпу-

154 Stevan I. Rapačić, *Uloga stranih direktnih investicija u lokalnom ekonomskom razvoju u Republici Srbiji (2001-2013)*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2016, str. 163.

155 Ибидем, стр. 163–164.

ности подређена централној. Држави свакако припада улога утврђивања развојне мисије, доношења закона за регулисање одређене области, развијања мреже институција подршке, те утврђивања и кажњавања могућих злоупотреба и превара. Потребно је и присуство здраве конкуренције између самих локалних власти. Такмичење између општина и градова у привлачењу инвестиција, туриста или у улагању у модернизацију инфраструктуре и развој људског капитала је и више него пожељно. Крајњи резултат коме ће сви тежити треба да буду виши стандард грађана и квалитетније услуге прилагођене њиховим потребама.¹⁵⁶

Наша држава није предузетничког типа и тек јој предстоји развој у том смеру. Готово 40% цена роба и услуга се формирају под различитим облицима утицаја Владе, где доминира директан утицај, за разлику од развијених држава, где централна власт на привреду махом утиче индиректно. Нама су потребне системске (суштинске) реформе управе, економије, судства и правосуђа, уколико желимо да створимо подлогу за квалитетан и одржив локални економски развој. Потребно нам је и много више друштвено одговорног пословања. Наша предузећа (посебно јавна предузећа у локалним срединама, прим. аут.) морају пословати одговорније, транспарентније, уз стално подизање стандарда пословања. Иако спадамо у осиромашена друштва, не можемо говорити само о економској страни друштвено одговорног пословања. Предузећа, поред финансијског, морају размишљати и о социјалним и еколошким ефектима резултата њиховог рада, позитивном или мање позитивном утицају на друштво у целини итд.¹⁵⁷

Једна од мера коју можемо применити у случају руралних средина Србије јесте увођење тзв. зона унапређеног пословања (Business Improvement Districts, BID). Реч је о инструменту насталом у Северној Америци, примењеном на преко 700 америчких и канадских градова. У таквим зонама би се увело тзв. специјално опорезивање, на које би пристао део привредника у датој општини, где би се увело њихово самоопорезовање из кога би се финансирале услуге које пружају, како би

156 Snežana Đorđević, *Priručnik za moderno upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2009, str. 14.

157 Ибидем, стр. 15–17.

се њихов квалитет подигао на виши ниво. Инструмент најпре предвиђа улагање у запуштену општинску инфраструктуру, која би иницијаторима читавог пројекта (а то треба да буду локални бизнисмени, а не општинска власт) била и те како исплатива у будућности. Локална власт треба да буде регулатор и посредник у усмеравању прикупљених средстава у сврху локалног економског развоја. Пракса је показала да зоне унапређеног пословања стварају низ позитивних ефеката – повећан обим пословања у привреди на датом простору, бољу искоришћеност имовине, пораст висине закупнине простора, повећање наплате комуналних такси, повећање прихода општине, те јачање партнерства између јавног и приватног сектора.¹⁵⁸

Србија није једина земља која се суочава са проблемима заосталих подручја. Свака земља, ма колико развијена била, има у одређеном степену присутан неуједначен регионални развој. Зато Србији, када је реч о подстицању локалног економског развоја, може бити драгоцено искуство развијенијих земаља у тој области. Аустралија се, примера ради, суочавала са проблемом заосталих подручја током 80-их година. Држава је направила план ревитализације руралне индустрије који је примењен у свих шест савезних држава. Тај план је подразумевао помоћ за различите инфраструктурне пројекте, додељивање индустријских простора, фабрика и земље, субвенције или бесповратне доделе за успостављање или проширивање пословања, попусте при плаћању пореза (нпр. земљишних), субвенције или бесповратне доделе за трошкове радне снаге, организовање државних курсева обуке, субвенције за снабдевање водом, канализацију и електрику, концесије за складишта, аутотранспорт и железничке возарине, субвенције за ангажовање техничких саветника, субвенције за студије изводљивости пројеката, отварање туристичких агенција и комитета за развој, саветодавне услуге малој привреди итд.¹⁵⁹

158 Ибидем, стр. 86–87.

159 Branislav Čolanović, Negoslav Ostojić i Todor Mirković, *Politika razvoja nerazvijenih područja: sistematizacija i komparativna analiza prakse evropskih i vanevropskih zemalja*, Evropski centar za mir i razvoj (ECPD) Univerziteta za mir Ujedinjenih nacija, Beograd, 2009, str. 48.

Норвешка је, зарад регионалног развоја, употребила институцију тзв. општинског пословног фонда. Реч је о мери преузетој 1987. године како би се подстакло повећање ангажовања у локалном економском развоју, те скратила бирокатска процедура, односно побољшала прилагодљивост локалних економија променама околности у привредном амбијенту. Захваљујући тим фондовима, општине добијају неопходна средства за локални економски развој, под условом да их употребе за развој постојећих фирми или за унапређење нових делатности. Средствима из фондова су посебно финансирани тзв. „пилот-пројекти“, односно мањи пројекти за чију реализацију није било потребно учешће националних органа и власти.¹⁶⁰

У мору проблема са којима се суочавају рубни делови наше земље не смемо заборавити ни оне који муче њен главни град. „Дебеоградизација Србије“ никако не сме бити „антибеоградизација“, јер и грађани Града Београда (који се састоји од локалних самоуправа које такође пате од сличних проблема као општине у девастираним срединама) заслужују локални економски развој по мери. Тако се, примера ради, намеће проблем јавног градског превоза у Београду, који се суочава са низом изазова – неквалитетна услуга, нередовност превоза, висока цена карата, финансијски неодрживо пословање итд.¹⁶¹ Овде се такође можемо послужити добром праксом локалних средина у развијеним европским државама. Тако је Талин, главни град Естоније, 2013. године започео пројекат реформе градског превоза уводећи бесплатан јавни превоз за све људе који имају пребивалиште у том граду. Те реформе нису биле само економски и политички мотивисане, већ и социјално, еколошки, па и маркетиншки, јер је Талин данас у Европи и свету препознатљив управо по свом моделу јавног градског превоза.¹⁶²

Локални економски развој, ма колико био „изоливан“ од централне власти и централних органа, ипак представља део целокупног економског развоја једне земље. Србија данас спада у тзв. земље у развоју,

160 Ибидем, стр. 49.

161 Rajko Petrović, *Reforma gradskog prevoza u Beogradu po uzoru na reformu u Talinu*, New look entertainment, Beograd, 2018, str. 52.

162 Ибидем, стр. 37–44.

односно у подгрупу земаља које се још увек налазе у фази транзиције из социјализма у тржишну економију. Теорија препознаје три модела тржишне економије које могу применити земље у транзицији – модел либералне тржишне економије (пример Сједињених Америчких Држава), модел тзв. социјалне тржишне економије (пример Шведске) и модел административно вођене тржишне економије (пример Јапана).¹⁶³ Нажалост, након толико година транзиционих лутања, стиче се утисак да Србија није одабрала конкретан развојни модел чијих би се принципа и мера доследно придржавала.

Општине у Србији би могле да у значајној мери унапреде прекограничну сарадњу, али је за то потребна подршка државне власти. Ово се посебно односи на општине које су наслоњене на границу са Румунијом. Србија и Румунија имају велики потенцијал за билатералну економску сарадњу. Две земље су повезане претежно равничарским тереном, као и пловним Дунавом. Румунија још увек није пронашла своје место међу земљама лидерима ЕУ, те јој је сарадња са мање развијеним земљама попут наше и те како привлачна опција. Са друге стране, Србија (односно њене локалне самоуправе и предузећа) би кроз сарадњу са румунским партнерима могла да пронађе лакши пут ка приступу тржишту ЕУ. Позитивни помаци постоје, попут планиране изградње гасне интерконекције између две земље, инвестиција румунских компанија у поједине српске општине (нпр. улагање компаније „Тендер С.А.“ у дуванску индустрију у Нишу у вредности од 1,2 милиона евра, као и компаније „Гаиника Срл“ у области прераде коже у Коцелјеви у вредности од 1,2 милиона евра), али и даље постоји огроман простор за унапређење економских односа између две земље.¹⁶⁴ Као пример „нетрадиционалног“ инвеститора у Србији можемо навести и шпанску компанију „Текнију“, која је уложила значајна средства у производњу аутоделова у Крагујевцу.¹⁶⁵

163 Сретен Сокић, *Економија јавне потрошње*, Факултет политичких наука и Чигоја штампа, Београд, 2011, стр. 188.

164 Душан Илић и Рајко Петровић, „Спољнополитички односи између Србије и Румуније у контексту глобалних политичких промена“ у Слободан Јанковић и Марина Костић (ур.), *Балкан у доба глобалног преуређивања*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2019, стр. 130–138.

165 Rajko Č. Petrović, „Spoljnopolitički i ekonomski odnosi Republike Srbije i Kraljevine

ПРИМЕРИ ДОБРЕ ПРАКСЕ У СРБИЈИ: Резултати који охрабрују

Анализа равномерног регионалног развоја у Србији била би непотпуна без разматрања примера добре праксе. У прве две деценије 21. века многе општине и градови у Србији су се одлучили на тешку и неизвесну, али и нужну трансформацију у различитим областима. Овде ћемо поменути само неке од њих, попут случаја Ариља, Књажевца, Коцелеве, Ариља, Ваљева, Горњег Милановца и Крупња. Све поменуте локалне средине су направиле важне кораке у унапређењу укупног квалитета живота у њима, без обзира да ли је реч о привлачењу инвестиција, модернизацији инфраструктуре или бољем коришћењу туристичких потенцијала. Ови примери добре праксе су за нас драгоцени, јер показују да можемо учити и једни од других, а не само угледати се на примере у другим европским земљама. Они су, можемо слободно рећи, путоказ наше нужности у годинама које предстоје, али и докази да је и те како могуће побољшати услове и квалитет живота у свим деловима наше земље.

Шпаније у XXI веку”, *Међународна политика*, br. 1173, str. 46.

Инђија: локални економски развој европског квалитета

Општина Инђија се налази у Срему, на падинама Фрушке горе. Обухвата површину од 384 км² на којој живи око 47.000 становника распоређених у 11 насеља. Инђија има изузетно повољан географски положај – кроз територију општине пролазе река Дунав, аутопут Е-75, а представља и железничку раскрсницу Срема. Данас Инђија спада међу најразвијеније општине у Србији. Пољопривреда, индустрија, мала привреда, трговина и туризам спадају у доминантне привредне гране, а Инђија предњачи у привлачењу страних инвестиција и свеукупном привредном развоју.¹⁶⁶

Доказ успеха ове локалне самоуправе су и бројна признања и награде које је добила у протеклих 10-ак година. Магазин „Фајненшл тајмс“ (Financial Times) је почетком 2008. године сврстао Инђију на листу 25 најбољих европских одредишта за страна улагања. Магазин „ФДИ Интелигенс“ (FDI Intelligence)¹⁶⁷ је на конкурс „Европски градови и региони будућности“ 2012. године прогласио општину Инђију за друго најбоље одредиште у Европи по питању ефективности трошкова улагања. Инђија је 2013. године добила и награду за најтранспарентнију локалну администрацију у оквиру пројекта „Добра влада“ Европског покрета. На крају, ова локална средина је била један од домаћина Универзијаде одржане у нашој земљи јула 2009. године.¹⁶⁸

Пут економског развоја Инђије датира још из давне 2002. године, а дефинитивно је потврђен Стратешким планом за локални економски развој из 2006. године, донетим уз сарадњу са УС АИД-ом. Много је уложено у путну инфраструктуру, опремање индустријске зоне, рефор-

166 Доступно на: <https://www.indjija.net/PageCyr.aspx?id=162> (Приступљено 5.11.2019)

167 Реч је о делу часописа „Фајненшл тајмс“ који се бави анализом тржишта и даје важне информације о бизнис трендовима.

168 Доступно на: <https://www.indjija.net/PageCyr.aspx?id=162> (Приступљено 5.11.2019)

мисана је општинска администрација, а цене земљишта учињене повољнијим него што су биле. Захваљујући томе, Инђија је у периоду од 2001. до 2006. била општина са највећом количином директних страних улагања у Србији. Локална власт у Инђији се тада определила за дугорочни привредни раст и развој, дефинишући стварање позитивне пословне климе и постизање конкурентности као приоритетне циљеве, а све у сврху подизања стандарда живота грађана.¹⁶⁹ Инђија је од 2006. године уложила значајна средства и напоре у развој и јачање малих и средњих предузећа. Субвенционисане су камате за фирме које су повећавале број запослених, организовано је учешће малих и средњих предузећа на међународним сајмовима трговине, а радило се и на јачању постојеће финансијске подршке, јачању капацитета администрације, изради савремене и ажуриране базе података и даљем опремању индустријских зона. Општинска власт се оријентисала и на едуковање радне снаге – кроз едукативну подршку за „старт-ап“, промоцију кластерског удруживања итд.¹⁷⁰

Грађани Инђије су дуго били незадовољни услугама јавних предузећа и информацијама које су им биле доступне о њиховом раду. Често се дешавало да грађани ходају од шалтера до шалтера тражећи информацију о томе ко је надлежан да реши њихов проблем. Реформишући локалну администрацију, инђијско општинско руководство је схватило да циљ реформе мора бити увођење система који би био у стању да ефикасније одговори на проблеме и захтеве грађана. То је и учињено кроз реализацију пројекта под називом „Систем 48 сати“. Њиме је уведена добра пракса функционисања локалне администрације и јавних предузећа која је подразумевала давање одговора у року од 48 сати на све комуналне проблеме и захтеве грађана, стварање јединственог система јавних предузећа и служби, интеракцију грађана са службама и јавним предузећима кроз јединствени комуникациони канал, контролу трошења општинских средстава у општинској управи и јавним преду-

169 Marija Todorović, *Razvojne strategije lokalne samouprave – studija slučaja Indije*, Diplomski rad, Filozofski fakultet u Beogradu – Odeljenje za sociologiju, Beograd, 2010, str. 34–35.

170 Ибидем, стр. 37–38.

зећима, те лакшу координацију и контролу рада јавних предузећа. „Систем 48 сати“ је преузет из праксе америчких градова Чикага и Балтимора и представљао је први систем такве врсте на тлу Европе. Систем је стављен у употребу 2004. године, а крајем исте је већ показао позитивне ефекте. Ти ефекти су били: стварање прогресивне општинске управе, могућност одговора на захтеве грађана у најкраћем могућем року, лакша контрола буџетских средстава, лакша комуникација грађана са локалном управом и јавним комуналним предузећима, стварање јединственог информационог система итд.¹⁷¹

Захваљујући спроведеним реформама и залагању локалне власти предвођене бившим градоначелником Гораном Јешићем, Инђија је привукла значајан број страних директних инвестиција (које су дошле у гринфилд облику¹⁷², а махом завршиле у производном сектору), које су имале позитиван утицај на локални економски развој у периоду од 2005. до 2013. године. Инђија је 2001. године имала скоро 7.000 незапослених, да би 2013. године број незапослених лица износио 3.900, што је пад незапослености од 44%. Буџетки приходи општине су се значајно увећали – са 2,4 милиона евра 2001. године на 12 милиона евра 2013. године. Са друге стране, Инђија и поред свега наведеног није успела да достигне високе зараде. Просечна зарада у Инђији је 2013. године износила 312 евра, што је значајно испод републичког просека. Позитивно је и то што се, упркос драматично негативним демографским трендовима у Србији, број становника у Инђији у посматраном периоду увећао за 3.000, што је изузетно важан аспект равномерног регионалног развоја.¹⁷³

171 Зорица Вукелић (ур.), *Примери најбоље праксе у локалној самоуправи у Србији*, Прво издање, Стална конференција градова и општина, Београд, 2007, стр. 45–50.

172 С обзиром да гринфилд инвестиције подразумевају улагање у посао у коме се све креће од почетка (дакле, без постојеће инфраструктуре, пословних простора и радника), јасно је да су оне за до тада пољопривредно оријентисану привреду Инђије биле изузетно значајне.

173 Stevan I. Rapačić, *Uloga stranih direktnih investicija u lokalnom ekonomskom razvoju u Republici Srbiji (2001-2013)*, оп. цит., стр. 292–297.

Ариље и Књажевац: развој туристичких потенцијала

Развој туризма у локалним срединама има бар три врсте рефлектујућих утицаја на локално становништво и окружење – економски, социокултурни и просторни. Позитиван економски утицај подразумева отварање нових радних места, повећање стандарда живота локалне заједнице, повећање потрошње, усвајање нових знања и вештина и пораст прилива инвестиција. У социокултурном смислу, позитивни ефекти могу бити опште побољшање квалитета живљења у локалној заједници, јачање регионалних традиција и вредности, учешће локалног становништва у туристичким активностима и сл. На просторном плану, туризам доприноси изградњи локалне инфраструктуре, већим улагањима у бољу заштиту локалног културног и природног наслеђа, као и развоју нових туристичких атракција. С друге стране, треба узети у обзир и могуће негативне ефекте развоја локалног туризма, попут комерцијализације готово свих активности у функцији туризма, политизације туризма, угрожавања биодиверзитета, загађења животне средине, запостављања или гашења традиционалних облика привређивања и сл.¹⁷⁴

Општина Ариље се налази у Златиборском округу у Западној Србији. Обухвата површину од 349 км² на којој живи око 19.000 становника, од чега њих 7.000 на самом градском подручју. Од 1970-их година па наовамо Ариље је познато као епицентар светске производње малине. Готово целокупно становништво ове општине се на директан или индиректан начин бави производњом малине, где се малина плантажно гаји на укупно 1.200 хектара, уз годишњу производњу од преко 1.400 вагона.¹⁷⁵

174 Miloš Popović, *Stanje i perspektiva turističkog razvoja Opštine Nova Varoš*, Diplomski rad, Univerzitet Singidunum – Fakultet za turistički i hotelijerski menadžment, Beograd, 2017, str. 30–31.

175 Доступно на: <https://arilje.org.rs/index.php/o-arilju/polozaj> (Приступљено 6.11.2019)

Општина Ариље располаже огромним природним и културно-историјским богатствима, која јој дају одличне могућности за развој туризма. Иако данас у Ариљу постоји неколико локација које би се могле претворити у праве туристичке атракције, оно заузима последње место у Златиборском округу по степену развијености туризма. Разлози за овакво стање туристичког сектора Ариља су неколики: неразвијени капацитети актера који се баве туризмом, туристичка понуда није довољно квалитетна и видљива, недовољно људских ресурса за управљање развојем туризма, недовољни капацитети сеоских домаћина за бављење сеоским туризмом итд. Стога је општина Ариље преузела низ корака како би се становништво подстакло на бављење туризмом, створили капацитети за добро управљање и пружање услуга у туристичком сектору, побољшао квалитет и видљивост туристичке понуде, а све у сврху побољшања квалитета живота сеоског становништва.¹⁷⁶

Локална власт је предузела следеће кораке на пољу побољшања локалног туризма:

1. Спроведена је обука два запослена из општинске управе која је организована у оквиру туристичке организације Чајетине и Мајданпека, како би били оспособљени за управљање туризмом, сеоским туризмом и очувањем природних ресурса;
2. Основан је Туристички информативни центар општине Ариље, чији радни задаци су прикупљање информација о броју заинтересованих туриста, смештајним капацитетима, турама за госте итд;
3. Дефинисан је визуелни идентитет туристичке понуде (туристички симболи, водичи, мапе, брошуре о смештајним капацитетима итд.) и побољшана туристичка инфраструктура;
4. Предузетници из Ариља који се баве сеоским туризмом били су на студијској посети партнерским организацијама из Чајетине и Мајданпека, где су прошли кроз вишедневну

176 *Program Exchange 3 – Primeri dobre prakse*, Stalna konferencija gradova i opština, Beograd, 2013, str. 265–266.

обуку из пружања услуга у сеоском туризму по ЦЕФЕ методологији;

5. Организоване су две конференције (на почетку и на крају пројекта реформи) на којима су промовисани како пројекат реформи, тако и туристичке понуде општине. Укупна вредност пројекта износила је 202.089 евра, где је општина учествовала са 23.430 евра, а остала средства су прикупљена од донација. Ефекти самог пројекта су били позитивни и представљају задовољавајући корак ка унапређењу сектора туризма у овој општини.¹⁷⁷

Општина Књажевац се налази у Тимочкој крајини уз границу са Бугарском. Простире се на површини од 1.202 км² (4. по величини у Србији), обухватајући једно градско и 85 сеоских насеља. У општини живи укупно око 37.000 становника, од чега око 19.000 живи у граду.¹⁷⁸

Општина Књажевац има огроман туристички потенцијал. Стара планина, Бабин зуб, Бањица и Барањица само су неке од природних лепота на њеном простору. Влада Републике Србије је у претходних неколико година уложила 34 милиона евра у развој туризма и комуналне инфраструктуре у области туризма на простору општине Књажевац. Ту се посебно истичу скијалиште „Бабин зуб“ и хотел „Стара планина“.¹⁷⁹ Књажевац, као и читава регија којој припада, у привредном смислу прилично заостаје за остатком Србије. С обзиром на вишедеценијско присуство ендемских негативних показатеља (институционална слабост, централизован систем јавних финансија, непостојање улагања у истраживање и развој, мањак финансијских средстава итд.), локална власт је била принуђена да покрене низ активности зарад побољшања сектора туризма. Као циљеви су постављени повећање знања и стручности локалних органа власти за

177 Ибидем, стр. 266–269.

178 Доступно на: <http://www.knjazevac.rs/index.php/o-opstini/geografski-podaci> (Приступљено 7.11.2019)

179 *Program Exchange 3 – Primeri dobre prakse*, оп. цит., стр. 291.

подршку развоју туризма у том делу Србије, интернационализација туризма, те његова промоција.¹⁸⁰

Сprovedено је неколико реформских корака:

1. Утврђено је стање на терену у области туризма, уз посету делегације из суседне бугарске општине Белоградчик, која је пренела драгоцену искуства у изради стратегија, планова развоја и привлачењу инвестиција у туризам.
2. Делегација из Књажевца и Сокобање је посетила општину Белоградчик и током петодневне радне посете се упознала са њиховим туристичким пројектима.
3. Саветодавна мисија у Србији је организовала две регионалне радионице, на којима је учествовало 18 учесника из седам општина Источне Србије, где су дефинисани циљеви и правци стратешког развоја туризма на овом простору.
4. Развијена су два акциона плана за промоцију туристичких потенцијала и за стварање могућности за улагања у Сокобању и Књажевац. Оба плана су усвојена од стране локалних скупштина општина.
5. Израђен је промотивни материјал за потенцијалне туристе, који је изложен на београдском Сајму туризма, где је изложбени штанд општине Књажевац посетило више од 2.000 људи.
6. Организована је завршна конференција на којој су представљени резултати преузетих реформских корака, у сарадњи са свим домаћим и међународним партнерима.¹⁸¹

Постигнути су значајни резултати. Унапређени су, поред Књажевца, капацитети још 7 општина Источне Србије за привлачење инвестиција, повећан је број посетилаца захваљујући интензивно промовисаној туристичкој понуди, ојачане су регионалне и прекограничне везе,

¹⁸⁰ Ибидем, стр. 291–292.

¹⁸¹ Ибидем, стр. 292.

те је повећана конкурентност туристичких организација у посматраним општинама.¹⁸² Посебно плодносна сарадња би могла бити са суседном и партнерском бугарском општином Белоградчик. Бугарске општине су такође пролазиле кроз тежак транзициони период, где су биле суочене са слабостима сопствених локалних економија, ограниченим могућностима локалних власти да подстакну локални економски развој, лошим системом финансирања локалних самоуправа итд. Бугарске општине су се махом угледале на развојне моделе америчких општина, који су се првенствено заснивали на међуопштинској кооперацији.¹⁸³ У том смислу, транзициона искуства општине Белоградчик би за општину Књажевац могла бити и те како драгоцену.

Случај Коцељева: снага малих општина је у партнерској сарадњи

Општина Коцељева се налази у северозападном делу централне Србије. Обухвата површину од 257 км² са својих 17 насељених места, у којима живи укупно око 15.000 становника. Само насеље је смештено у равничарском приобаљу реке Тамнаве, на пола пута између Шапца и Ваљева. У административном погледу, општина Коцељева припада Мачванском округу.¹⁸⁴ Ова општина спада у типичног представника руралних крајева у нашој земљи. Преко 70% популације живи у руралним деловима општине која већ годинама бележи негативан природни прираштај.¹⁸⁵

¹⁸² Ибидем, стр. 292–293.

¹⁸³ Рајко Петровић, „Локални економски развој у постсоцијалистичким европским земљама – компаративна анализа“, оп. цит., стр. 76.

¹⁸⁴ Доступно на: http://www.koceljeva.gov.rs/index_files/htm/geopolozaj.htm (Приступљено 7.11.2019)

¹⁸⁵ *Program Exchange 3 – Primeri dobre prakse*, оп. цит., стр. 83.

Коцељева је, баш као и друге општине сличног профила у Србији, била жртва погрешне политике регионалног развоја још од 1960-их година, која је кулминирала одузимањем имовине општинама 1995. године, а за резултат имала смањене општинске буџете, немогућност малих општина да задовоље основне потребе својих грађана, пад животног стандарда грађана, непостојање капацитета за адекватан економски развој, недовољан инвестициони потенцијал и сл. Неуспешан приватизациони процес је Коцељево, баш као и остале околне општине, оставио са нагомиланим инфраструктурним проблемима и значајно лошијим животним стандардом грађана.¹⁸⁶

Општина Коцељева је покренула иницијативу за решавање ових проблема кроз оснивање групације општина Богатић, Владимирци, Коцељева, Крупањ, Лајковац, Љиг, Љубовија, Мали Зворник, Мионица, Осечина и Уб. Циљеви оснивања ове групације су били сарадња у подстицању одрживог развоја на територији поменутих општина, као и заједнички наступ наспрам партнера како на локалном и регионалном, тако и на државном и међународном плану. Групација је, под називом „Групација малих општина Западне Србије”, званично настала потписивањем Протокола о сарадњи и формирању Групације малих општина 14. марта 2006. године. Партнери иницијативе су били Програм за развој УН (преко своје канцеларије УНОПС), Стална конференција градова и општина (СКГО) и Регионална привредна комора Ваљево.¹⁸⁷ Значај ове иницијативе је огроман, јер је она показатељ да је међу одређеним локалним органима власти у Србији постојала јасна свест о томе да мале локалне средине могу само путем стварања међусобних партнерских веза решавати своје инфраструктурне проблеме.

Подручје Западне Србије се у протеклих неколико година суочава са честим елементарним непогодама. Локалне власти на том простору су поново препознале потребу за партнерском сарадњом како би се смањило ризик и обезбедио квалитетан и брз опоравак након евентуалних елементарних непогода. С тим у вези, покренуте су две иницијативе 2017.

186 Зорица Вукелић (ур.), *Примери најбоље праксе у локалној самоуправи у Србији*, оп. цит., стр. 15–16.

187 Ибидем, стр. 17–18.

године. Уз подршку Канцеларије за управљање јавним улагањима, Сталне конференције градова и општина и Програма Уједињених нација за развој потписана су два протокола – први, на иницијативу града Краљева под називом „Протокол о сарадњи градова и општина слива Западне Мораве“ и други, на предлог града Ваљево под називом „Протокол о сарадњи градова и општина слива Колубаре“. Једна од потписница другог протокола била је и општина Коцељева, а уз њу и Ваљево, Лајковац, Љиг, Лазаревац, Обреновац, Мионица и Уб. Потписници протокола су се обавезали да координисано учествују у припреми заједничких планских и стратешких докумената из области управљања ризицима, припреми пројеката и конкурисању код фондова, изградњи одговарајућег система ране најаве, одговарајућем одговору на ванредне ситуације, развоју цивилне заштите опште намене, изради и примени инфраструктурних мера, ефикасној обнови, унапређењу поступка процене штете, те у обнови након елементарне непогоде. Ти циљеви су сагласни са Сендаји оквиром за смањење ризика од катастрофа 2015–2030, Националним програмом управљања ризиком од елементарних непогода, Законом о ванредним ситуацијама и Законом о локалној самоуправи, те израђени на основу међународне „PDNA“ методологије (Post Disaster Need Assessment).¹⁸⁸

188 „26 gradova i opština u slivu Zapadne Morave i Kolubare potpisale protokole o saradnji“, 10.2.2017, Доступно на: <http://www.skgo.org/vesti/detaljno/1712/26-gradova-i-opstina-u-slivu-zapadne-morave-i-kolubare-potpisale-protokole-o-saradnji> (Приступљено 8.11.2019)

Ваљево: међународна подршка у функцији јачања локалних капацитета

Град Ваљево се налази у централном делу Западне Србије и представља средиште Колубарског управног округа. Он је регионални, административни, привредни и културни центар ка коме гравитирају општине Мионица, Осечина, Уб, Лајковац и Љиг. Простире се на површини од 905 км² и броји нешто преко 90.000 становника, од чега око 60.000 живи у самом граду.¹⁸⁹

Ваљево је, као локална самоуправа, током ове деценије учинило много у погледу јачања и развоја сопствених капацитета. Чињеница да је град Ваљево у ту сврху искористио значајна средства међународног порекла говори у прилог томе да га можемо сврстати међу примере добре праксе. Ваљево спада у градове коју су успели да привуку новац из фондова ЕУ и искористе их за успешно реализовање неких од важних пројеката. Тако је овај град пре неколико година конкурисао на преко 40 пројеката, од којих су многи били са „ИРА“ предзнаком. Градска власт је успела да успостави сарадњу са, између осталих, партнерима из Канаде, Чешке и Норвешке. Донације из иностранства су искоришћене за обнављање инфраструктуре. Захваљујући сарадњи са ЕУ и Владом Чешке, реализован је пројекат топлофикације вредан 5,5 милиона евра. Тако је 5.000 објеката добило грејање, док је угашено 30 малих котларница које су загађивале животну средину. У сарадњи са Јапаном, изграђен је дом за старе у вредности од 2 милиона евра. Направљене су и трансфер станице за управљање комуналним отпадом, израђена је Стратегија одрживог развоја Ваљева, отворена народна кухиња, а донаторска средства су уложена и у програм подршке локалном економском развоју и развоју малих и средњих предузећа.¹⁹⁰

189 Доступно на: <https://www.valjevo.rs/geografija/> (Приступљено 9.11.2019)

190 Ruža Jeremić, „Studija slučaja: Uticaj međunarodne podrške u jačanju lokalnih самоуправа“ u Dominique Thierry i Svetlana Babić (ur.), *Najbolja praksa u lokalnim samoupravama u*

Град Ваљево је израдио водич за инвеститоре под називом „Инвестирајте у Ваљеву“, где су наведени разлози који квалификују Ваљево као погодан инвестициони амбијент. Издвојили бисмо постојање стратешких докумената, расположиву образовану и добро обучену радну снагу, постојање географског информационог система (ГИС), дугу индустријску традицију, међународни сајам привредних достигнућа СПРЕГ, искуство у сарадњи са страним улагачима, добру инфраструктурну повезаност, мрежу институција за подршку бизнису, стабилну мрежу дигиталних телекомуникација, квалитетан електро-енергетски систем итд. Град Ваљево је добитник и неколико признања, од којих се издвајају награда за најбоље место за инвеститоре и кредиторе од стране агенције „Moody’s“, као и добијени сертификат града са повољном пословном климом – НАЛЕД.¹⁹¹

Град Ваљево је данас респектабилан партнер бројних иностраних општина и градова – Велења (Словенија), Ситард-Гелена (Холандија), Фафенхофена (Немачка), Бриндизија (Италија), Свидника (Пољска), Приевидза (Словачка) и Реховота (Израел).¹⁹² У Ваљево је до сада инвестирано око 70 милиона евра, захваљујући чему је запослено око 3.000 грађана. Инвеститори су, између осталих, били и „Горење“ (преко 40 милиона евра, преко 1.000 нових радних места) и „Аустротерм“ (око 6 милиона евра, око 130 нових радних места). Иначе, „Аустротермово“ улагање је била прва гринфилд инвестиција у Ваљеву.¹⁹³

Srbiji - Priručnik studije slučaja, Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu, Beograd, 2011, str. 6–7.

191 „Investirajte u Valjevu”, Vodič za investitore, Grad Valjevo, str. 5, Доступно на: https://valjevo.rs/Dokumenta/PrivredaGradValjevo/Dokumenta/Ostalo/Vodic_za_investitore-Valjevo.pdf (Приступљено 9.11.2019)

192 Ибидем, стр. 7.

193 Ибидем, стр. 6.

Горњи Милановац: успешна модернизација водоснабдевања

Општина Горњи Милановац спада у просторно једну од највећих општина у Србији, са површином од 836 км². Обухвата 63 насељена места у којима живи око 50.000 становника.¹⁹⁴ Премда се у периоду 1980–2000. сматрало да је општина Горњи Милановац изузетно погодно место за живот (са развијеном локалном привредом и позитивном инвестиционом климом), тренутно спада у ред средње развијених општина. Ова општина се, у последњих неколико година, суочава са ограниченим могућностима за економски развој и унапређење квалитета живота грађана.¹⁹⁵

Годинама се локална власт у овој општини суочавала са проблемима водоснабдевања, попут великих губитака воде, лоше употребе воде за пиће, неприхватљиве цене воде, ограничених капацитета извора вода, отежаним водоснабдевањем током летњег периода, застареле дистрибутивне мреже, повремено лошим квалитетом сирове воде, некомплетном документацијом из ове области, дисфункционалним системима резервоара итд. Сходно томе, општинска власт је поставила себи за циљ развој комуналних система и квалитетног и ефикасног пружања комуналних услуга грађанима, како би се на тај начин створили услови за економски развој општине и унапредио квалитет живота грађана.¹⁹⁶ У складу са тим, општина је спровела низ активности: реализован је пилот пројекат Дигитализације података о мрежи за водоснабдевање; реализован је пилот пројекат ГИС система; реализован је пилот пројекат Енергетска ефикасност; организована су студијска путовања (са градом партнером Ужице) у Словенију; спроведена је обука запослених у стручним службама ЈКП; разрађени су локални прописи из области водоснабдевања, као и средњорочни план развоја ЈКП Горњи Милановац; те је реализован низ кампања из области кому-

¹⁹⁴ Доступно на: <http://www.gornjimilanovac.rs/opsti-podaci.html> (Приступљено 10.11.2019)

¹⁹⁵ *Program Exchange 3 – Primeri dobre prakse*, оп. цит., стр. 110.

¹⁹⁶ Ибидем, стр. 110–111.

налних услуга (путем медија, кроз едукативне активности у школама и кампање у месним заједницама).¹⁹⁷

Општина Горњи Милановац је, захваљујући овим активностима, остварила запажене резултате у области комуналних услуга. Унапређено је управљање водоснабдевањем у складу са развојним приоритетима општине, уз поштовање принципа енергетске ефикасности и економичности, као и принципа одрживог развоја. Капацитети стручних служби општине задужених за водоснабдевање су ојачани, а изграђена је и свест грађана о нужности рационалне употребе воде. Укупни трошкови пројекта су износили преко 220.000 евра, од чега је скоро 195.000 евра обезбедио донатор. Кључни партнер у успешној реформи комуналног система ове општине била је Градска управа Ужица, које је и само неколико година раније патило од истих проблема и успешно их решило захваљујући употреби савремених знања и иновација.

Крупањ: обнова инфраструктуре као предуслов економског развоја

Општина Крупањ налази се у Западној Србији и средиште је историјске области Рађевине. Са површином од 342 квадратна километра и око 17.000 становника спада у мање општине у нашој земљи. Смештена између Шапца, Лознице и Ваљева и богата пољопривредним и шумским површинама, општина Крупањ поседује потенцијале за економски развој. Прелепа природа, очувана животна средина и богато културно и историјско наслеђе овог краја дају услове Крупању да буде један од водећих туристичких центара у Западној Србији.¹⁹⁸ Крупањ је, међутим,

¹⁹⁷ Ибидем, стр. 111–112.

¹⁹⁸ „Стратегија одрживог развоја општине Крупањ за период од 2016. до 2020. године“, Скупштина општине Крупањ, Крупањ, 2015, стр. 7–9.

дуго времена био на маргинама социо-економског развоја због недостатка стратешких улагања, лоше саобраћајне комуникације са осталим деловима Србије и запуштене инфраструктуре. Мало је примера позитивне праксе пре 2014. године који се могу издвојити, попут оснивања Канцеларије за локални економски развој општине Крупањ, сарадње са експертима из партнерске општине Битом из Пољске у области ситуационе анализе и стратешког планирања и сл.¹⁹⁹

Прекретница у развоју Крупања биле су обилне падавине средином маја 2014. године које су на подручју ове општине и самог градског насеља узроковале поплаве и клизишта. Крупањска општина претрпела је услед тога значајну материјалну штету – срушено је или оштећено 389 објеката, где је процењена штета на око 5 милиона евра, односно 600 милиона динара само за стамбене објекте.²⁰⁰ Оштећени су и бројни путни правци, срушено 25 мостова и покренуто скоро 200 клизишта. Дошло је и до еколошке катастрофе, с обзиром да је дошло до пуцања бране на јаловишту рудника Столице који више није у функцији.²⁰¹ Укупна штета причињена на главним, регионалним и локалним путним правцима на територији општине Крупањ процењена је на 1,65 милијарди динара, а начињена је и штета сектору комуникација у висини од 71 милион динара.²⁰² Држава Србија је одмах након завршетка поплава приступила обнови путне и стамбене инфраструктуре на подручју општине Крупањ. Преко Програма помоћи поплавленим подручјима у Србији (бесповратна средства Европске уније) финансирана је обнова 11,5 километара путног правца између Крупања и Корените у вредности од 4,5 милиона евра,

199 Irina Slavković i Vladimir Zafirović (ur.), *Primeri dobre prakse – opštinski projekti realizovani u okviru programa Exchange*, Stalna konferencija gradova i opština, Beograd, 2007, str. 20.

200 Sonja M. Đokanović, „Klizišta i štete na objektima nastale kao posledica intezivnih padavina u opštini Krupanj“, *Tehnika – rudarstvo, geologija i metalurgija*, Br. 67 (2016), str. 48–52.

201 „Крупањ потпуно обновљен за четири године“, *PTC*, 24. мај 2018, Доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/56/srbija-danas/3148298/krupanj-potpuno-obnovljen-za-cetiri-godine.html> (Приступљено 28.12.2020)

202 „Поплаве у Србији 2014.“, Уједињене нације у Србији, Европска унија и Група светске банке, Београд, 2014, стр. 93.

где су радови завршени до јуна 2015. године. Поред обнове коловоза, санирана су и клизишта, обезбеђени ризични делови обале Костајничке реке, успостављен систем за дренажу, те су реконструисани мостови и пропусти. На тај начин је обновљена путна комуникација између Крупања и суседне Лознице.²⁰³ Непуних годину дана након поплава у санирању путног саобраћаја на територији Крупања уложено је 200 милиона динара. Током 2015. године завршен је приоритетни путни правац Крупањ – Завлака који повезује насеље Крупањ са државним путем 1Б реда број 27. Лозница – Ваљево.²⁰⁴ Обнова путне и комуникационе инфраструктуре била је позитиван сигнал за привлачење страних инвеститора. Тако је већ у априлу 2015. године у Крупању отворена нова производна хала турске фабрике текстила „Џинси“. Ова фабрика, којој је уступљена локација некадашње фабрике „Крупањке“, запослила је 120 радника, што је био значајан импулс за развој овог градића.²⁰⁵ Општина Крупањ је пре тога купила фабрику „Крупањка“ (30.000 квадратних метара покривеног простора у виду производних хала, магацина, радионица и лабораторија, са фабричким кругом величине преко 4 хектара) искористивши тај простор за изградњу индустријске зоне и привлачење страних инвеститора, што се убрзо показало успешном стратегијом.²⁰⁶ Десетак инвеститора је послало писмо о намерама градским властима, са жељом да покрене производњу у овом крају и запосли на десетине радника. Један од њих је и београдска фирма „Алекс инжењеринг и констракшн“, српско-швајцарска компанија са седиштем у Београду која планира да у Крупању отвори погон за прераду полиестера и дрвета.²⁰⁷

203 „Evropska unija pomaže obnovu puta Krupanj – Korenita“, Saopštenje za javnost, Pomoć Evropske unije poplavljenim područjima u Srbiji, Beograd, 26. novembar 2014.

204 „Поправка путева – посао без краја“, *PTC*, 11. април 2015, Доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/1886185/popravka-puteva--posao-bez-kraja.html> (Приступљено 28.12.2020)

205 „У Крупању отворена фабрика текстила“, *PTB*, 08. април 2015, Доступно на: https://rtv.rs/sr_ci/ekonomija/aktuelno/u-krupnju-otvorena-fabrika-tekstila_586717.html (Приступљено 28.12.2020)

206 „Општина Крупањ/The Municipality of Krupanj“, Општина Крупањ, Канцеларија за локално-економски развој и Туристичка организација општине Крупањ, Крупањ, 2020, стр. 8.

207 „Најављена нова радна места у Крупању“, *PTC*, 01. април 2019, Доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/1886185/popravka-puteva--posao-bez-kraja.html>

Стратегијом одрживог развоја општине Крупањ у периоду између 2016. и 2020. године инфраструктурни и привредни развој одређен је као приоритетна оса 1. Општинске власти схватиле су да је развој инфраструктуре предуслов за развој привредних и других делатности. Уз то, као специфични циљ наведен је и рурални развој, пре свега кроз побољшање услова за развој туризма.²⁰⁸ Општинска власт је током 2020. године спровела два значајна пројекта са циљем побољшања пословног окружења. Први се тиче набавке резервног система за систем електронског издавања грађевинских дозвола, а други увођења географског информационог система (ГИС). У оквиру првог пројекта, захваљујући набавци савремене мрежне и серверске опреме, општина је добила стабилан систем за издавање грађевинских дозвола доступан за преко 6.500 корисника. У оквиру другог пројекта (који је још увек у току) успоставља се интегрисана база података за четири локалне самоуправе (Крупањ, Љубовија, Мали Зворник и Лозница), где ће Крупањ развити апликације за јавну инфраструктуру.²⁰⁹

РЕГИОНАЛНА САРАДЊА НА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ: сигуран пут регионалног развоја Србије

Све земље Западног Балкана се суочавају са неравномерним регионалним развојем као једним од највећих изазова. Било да је реч о централном или северном делу Црне Горе, Херцеговини и Бихаћкој крајини, југоисточној Србији, североисточној Северној Македонији или северној Албанији, проблеми су исти – неразвијена инфраструктура, висока стопа незапослености, недостатак инвестиција и драматично демографско пражњење тих простора. С обзиром на то да је неравномеран регионални развој свеопшти балкански проблем, намеће се питање да ли је, сходно томе, његовом решавању потребно приступити интегрално, односно кроз синергијско деловање западнобалканских земаља. Грађани свих ових земаља који живе у пограничним деловима или чак на тремејама посматраних земаља упућени су једни на друге, јер државне границе које стоје између не могу пренебегнути чињеницу да они деле заједнички географски и историјски простор, да располажу истим или сличним ресурсима, да деле саобраћајну инфраструктуру и да су суочени са истим потенцијалним природним непогодама. Уколико

www.rts.rs/page/stories/ci/story/56/srbija-danas/3473985/najavljen-nova-radna-mesta-u-krupnju.html (Приступљено 28.12.2020)

208 „Стратегија одрживог развоја општине Крупањ за период од 2016. до 2020. године“, оп. цит., стр. 44.

209 „Opština Krupaň“, EU Pro, Republika Srbija i UNOPS, Krupaň, 2020, str. 2.

томе додамо чињеницу да су све земље Западног Балкана посвећене добијању пуноправног чланства у Европској унији, онда постаје јасно да интегрално решавање проблема неравномерног регионалног развоја на датом простору није нешто иза чега се крије политиканство, већ нужност.

Иницијатива „Мини Шенген“: НОВО ПОГЛАВЉЕ У ОДНОСИМА ЗЕМАЉА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА?

Западни Балкан је политичка и економска кованица новијег доба. Сматра се да Западни Балкан обухвата Босну и Херцеговину, Србију, Црну Гору, Северну Македонију и Албанију. Реч је о земљама које имају заједничку прошлост и које су биле и остале упућене једне на друге. Данас се Западни Балкан посматра превасходно као скуп земаља југоисточне Европе које нису чланице Европске уније, а претендују да то постану у блиској будућности. Употреба термина Западни Балкан има и симболичку и психолошку компоненту, с обзиром да сам термин Балкан већ дуго времена има пејоративни призив на европском и светском нивоу, те у складу са чињеницом да је појам „Југоисточна Европа“ готово потпуно замро и изгубио своју сврху придруживањем Румуније и Бугарске Европској унији 2007. године.²¹⁰ Колоквијално се каже да је Западни Балкан једнако бивша Југославија минус Хрватска и Словенија плус Албанија.

У етничком, верском и културолошком смислу, регион Западног Балкана је шаренолик. Најбројнији народ су Срби (7,5 милиона), затим следе Албанци (4,3 милиона), Бошњаци (2 милиона), Македонци (1,3

210 Сенка Д. Павловић, „Западни Балкан: разна имена за разне намене“, *Политика*, 15.06.2010, Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/138701/Zapadni-Balkan-razna-imenaz-razne-namene> (Приступљено 17.3.2020)

милиона), Хрвати (500.000) и Црногорци (280.000). Најраспрострањенија религија јесте православно хришћанство (8,3 милиона верника), затим следи ислам (4 милиона верника) и римокатолицизам (1 милион верника). Упркос сличном менталитету, који се често описује као „балкански“, између поменутих народа налазе се значајне културолошке баријере, где је религија била и остала детерминишући фактор за њихово дистанцирање. Иако на простору Западног Балкана званично постоји неколико језика, на њему се суштински говоре три језика – српски, македонски и албански, што је уједно и ограничавајући фактор за интеграције на датом простору.

У геополитичком смислу, земље Западног Балкана су фокусиране на добијање пуноправног чланства у Европској унији. Док Србија, Црна Гора, Албанија и Северна Македонија имају статус ЕУ кандидата, Босна и Херцеговина још увек спада међу тзв. потенцијалне кандидате. За разлику од односа према Европској унији, однос земаља према НАТО пакту није хармоничан. Албанија, Северна Македонија и Црна Гора су чланице истога, БиХ има усвојен акциони план за чланство, а Србија има потписан тек индивидуални акциони план партнерства, уз одређеност власти да задржи стратегију војне неутралности.

Економски посматрано, земље Западног Балкана су земље у развоју и спадају међу најсиромашније на европском континенту. Распад СФРЈ и ратови 1990-их, као и политичка и економска транзиција која у читавом региону није спроведена до краја значајно су ограничили његов привредни раст и економски развој, иако за то постоје објективни предуслови попут квалификоване радне снаге и природних ресурса. Све земље Западног Балкана су чланице ЦЕФТА-е²¹¹, односно јединствене зоне слободне трговине која укључује и Молдавију.²¹² Пандемија коронавируса 2020. године додатно је ослабила ионако рањиве економије у региону. Дошло је до истовременог пада укупне понуде и укупне потражње у свим посматраним земљама. Пад економске активности довео је јавне финансије у кризу, с обзиром да је дошло до раста финансијских

211 Централноевропски уговор о слободној трговини

212 „Zakon o potvrđivanju sporazuma o izmeni i pristupanju Sporazumu o slobodnoj trgovini u centralnoj Evropi – CEFTA 2006“, *Bukurešt*, 19. decembar 2006.

издатака државе у условима у којима су домаћинства и предузећа месецима пословала ограничено или пак нису пословала уопште. Домаће и стране инвестиције су махом одложене док се не реше све несигурности у вези са кризом. Посебно су се на удару нашли сектор услуга и туризам. Како би се ублажили негативни ефекти корона кризе, владе земаља Западног Балкана су најавиле значајне фискалне пакете подршке грађанима и предузећима који се крећу у распону од 1 до 7 процената БДП-а.²¹³

Мини Шенген представља најновију иницијативу за сарадњу између земаља Западног Балкана. На састанку у Новом Саду 10. октобра 2019. године председник Србије Александар Вучић, премијер Албаније Еди Рама (Edi Rama) и премијер Северне Македоније Зоран Заев најавили су да ће ове три земље настојати да до краја 2021. године успоставе слободно кретање људи, капитала, робе и услуга на простору Западног Балкана уз коришћење само личних карата. Тадашњи специјални изасланик САД за Западни Балкан из редова администрације Доналда Трампа (Donald Trump) Ричард Гренел (Richard Grenel) подржао је иницијативу која је убрзо добила име Мини Шенген и позвао тзв. Косово да се прикључи истој.²¹⁴ Додатни састанци три поменута лидера одржани су 10. новембра 2019. у Охриду²¹⁵, те 21. децембра 2019. у Тирани, где је на последњем поред горе наведене „четири слободе“ усвојен и Протокол из Драча, којим се три земље потписнице обавезују на узајамну помоћ у случајевима ванредних ситуација.²¹⁶ Власти тзв. Косова су најпре одбиле да се прикључе овој иницијативи не само због тога што Србија и Босна и Херцеговина не признају косовску независност, већ и због тога што су изразили забринутост да ће у „мини Југославији“ предвођеној председником Србије Вучићем српско тржиште са својом економијом

213 „Polazna osnova: Pregled stanja i osetljivosti ekonomija Zapadnog Balkana dok se suočavaju sa pandemijom virusa COVID-19“, World Bank, Beograd, 24.4.2020.

214 „Regionalna saradnja na Zapadnom Balkanu. Komparativna Analiza Regionalnog Ekonomskog Područja, „mini-šengena“ i Zajedničkog Regionalnog Tržišta“, Balkans Policy Research Group, Beograd, Januar 2021, str. 24.

215 “WB6 Ohrid Summit – 10 November 2019: Accelerating the Implementation of the EU Four Freedoms in the Western Balkans”, Ohrid, November 10, 2019.

216 „Regionalna saradnja na Zapadnom Balkanu. Komparativna Analiza Regionalnog Ekonomskog Područja, „mini-šengena“ i Zajedničkog Regionalnog Tržišta”, оп. цит., стр. 24.

остварити доминацију. Ипак, ствари се мењају након 4. септембра 2020. године када је у Вашингтону одржан самит на коме су тзв. Косово и Србија потписали споразуме о економској нормализацији (тзв. Вашингтонски споразуми)²¹⁷, где је косовска страна пристала да се прикључи иницијативи Мини Шенгена, договоривши са Србијом спровођење споразума који се тичу аутопутева, железница и авио-саобраћаја.²¹⁸ Босна и Херцеговина и Црна Гора још увек нису приступиле иницијативи, наглашавајући да су превасходно фокусиране на добијање пуноправног чланства у Европској унији, али су њихове делегације присуствовале свим поменути састанцима.²¹⁹ Политичке промене у тзв. Косову, где је на фебруарским изборима 2021. године власт освојила партија Самоопредељење Албина Куртија (Albin Kurti) могле би да закомпликују став Приштине по питању Мини Шенгена, с обзиром да је Курти више пута истакао да му ова иницијатива личи на покушај оживљавања „четврте Југославије“ у корист Београда, сукобивши се притом са Едијем Рамом током посете Тирани 11. фебруара 2020. године, јер албански премијер сматра да без „балканског Мини Шенгена“ неће бити ни „албанског макро Шенгена“.²²⁰

Избијање пандемије коронавируса почетком 2020. године омело је интензивирање иницијативе Мини Шенгена, али је већ до сада учињено много на том пољу. Предузети су следећи кораци:

1. Потписан је Меморандум о слободном кретању људи само уз личне карте и обједињавање процедура за издавање радних дозвола за све грађане на простору Западног Балкана;
2. Потписан је Споразум између царинских управа Северне Македоније и Албаније о систему све на једном месту на граничном прелазу Кјафасан;

217 “Economic Normalization”, White House, Washington, September 4, 2020.

218 „Regionalna saradnja na Zapadnom Balkanu. Komparativna Analiza Regionalnog Ekonomskog Područja, „mini-šengena“ i Zajedničkog Regionalnog Tržišta”, оп. цит., стр. 24–25.

219 Ибидем

220 Dragan Đukanović i Branislav Đorđević, „Mali Šengen“ – koncept, implementacija i kontroverze“, *Međunarodni problemi*, LXXII (3), str. 610.

3. Потписан је Споразум између царинских управа Северне Македоније и Србије о систему све на једном месту на граничном прелазу Табановце, са циљем да исти постане тзв. гранични прелаз без заустављања;
4. Уведен је систем без папира за поједностављивање царинских поступака;
5. Успостављено је 24-часовно функционисање граничних контрола за ветеринарске и фитосанитарне контроле и
6. Успешно су завршени преговори између Србије и Северне Македоније око изградње новог граничног прелаза Лојане – Миратовац.²²¹

Слика 12. Земље иницијално замишљеног простора Мيني Шенгена

Извор: карту приредио аутор

221 „Regionalna saradnja na Zapadnom Balkanu. Komparativna Analiza Regionalnog Ekonomskog Područja, „mini-šengena” i Zajedničkog Regionalnog Tržišta”, оп. цит., стр. 24.

Треба напоменути да је иницијатива Мيني Шенгена са собом донела и бројне контроверзе и сумње, како (гео)политичке, тако и економске природе. Намеће се питање да ли је реч о пројекту стварања неке нове Југославије, Велике Србије, Велике Албаније или је, пак, реч о покушају да се цео регион брже и лакше припреми за улазак у ЕУ. Парадоксално, делови јавности различитих земаља у Мيني Шенгену виде претње које су међусобно противуречне. Тако се у Србији могу чути опаске да се иза ове иницијативе крије пројекат тзв. Велике Албаније, а на Косову да је реч о новој Југославији или тзв. Великој Србији (баш као и у Федерацији Босне и Херцеговине).²²² Далеко ређе се могу чути далеко објективнији тонови да би овакве интеграције омогућиле и Србима, и Бошњацима и Албанцима да брже и лакше на сваки начин комуницирају са својим сународницима који не живе у њиховим матичним земљама, што би, дакле, било на корист свих. Према Стевану Рапаићу, Мيني Шенген не можемо сврстати у више облике регионалне економске сарадње, јер он не подразумева слободу кретања људи, услуга, робе и капитала у правом смислу речи, већ искључиво успостављање регионалног економског простора, што је виши ниво од ЦЕФТА 2006, али нижи од царинске уније.²²³ Поставља се и оправдано питање да ли Мيني Шенген, као облик више економске интеграције у односу на ЦЕФТА 2006, има перспективу с обзиром да смо више од годину дана имали ситуацију у којој су Босна и Херцеговина и Србија биле изложене нелегалним и дискриминаторним царинама од стране Приштине.²²⁴ Важно је размотрити и то како би се, у економском смислу, спровођење ове иницијативе одразило на српску економију и привреду. Да ли би српски стручњаци и радници одлазили на рад у Босну и Херцеговину или Албанију или би њихови радници долазили у Србију, која је већа и у много чему развијенија земља? Да ли би српске компаније продрле на тржишта осталих земаља Западног Балкана или би јефтинија роба из њих преплавила

222 Душанка Станишић, „Сарајево прихвата „мини шенген““, *Политика*, 29.09.2020, Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/463434/Sarajevo-prihvata-mini-sengen> (Приступљено 18.3.2021)

223 Stevan Rapačić, „„Mali Šengen“ kao mogućnost nove regionalne ekonomske integracije“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXXII, br. 3, str. 589.

224 Ибидем

српско тржиште, попут често помињаног јефтиног албанског парадајза? Да ли ће таква иницијатива учинити цео регион конкурентнијим и привлачнијим за инвестиције или ће бити сигнал завршетка пута ка ЕУ који би стране инвеститоре заправо обесхрабрио? Уз ова економска, намеће се и низ питања друге природе, попут питања безбедносних изазова услед лакшег протока миграната или исламистичких бораца повратника са ратишта на Блиском истоку и сл. Сва она захтевају већу и исцрпнију пажњу у складу са интензитетом и динамиком реализације иницијативе Мини Шенгена у пракси у будућности.

Србија и Босна и Херцеговина: тесна сарадња као „усуд реалности“

Србија и Босна и Херцеговина деле границу дужине 363 км и Србија је уједно и највећи босанскохерцеговачки сусед, што довољно говори о значају односа између две земље. Заједничка југословенска прошлост се показала дугорочно неодрживом, а постјугословенска је била оптерећена ратним дешавањима и узајамним неповерењем између званичног Сарајева и Београда. Обе земље су, међутим, по природи ствари упућене једна на другу. Србија је једна од страна потписница Дејтонског мировног споразума који, између осталог, дефинише целокупни политички систем Босне и Херцеговине. У БиХ живи 30,8% Срба који имају широк степен аутономије у оквиру ентитета Република Српска и конститутивни су народ на територији целе земље. Србија и Република Српска имају потписан Споразум о специјалним паралелним односима који је у складу са Дејтонским мировним споразумом, те који предвиђа политичку и привредну сарадњу између страна потписница.²²⁵ Са друге стране,

225 Матеј Савић, „Споразум о специјалним паралелним односима – дејтонски темељ односа Републике Српске и Републике Србије“ у *Зборник радова са Научног скупа*

у Србији, а посебно у Рашкој области (тзв. Санџаку) живи значајан број Бошњака (преко 172.000) који су политички, економски, културолошки и верски упућени ка званичном Сарајеву. Поред различитих интерпретација прошлости, где Сарајево оптужује Београд за агресију на БиХ и учешће у наводном геноциду над Бошњацима, испред две земље су и отворена питања која се тичу њихове границе. Наиме, спорно је питање 12 км територије БиХ кроз коју пролази пруга Београд – Бар, затим територије око Бајине Баште и Зворника (питање власништва над тамошњим хидроцентралама), те једног дела општине Рудо који је са свих страна окружен територијом Србије.²²⁶

Економски односи две земље су важан сегмент њихових свеукупних односа. БиХ је један од најзначајнијих спољнотрговинских партнера Србије, где је та земља била на другом месту по уделу у укупном српском робном извозу (7,9%) у току 2018. године.²²⁷ У 2016. години укупна трговинска размена између Србије и БиХ је достигла вредност од 1,524 милијарди евра, где доминира српски извоз на тржиште БиХ (1,118 милијарди евра) у односу на босанскохерцеговачки извоз на српско тржиште (406 милиона евра), односно Србија бележи суфицит у трговинској размени у вредности од 712,6 милиона евра.²²⁸ По природи ствари, економска и привредна сарадња између Србије и Републике Српске је далеко значајнија у односу на сарадњу Србије са Федерацијом БиХ. Још 2007. године „Телеком Србије“ је постао власник „Телекома Српске“, што је у то време била највећа појединачна инвестиција неке српске компаније ван граница Србије и што говори о стратешком значају Републике Српске за Београд. Од заједничких пројеката везаних за прекограничну сарадњу издвајамо пројекат „Подриње“ (2018–2022)

Република Србија и Република Српска – стари и нови политички изазови, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014, стр. 196.

226 Marija Stojanović, „Bilateralni sporovi Srbije – kako pomiriti “nepomirljive““, *European Western Balkans*, 26.03.2018, Доступно на: <https://europeanwesternbalkans.rs/bilateralni-sporovi-srbije-kako-pomiriti-nepomirljive/> (Приступљено 18.3.2021)

227 Stevan Rapačić, „„Mali Šengen“ kao mogućnost nove regionalne ekonomske integracije“, оп. цит., стр. 582.

228 Mitko Arnaudov, „Srbija u regionalnoj utakmici“, *Srpska ekonomija*, Доступно на: <https://srpskaekonomija.rs/biznis-i-finansije/10/171/clanak/88/naslovna> (Приступљено 18.3.2021)

који подразумева унапређење и јачање сарадње између општина и градова у Републици Србији и Републици Српској који се налазе у ширем подручју слива реке Дрине. Река Дрина носи са собом бројне развојне потенцијале, попут хидроенергетских и туристичких, па је основни циљ овог пројекта који је у току предузимање заједничких мера и активности како би се кроз развој пољопривреде, туризма, производне и прерађивачке делатности унапредио друштвени и привредни живот на посматраном простору, уз подразумевану тесну сарадњу на међувладино, регионалном и локалном нивоу по тим питањима.²²⁹ Важан помена је и прекогранични програм „Србија – Босна и Херцеговина 2014–2020“, заједнички пројекат Србије, БиХ и ЕУ укупне вредности 16,2 милиона евра, чији циљ је јачање друштвено-економског развоја у прекограничном подручју између две земље путем спровођења конкретних мера заснованих на компаративним предностима датог подручја и ефикасној и заједничкој употреби тамошњих природних ресурса. Приоритети овог пројекта јесу подстицање запошљавања и мобилности радне снаге преко граница, заштита животне средине и подстицање развоја туризма.²³⁰

Пред нама је неколико будућих заједничких пројеката Србије и БиХ чија реализација се очекује у блиској будућности, а за које сматрамо да ће имати веома позитиван ефекат на равномерни регионални развој у обе земље:

1. Изградња аутопута Београд – Сарајево. Камен темељац за изградњу овог аутопута поставили су 8. октобра 2019. године председник Турске Рецеп Тајип Ердоган (Ресер Таууип Ердоған), председник Србије Александар Вучић и чланови Председништва БиХ (Милорад Додик, Шефик Џаферовић и Жељко Комшић). Србија и Босна и Херцеговина су потписале 13. децембра 2019. године међудржавни Споразум о сарадњи на реализацији пројекта аутопута Београд – Сарајево. Споразум о изградњи аутопута Београд – Сарајево званично је и потписан 16. марта 2021. године у Анкари. Реч је о огромном пројекту укупне вредности у

229 Доступно на: http://predstavnistvorsbg.rs/predstavnistvo_rs/index.php/rs/podrinje.html (Приступљено 18.3.2021)

230 „Prekogranični program Srbija – Bosna i Hercegovina 2014–2020“, Informativna radionica, CBC SRB–BiH, Užice, 19–20.04.2017.

износу од око 4 милијарде евра који ће делом финансирати и Турска.²³¹ Од постојеће трасе аутопута Београд – Кузмин ићи ће крак до граничног прелаза Сремска Рача у дужини од 18 км (вредност 220 милиона евра), затим се наставља градња аутопута у правцу Сремска Рача – Бијељина, а потом у правцу Бијељина – Брчко – Тузла – Жепче – Сарајево. Из Сарајева ће се наставити преко Пала и Рогатице до Котромана на граници са Србијом, одакле ће преко Ужица бити спојен са Пожегом, односно аутопутем „Милош Велики“ (Е763). То значи да ће од Котромана до Пожеге бити изграђена деоница аутопута у дужини од 60 км и вредности од 830 милиона евра.²³² Добра путна инфраструктура је предуслов за привлачење инвестиција, али и за економски развој уопште.

Слика 13. Траса аутопута Београд – Сарајево и аутопута од Сарајева до Пожеге

Извор: <https://www.blic.rs/biznis/vesti/sve-o-autoputu-beograd-sarajevo-kuda-ce-proci-saobracajnica-kolika-ce-bitih90p2qb> (Преузето 18.3.2021)

231 „Predsjedništvo BiH potpisalo u Ankari Sporazum o autoputu Sarajevo-Beograd“, *Radio Slobodna Evropa*, 16. mart 2021, Доступно на: <https://www.slobodnaevropa.org/a/31154113.html> (Приступљено 18.3.2021)

232 Marko Andrejić, „ISTRAŽUJEMO Autoput Beograd-Sarajevo gradiće se kao prsten, pogledajte koje gradove će sve povezivati“, *Blic*, 08.10.2019, Доступно на: <https://www.blic.rs/biznis/istrazujemo-autoput-beograd-sarajevo-gradice-se-kao-prsten-pogledajte-koje-gradove-ce-rg6p9ge> (Приступљено 18.3.2021)

Не треба трошити речи на то колико ће овај аутопут скратити потребно време да би се из тачке А дошло до тачке Б и колико ће приближити два политичка, економска и културна центра какви су Београд и Сарајево, али и повезати Семберију, Тузлански кантон, Зеничко-добојски кантон, романијски крај и Западну Србију. То је посебно важно за мања места која до сада нису била атрактивне дестинације за улагања и која се све више демографски празне, попут Жепча или Рогатице, али и Ужица и ужичког краја у ширем смислу.

2. Прикључење Републике Српске и БиХ на „Балкански ток“. Пројекат изградње гасовода из Русије, преко Турске и даље ка Европи од стратешке је важности како за Србију, тако и за цео регион, јер ће се њиме обезбедити енергетска стабилност. Власти Републике Српске су већ на почетку припреме овог пројекта изразиле жељу да се из правца Србије изгради један крак гасовода ка њеној територији, упркос чињеници да је политичко Сарајево такав подухват гледало са подозрењем. Предлог је да крак гасовода прати трасу аутопута од Бијељине преко Бањалуке до Новог Града. Тренутно БиХ увози гас једино из правца Србије (код Зворника). Европска комисија је у свом економском и инвестиционом плану за земље Западног Балкана поменула пројекат изградње јужне гасне интерконекције БиХ са Хрватском у правцу Загвозд (Хрватска) – Посушје (БиХ) – Нови Травник.²³³ Дана 16. марта 2021. године представници „Србијагаса“ и предузећа „Гас–Рес“ из Републике Српске потписали су у Бањалуци Споразум о изградњи гасовода „Нова источна интерконекција Републике Српске/БиХ и Републике Србије“. Тиме је и озваничено прикључење Републике Српске и БиХ гасоводу „Балкански ток“ из правца Србије, односно ширем систему гасовода познатијем под називом „Турски ток“. Крак гасовода ићи ће трасом од границе Србије и БиХ, преко Бијељине, Бањалуке и Приједора до Новог Града (дужина 320 км). Две државе ће заједнички учествовати у изградњи гасног правца од Инђије, преко Мачванског Прњавора до границе (дужина 90 км). Капацитет гасовода износиће око 1,2 милијарде кубних метара природ-

²³³ Младен Кременовић, „За Српску гас из Србије, до Федерације цеви преко Хрватске“, *Политика*, 17.10.2020, Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/464742/Za-Srpsku-gas-iz-Srbije-do-Federacije-cevi-preko-Hrvatske> (Приступљено 19.3.2021)

ног гаса на годишњем нивоу.²³⁴ Овај пројекат допринеће додатном повезивању Републике Српске и Србије, а посебно јачању сарадње између њихових прекограничних подручја.

3. Изградња аеродрома у Требињу. Источна Херцеговина представља један од најнеразвијенијих региона у Републици Српској у који се најмање улаже када је реч о инфраструктурним пројектима, те који се најинтензивније демографски празни. Реч је о стратешки важном региону не само за Републику Српску, већ и за Србију којој он представља једну од веза са Јадранским морем. У том смислу, најављени пројекат изградње аеродрома у Требињу који ће заједнички реализовати Србија и Република Српска је од изузетног значаја. Планирано је да се са градњом аеродрома започне у другом кварталу 2021. године, да аеродром буде у функцији до краја 2021. године, где ће дужина лета на релацији Требиње – Београд износити око 40 минута. У буџету Републике Србије за 2021. годину предвиђено је издвајање 5 милијарди динара за тај пројекат.²³⁵ За министра саобраћаја и веза Републике Српске Ђорђа Поповића значај изградње аеродрома у Требињу огледа се у томе што ће допринети повећању и убрзању протока људи, услуга, капитала и робе и бити у функцији јачања иницијативе Мини Шенген.²³⁶

4. Изградња нових хидроелектрана на Дрини. Дана 13. новембра 2020. године премијерка Србије Ана Брнабић и премијер Републике Српске Радован Вишковић потписали су у Бањалуци заједничку изјаву о изградњи три хидроелектране у горњем сливу Дрине. Укупна вредност пројекта износиће 520 милиона евра, а Србија и Република Српска су основале заједничко предузеће за изградњу ових хидроелектрана чији је „Електропривреда Србије“ власник са 51%, док 49% власништва припада „Електропривреди Републике Српске“. Циљ је изградња је-

²³⁴ „Srbijagas i Gas-Res iz Republike Srpske potpisali sporazum o izgradnji gasovoda“, *NI*, 16. mart 2021, Доступно на: <https://rs.n1info.com/biznis/srbijagas-i-gas-res-iz-republike-srpske-potpisali-sporazum-o-izgradnji-gasovoda/> (Приступљено 19.3.2021)

²³⁵ „На пролеће почиње градња аеродрома у Требињу“, *Политика*, 10.12.2020, Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/468559/Na-prolece-pocinje-gradnja-aerodroma-u-Trebinju> (Приступљено 19.3.2021)

²³⁶ Ибидем

динственог хидроенергетског система „Горња Дрина“, где ће се прво у наредних шест година градити хидроелектрана „Бук Бијела“ снаге 180 мегавата и укупне вредности од 200 милиона евра. Још 2019. године је спајањем фирми „Хидроелектрана Бук Бијела“ и „Хидроелектране Фоча и Паунци“ настало предузеће „ХЕС Горња Дрина“ чији ће већински власник бити Србија.²³⁷ Како су најавили представници власти из Београда и Бањалуке, реч је о „зеленом пројекту“, односно искоришћавању обновљивих извора енергије који је у складу са Париским споразумом и свеукупним светским трендовима декарбонизације. Колико је дати пројекат значајан за енергетску стабилност оба простора говори податак да ће планиране хидроелектране имати снагу од 180 мегавата, што је еквивалентно снази блока 2 у ХЕ Ђердап 1, што би представљало око 2,5% од укупне инсталисане снаге свих електрана у власништву „Електропривреде Србије”.²³⁸ Овај пројекат ће несумњиво допринети целокупном регионалном развоју на левој и десној обали Дрине, односно донети нова радна места за грађевинске фирме, већи инвестициони потенцијал и повећање енергетске независности.

237 „Potpisana zajednička izjava Srbije i RS o izgradnji tri hidroelektrane na Drini”, *NI*, 13. novembar 2020, Доступно на: <https://rs.n1info.com/biznis/a671705-potpisana-zajednicka-izjava-srbije-i-rs-o-izgradnji-tri-hidroelektrane-na-drini/> (Приступљено 20.3.2021)

238 Јасна Петровић-Стојановић, „Србија и РС граде три нове хидроелектране на Дрини“, *Политика*, 27.06.2020, Доступно на: <http://www.politika.rs/scclanak/457218/Srbija-i-RS-grade-tri-nove-hidroelektrane-na-Drini> (Приступљено 20.3а.2021)

Србија и Црна Гора: нова прилика за старе односе

Србија са Црном Гором дели границу у дужини од 124 км, али и значајне историјске, културне и верске везе. Некада две државе српског народа, потом саставни делови бивше СФРЈ, а затим чланице Савезне Републике Југославије/Државне заједнице Србије и Црне Горе која је престала да постоји осамостаљењем Црне Горе 2006. године имају широк простор за међусобну сарадњу. Од 2006. године до данас, односи између две земље били су на историјском минимуму. Иако Срби према попису из 2011. године чине 28,73% становништва Црне Горе, бивши режим Демократске партије социјалиста предвођен Милом Ђукановићем водио је дискриминаторну политику према њима у виду незаступљености у јавним установама и институцијама власти, напада на Српску православну цркву и отворених претњи читавом народу. Уз то Црна Гора је признала независност тзв. Косова, а режим у Подгорици је оптуживао Београд за мешање у унутрашња питања Црне Горе и покушај државног удара. Од краја 2020. године на власти у Црној Гори је коалиција некадашњих опозиционих партија (За будућност Црне Горе, Мир је наша нација и Црно на бијело), где је нова влада Здравка Кривокапића најавила да жели најбоље могуће односе са Србијом.²³⁹ С обзиром да је званични Београд традиционално заинтересован за добросуседске и стратешке односе са југозападним суседом, чини се да се коначно отвара простор за политичку и економску сарадњу пуну потенцијала.

Економски односи две земље су на високом нивоу. Србија је Црној Гори главни партнер у увозу и извозу, па је тако у српском робном извозу 2018. године Црна Гора имала удео од 4,7%.²⁴⁰ У оквиру ЦЕФТА

239 „Krivokapić: Želimo najbolje odnose sa Srbijom, uskoro ćemo i praktično pokazati“, *NI*, 17. mart 2021, Доступно на: <https://rs.n1info.com/region/krivokapic-zelimo-najbolje-odnose-sa-srbijom-uskoro-cemo-i-prakticno-pokazati/> (Приступљено 19.3.2021)

240 Stevan Rapačić, „„Mali Šengen“ kao mogućnost nove regionalne ekonomske integracije“, оп. цит., стр. 582.

споразума, Црна Гора је други партнер по значају за нашу земљу, одмах иза БиХ. Између две земље се одвија слободна робна размена, без плаћања царина на производе са пореклом из њих. Београд и Подгорица су потписали низ значајних докумената који се тичу бољег функционисања робне размене, попут Споразума о сарадњи у областима здравствене заштите биља и ветерине, Споразума о међусобном признавању и прихватању доказа о испуњености прописаних услова о храни и храни за животиње биљног, мешовитог/комбинованог порекла, формиран је и Мешовити комитет за економску сарадњу, привредне коморе две земље потписале су Споразум о пословној сарадњи итд.²⁴¹ Укупна робна размена између две земље је, примера ради, у 2015. години износила 588 милиона америчких долара, где је Србија забележила суфицит од 448 милиона америчких долара.²⁴² Србија је и значајан инвеститор у Црној Гори, где српске компаније попут „Телекома Србије“, „Делта Холдинга“, „Књаз Милоша“, „Имлека“ и „Симпа“ запошљавају велики број грађана. Већа улагања Црне Горе на територији Србије до сада нису забележена.²⁴³ Уз то треба подсетити да значајан број држављана Црне Горе ради у Србији и да се велики број црногорских студената школује на универзитетима у Србији, док значајан број грађевинских и сезонских туристичких радника из Србије ради на црногорском приморју.

Сарадња Србије и Црне Горе са циљем уравнотежења регионалног развоја у њима била би посебно значајна за погранични простор две земље, који Срби називају Рашком или Старим Влахом, а Бошњаци Санцаком. Реч је о јединственој географској и историјској целини која је подељена државном границом, а коју чине општине Нови Пазар, Сјеница, Тутин, Пријепоље, Прибој и Нова Варош у Србији и Бијело Поље, Рожаје, Беране, Петњица, Пљевља, Гусиње и Плав у Црној Гори. Реч је о пасивним и недовољно развијеним крајевима којима недостаје саобраћајна инфраструктура, више стратешких инвестиција и радних места и дугорочна развојна стратегија. Иако, бар када је реч о делу који

241 Dejan Jovović, „Ekonomske odnose Srbije i Crne Gore“, *Profit magazin*, Broj 090, Доступно на: http://profitmagazin.com/izdanja/broj_090.727.html (Приступљено 19.3.2021)

242 Ибидем

243 Ибидем

припада Србији, овај регион бележи најбоље демографске трендове, он и даље пати од високе стопе незапослености младих, рецесије индустријске и пољопривредне производње, али и од тзв. сиве економије, шверца робе и корупције.²⁴⁴ Заједничка инфраструктурна улагања Србије и Црне Горе посебно су важна за грађане исламске вероисповести²⁴⁵, који чине 54% тамошњег становништва, с обзиром да је реч о грађанима који су историјски и културолошки упућени једни на друге, односно којима државна граница Србије и Црне Горе представља „неприродну“ баријеру.

Сматрамо да би неколико потенцијалних пројеката у будућности значајно допринело регионалном развоју на простору Србије и Црне Горе:

1. Стратешка улагања Србије у Луку Бар. Србија нема излаз на море, што значајно отежава њене спољнотрговинске односе са земљама у свету. Сходно томе, највише користи морске луке Копар у Словенији, Ријеку у Хрватској, Констанцу у Румунији, Солун у Грчкој и Луку Бар у Црној Гори. Преко ове последње српска привреда извози око 20% робе, док преко исте увози значајно мање. Још 2015. године Влада Србије показала је интересовање да купи акције Луке Бар, која постаје стратешки све интересантнија за званични Београд, с обзиром да је у току градња аутопута према Црној Гори, као и модернизација пруге Београд – Бар. Уз то, треба подсетити да је Влада Србије претходно основала компанију „ББ Карго“ са циљем да учествује на тендеру за куповину 54% ове црногорске компаније, од чега се одустало због лоше железничке инфраструктуре, али се сада ситуација у том погледу развија доста повољније.²⁴⁶ Током 2018. године Србија је жито из Војводине извозила на трећа тржишта преко Луке Бар, што је био резултат дугорочног и

244 Sofija Popović, „Izbori prolaze, problemi Bošnjaka u Srbiji ostaju“, *European Western Balkans*, 08.06.2020, Доступно на: <https://europeanwesternbalkans.rs/izbori-prolaze-problemi-bosnjaka-u-srbiji-ostaju/> (Приступљено 19.3.2021)

245 Наводимо верску припадност јер се дато становништво у националном смислу изјашњава тројако – као Бошњаци, Муслимани или Срби (исламске вероисповести).

246 Марија Авакумовић, „Србија би опет да купи луку Бар“, *Политика*, 27.11.2015, Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/344298/Ekonomija/Srbija-bi-opet-da-kupi-luku-Bar> (Приступљено 20.3.2021)

стратешког договора привредних комора Србије и Црне Горе, као и компанија „Србијакарго“, „Монтекарго“, „МК групе“, „Агро глоба“ и саме Луке Бар. Према пројекцијама то ће повећати обим робне размене између Србије и Црне Горе, те утицати на свеукупно јачање економских веза између њих. Србија не само да преко Луке Бар обавља претовар преко 300.000 тона житарица, већ и неколико стотина хиљада тона роба које су потребне њеном тржишту. Када томе додамо податак да су две земље договориле нижу цену превоза рута за извоз преко Луке Бар, јасно је да је и у том смислу коришћење ове луке постало доста рентабилније.²⁴⁷ Постоји неколико компаративних предности Луке Бар које говоре у прилог томе да би за Србију било важно да део пакета акција исте купи и да улаже у њен инфраструктурни развој: квалитетна повезаност са залеђем, релативно мала удаљеност од српских регионалних центара, флексибилна законска регулатива и једноставност пословних процедура, режим слободне зоне на целокупном лучком подручју, конкурентна ценовна политика и примена савремених међународних поморских безбедносних стандарда и стандарда квалитета.²⁴⁸

2. Реконструкција пруге Београд – Бар. Железничка пруга Београд – Бар (476 км дужине) један је од најзначајнијих железничких праваца на Западном Балкану. Након распада СФРЈ постала је међународна пруга, с обзиром да повезује Србију, један мањи део БиХ и Црну Гору. Иако од огромног стратешког значаја, у пругу Београд – Бар се дуго времена није улагало, што је довело до тога да је иста не тако давне 2010. године била у алармантном стању. На скоро четвртини пруге у Србији (укупне дужине око 300 км) биле су уведене лагане вожње са брзинама од 30 км на час, што довољно говори о њеном катастрофалном и недопустивом стању. Још тада је процењено да је неопходна хитна реконструкције исте у вредности од око 250 милиона евра за део кроз Србију, односно 370 милиона евра укупне вредности.²⁴⁹ Од 2016. године реконструкција пруге

247 „Srbija će žito izvoziti preko Luke Bar“, *Vijesti*, 17.05.2018, Доступно на: <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/32574/srbija-ce-zito-izvoziti-preko-luke-bar> (Приступљено 20.3.2021)

248 „Komparativne prednosti Luke Bar“, Доступно на: <https://www.lukabar.me/index.php/me/o-nama/komparativne-prednosti-luke-bar> (Приступљено 20.3.2021)

249 „Стање пруге Београд – Бар алармантно“, *Политика*, 01.02.2010, Доступно на: <http://>

ге Београд – Бар је постала један од стратешких циљева Владе Србије, за коју овај железнички правац значи стратешку везу са морем. Дана 21. септембра 2020. године потписан је Уговор о изради пројектно-техничке документације за реконструкцију и модернизацију деонице пруге Београд – Бар од Ваљева, преко Врбнице, до границе са Црном Гором. Реч је о заједничком српско-руском пројекту, где радови на захтевној барској прузи, која између осталог има 250 тунела и преко 230 мостова, треба да почну 2022. године. Колико је поменути пројекат у коме учествују „Руске железнице“ важан сведочи изјава руског амбасадора у Србији Александра Боцан-Харченка да је реч о пројекту који ће допринети не само инфраструктурном развоју Србије, већ и интегралном развоју Југоисточне Европе под окриљем српског председника Александра Вучића и руског председника Владимира Путина.²⁵⁰ Иако је Влада Србије извршила реконструкцију прве деонице пруге још 2017. године, није успела да целокупну реконструкцију изврши до 2021. године како је било најављено након потписивања Меморандума о разумевању и сарадњи влада Србије и Црне Горе на реализацији инфраструктурних пројеката у Подгорици 2018. године. Ипак, средства за реализацију пројекта у висини од 230 милиона евра су обезбеђена кроз нови руски кредит за модернизацију српских железница.²⁵¹ Нема сумње да ће реконструкција и модернизација пруге Београд – Бар значајно допринети свеукупном регионалном развоју две земље, посебно ако узмемо у обзир изградњу аутопута од Београда ка Црној Гори, као и стратешки интерес Србије везан за Луку Бар о чему смо претходно говорили. Централни и северни део Црне Горе, као и југозападна Србија би требали имати посебан интерес за овај пројекат, односно значајне беневити од истог, јер боље железничке саобраћајнице значе боље услове за пословање и потенцијално нове инвестиције и радна места на тим просторима.

www.politika.rs/scc/clanak/121885/Stanje-pruge-Beograd-Bar-alarmanтно (Приступљено 20.3.2021)

250 „Potpisan ugovor za izradu dokumentacije za modernizaciju pruge Beograd-Bar“, *Beta*, 21.09.2020, Доступно на: <https://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/133855-potpisan-ugovor-za-izradu-dokumentacije-za-modernizaciju-pruge-beograd-bar> (Приступљено 20.3.2021)

251 Gojko Vlaović, „Rekonstrukcija pruge Beograd-Bar pod znakom pitanja“, *Demostat*, 26. decembar 2020, Доступно на: <https://demostat.rs/sr/vesti/ekskluziva/rekonstrukcija-pruge-beograd-bar-pod-znakom--pitanja/1058> (Приступљено 20.3.2021)

Слика 14. Пруга Београд – Бар

Извор: Gojko Vlaović, „Rekonstrukcija pruge Beograd-Bar pod znakom pitanja“, оп. цит.

3. Изградња аутопута Београд – Јужни Јадран. Аутопут Е763, познатији као Коридор 11 је међународни аутопут у правцу Темишвар – Вршац – Београд – Чачак – Пожега – Подгорица – Бар који је у фази изградње, а који ће на крају морским путем преко Јадранског мора бити повезан са Баријем у Италији. Овај аутопут се, када је реч о деоници која се гради на територији Србије, гради у складу са Стратегијом развоја железничког, друмског, водног, ваздушног и интермодалног транспорта у Републици Србији од 2008. до 2015. године.²⁵² У оквиру њега гради се аутопут Београд – Јадран који ће представљати брзу путну везу између Србије и Црне Горе у правцу Београд – Сурчин – Обреновац – Уб – Лајковац – Љиг – Прелјина – Чачак – Пожега – Ивањица – Сјеница – Бољаре – Беране – Матешево – Смокавац – Подгорица – Вирпазар – Бар. До сада су изграђене деонице од Сурчина до Прелјине и наставља

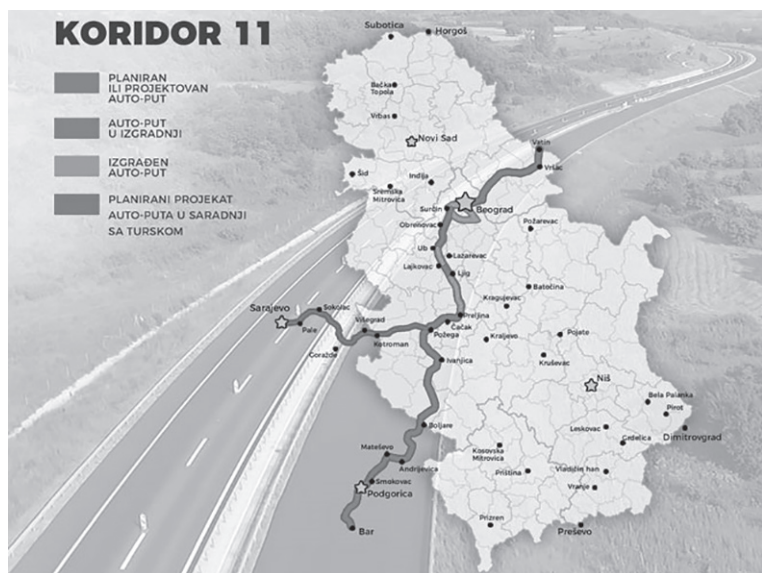
²⁵² „Стратегија развоја железничког, друмског, водног, ваздушног и интермодалног транспорта у Републици Србији од 2008. до 2015. године“, Влада Републике Србије, Београд, 2008.

се са градњом у правцу Прелјина – Бољаре. Укупна дужина аутопута на територији Србије износи 228 км, а на територији Црне Горе 185 км, где је у току изградња деонице Смокавац – Матешево. Црна Гора је изградњу аутопута на својој територији доделила кинеској корпорацији „Пут и мост“ (Road and Bridge), узевши притом кинески кредит најпре у висини од 800 милиона евра, да би потом нарастао на 1,3 милијарде евра. У међувремену је задужење Црне Горе нарастало са 80% укупног буџета у 2019. на око 93% у 2020. години, од чега је чак $\frac{1}{4}$ дугова према Кини, те се поставља питање да ли ће нова влада у Подгорици бити у стању да дуг исплати, а пројекат настави (децембра 2020. је узела нови кредит код западних банака у износу од 750 милиона евра).²⁵³ У јавности и медијима се спекулише да Србија преговара са Кином о преузимању црногорског кредита за аутопут. Претпоставка је да би у случају договора Пекинга и Београда кинеске компаније добиле да граде и део деонице који иде кроз Србију, док би Србија, након исплате кредита, фактички постала власник дела аутопута од Бољара до Бара. Једна од опција би била и да Црна Гора изнајми свој део аутопута Србији на коришћење 99 година, као што је нпр. Шри Ланка изнајмила своју луку Кини, јер није могла да јој врати кредит.²⁵⁴

²⁵³ Zoran Arbutina, „Crna Gora: Autoputem u dužničku klopku Kine“, *Deutsche Welle*, 14.12.2020, Доступно на: <https://www.dw.com/sr/crna-gora-autoputem-u-dužničku-klopku-kine/a-55936310> (Приступљено 20.3.2021)

²⁵⁴ „Borba ekskluzivno saznaje: Srbija pregovara sa Kinom da preuzme crnogorski kredit za auto-put i zagospodari Balkanom!“, *Borba*, 5. januar 2021, Доступно на: <https://borba.me/borba-ekskluzivno-saznaje-srbija-pregovara-sa-kinom-da-preuzme-crnogorski-kredit-za-auto-put-i-zagospodari-balkanom/#comments> (Приступљено 21.3.2021)

Слика 15. Коридор 11 и аутопут Београд – Јужни Јадран

Извор: <https://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=337381> (Преузето 21.3.2021)

У сваком случају, изградња аутопута Београд – Јужни Јадран имаће бројне позитивне ефекте на привреду Србије и Црне Горе, као и на локалне самоуправе кроз које ће овај путни правац пролазити. Бржа веза Београда као водећег привредног центра у региону са јадранским приморјем значи више страних инвестиција, нова радна места, јачање стратешких веза Србије и Црне Горе, бржи и лакши прилив туриста у Црну Гору и др.

Србија и Северна Македонија: пут од очаја до сјаја?

Иако је Северна Македонија (тада под именом Социјалистичка Република Македонија, затим Република Македонија, а потом и Бивша Југословенска Република Македонија) још 1991. године на референдуму изгласала независност, Савезна Република Југославија је са њом успоставила дипломатске односе тек у априлу 1996. године. Премда је СРЈ, а касније и Србија била једна од 131 земље које су признавале ову државу под њеним уставним именом (Република Македонија, не оспоравајући њен назив као што је то чинила суседна Грчка), притом не оспоравајући ни македонски језик и национални идентитет (попут суседне Бугарске), званично Скопље није узвраћало истом мером. Тако је оно признало независност тзв. Косова већ 2008. године, а уз то треба додати и велике проблеме са којима се у свакодневном функционисању суочава канонски призната Православна охридска архиепископија (под јурисдикцијом Српске православне цркве) на уштрб канонски непризнате Македонске православне цркве. Према попису из 2002. године у Северној Македонији живи 35.939 Срба којима је признат статус националне мањине и за чији положај и просперитет је званични Београд и те како заинтересован. Србија са Северном Македонијом дели границу у дужини од 273 километара, а простор њеног јужног суседа је део Моравско-вардарске долине која је њена природна веза са Егејским морем, са којим је наша земља повезана међународним европским аутопутем Е75 и пругом Београд – Солун. Владе две земље одржале су последњу седницу 2014. године (премијери Александар Вучић и Никола Груевски), те су из тог разлога последњих неколико година изостајали значајнији заједнички инфраструктурни и други пројекти. Ствари се, међутим, мењају набоље од 2019. године. Већ смо поменули да је премијер Северне Македоније Зоран Заев прихватио учешће његове земље у иницијативи Мيني Шенген коју је покренуо председник Србије, што ће билатералне односе две земље у будуће подићи на значајно виши ниво. Србија је Северној Македонији у јеку корона кризе донирала 8.000 „Фајзерових“ вакцина,

што је први контингент вакцина који је званично Скопље добило, а што је премијер Заев назвао „озбиљним чином пријатељства“.²⁵⁵ Министри спољних послова две земље Никола Селаковић и Бујар Османи (Вијар Османи) договорили су побољшање положаја српске мањине у Северној Македонији и македонске у Србији (тј. оживљавање споразума из 2004. године о формирању мешовите комисије за питања националних мањина), као и изградњу српског културног центра у Приштини, односно македонског културног центра у Београду.²⁵⁶

Северна Македонија је један од важнијих трговинских партнера Србије. У 2018. години 3,8% укупног робног извоза Србије отпадало је на извоз у јужног суседа.²⁵⁷ Укупна робна размена између две земље је у 2018. години износила 856 милиона евра, што је повећање од 11,3% у односу на претходну годину, где је Србија забележила суфицит у робној размени у висини од 396,9 милиона евра. Када је реч о увозу, увоз робе из Северне Македоније чини 1% укупног увоза Србије.²⁵⁸ Србија у Северну Македонију извози електричну енергију, пшеницу, сунцокретоу, уље, цигарете и различите врсте хемијских и пољопривредних производа, док из Северне Македоније увози вина, грозђе, електричну енергију, малопродајне лекове итд.²⁵⁹ За Северну Македонију Србија је, после ЕУ, најзначајнији трговински партнер. У 2018. години извоз македонске робе у Србију је износио 7,9% укупног извоза, док је увоз српске робе учествовао са 7,1% у укупном увозу у ту земљу.²⁶⁰ Избијање пандемије

255 „Заев: Стижу вакцине из Србије, озбиљан чин пријатељства“, *PTC*, 18. јануар 2021, Доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/Коронавирус/story/3135/koronavirus-u-svetu/4225340/zaev-koronavirus-vaccine-srbija-.html> (Приступљено 22.3.2021)

256 „Селаковић: Односи Србије и Северне Македоније базирају се на пријатељству и иду узлазном путањом“, Министарство спољних послова Републике Србије, Београд, 18. фебруар 2021, Доступно на: <https://www.mfa.gov.rs/mediji/saopstenja/selakovic-odnosi-srbije-i-severne-makedonije-baziraju-se-na-prijateljstvu-i-idu> (Приступљено 22.3.2021)

257 Stevan Rapačić, „„Mali Šengen“ kao mogućnost nove regionalne ekonomske integracije“, оп. цит., стр. 582.

258 „Спољнотрговинска размена Републике Србије и Републике Северне Македоније“, Привредна комора Србије, Београд, јануар 2019, стр. 2.

259 Ибидем, стр. 4-5.

260 Stevan Rapačić, „„Mali Šengen“ kao mogućnost nove regionalne ekonomske integracije“, оп. цит., стр. 579.

коронавируса негативно је утицало на економску сарадњу између две земље, па је тако у другом кварталу 2020. године забележен пад робне размене од око 20%. Свеукупно посматрано, у прошлој години трговинска сарадња између њих је опала за 4,6%. Највеће ефекте кризе осетио је извоз/увоз металске, хемијске и прехранбене индустрије, с обзиром да су оне и најзначајније у трговинској размени. Преко 4.000 компанија послује са обе стране границе и пројекције говоре да ће у 2021. години бити поново остварен раст трговинске сарадње.²⁶¹

Северна Македонија је била једна од најнеразвијенијих република у СФРЈ и данас се, упркос томе што се већ три деценије налази на путу евроинтеграција и што је чланица НАТО пакта, суочава са неравномерним регионалним развојем баш као и Србија. У том смислу, важно је да две земље наставе узлазном путањом билатералних односа и дефинишу заједничке пројекте чија би реализација у будућности била на обострану корист. Овде ћемо укратко образложити неке од стратешки важних пројеката за Србију који су у вези са Северном Македонијом:

1. Модернизација пруге Београд – Солун. Важну трасу у кинеском „Појасу и путу“ ка Западној Европи представља пројекат изградње теретног железничког коридора од луке Пиреј до Будимпеште. У том смислу, за Србију и Северну Македонију је од изузетног значаја модернизација пруге Београд – Солун како би се смањило време путовања на том возном правцу. Још 2017. године су председници влада Србије и Грчке Александар Вучић и Алексис Ципрас направили начелни договор о заједничкој реализацији овог пројекта са циљем да се до 2020. године од Солуна до Београда стиже за шест сати, односно од Солуна до Будимпеште за мање од 30 сати. Економски стручњаци су проценили да би укупна вредност пројекта износила неколико милијарди евра и да би, без финансијске помоћи Кине, било тешко реализовати исти.²⁶² Иако

261 „Очекивани раст сарадње блиских привреда Србије и С. Македоније“, Привредна комора Србије, 19. фебруар 2021, Доступно на: <https://pks.rs/vesti/ocekivani-rast-saradnje-bliskih-privreda-srbije-i-smakedonije-3937> (Приступљено 22.3.2021)

262 Gojko Vlaović, „Kinezi jedino rešenje za prugu Beograd – Solun“, *Danas*, 4. februar, Доступно на: <https://www.danas.rs/ekonomija/kinezi-jedino-resenje-za-prugu-beograd-solun/> (Приступљено 23.3.2021)

пројекат није започет најављеном динамиком, 2019. године председници Србије и Грчке, али и премијер Северне Македоније усагласили су се да је реализација истог у интересу све три земље. Констатовано је да је Грчка изградила одличну пругу од Атине до Солуна, али да је неопходно да се реконструише једноколосечна пруга кроз Северну Македонију. Са друге стране, Србија је показала спремност да изгради брзу пругу од Београда до Ниша којом би возови ишли 200 км на сат, као и пругу од Ниша до границе са Северном Македонијом којом би се кретали 120 до 160 на сат. Напоменуто је да би такав пројекат допринео повећању броја туриста у Грчкој, те био значајан за теретни саобраћај из правца луке Пиреја, преко Београда, Будимпеште и Беча до читаве Централне Европе.²⁶³ На састанку у Београду 19. фебруара 2021. године председник Србије и министар спољних послова Северне Македоније заједнички су најавили да ће пројекат модернизације пруге Београд – Скопље бити реализован и да је реч о пројекту који је од важности за развој бољих и интензивнијих економских односа између две суседне земље који би значајно допринео бржем протоку људи, робе и капитала. Србија је у међувремену реконструисала три деонице пруге Београд – Ниш (која је укупне дужине 430 км): између Велике Планае и Сталаћа (дужине 90 км), између Ниша и Лесковца (дужине 45 км) и између Врањске Бање и Ристовца (дужине 18 км). Обе земље указале су на то да је модернизација пруге Београд – Скопље важна за напредак иницијативе Мини Шенгена.²⁶⁴

263 „BRZOM PRUGOM LAKŠE DO SOLUNA I PIREJA Vučić: «Povezivanje Grčke i Srbije dovodi više turista i veći izvoz»“, *Blic*, 10.12.2019, Доступно на: <https://www.blic.rs/biznis/privreda-i-finansije/brzom-prugom-lakse-do-soluna-i-pireja-vucic-povezivanje-grcke-i-srbije-dovodi-vise/lmm7t90> (Приступљено 23.3.2021)

264 „Vučić ponovo najavio modernizaciju pruge Beograd – Skoplje”, *Vranjske*, 19.02.2021, Доступно на: <https://www.infovranjske.rs/info/vucic-ponovo-najavio-modernizaciju-pruge-beograd-skoplje> (Приступљено 23.3.2021)

Слика 16. Планирани железнички правац Пиреј – Солун – Скопље – Београд – Будимпешта у склопу кинеског пројекта „Појас и пут“

Извор: <https://www.oboreurope.com/en/greece-bri/bri-oboreurope-rail/> (Преузето 23.3.2021)

2. Пројекат канал Дунав – Морава – Вардар. Већ неколико година се говори о могућностима реализације грандиозног, а за неке чак и научнофантастичног пројекта изградње пловног канала Дунав – Морава – Вардар који би повезао Дунав са Егејским морем. Реч је о идеји старој један век, јер је још 1904. године професор Универзитета у Београду Никола Стаменковић израдио пројекат за овај канал, док је америчка компанија из Њу Џерзија у исто време направила пројекат за изградњу пловног пута Морава – Вардар.²⁶⁵ Као и у случају пруге Београд – Со-

265 Сл. Нешовић, „Бродом из Хамбурга кроз Мораву и Вардар до Солуна“, *Политика*, 19. фебруар 1939, Доступно на: <https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/politi->

лун, и за реализацију овог пројекта је заинтересована Кина. Тако је кинеска делегација на састанку са председником Националног савета за координацију сарадње са Русијом и Кином Томиславом Николићем поручила да је заинтересована за спајање Егејског мора и Дунава и да је њихова компанија „Чајна Геџуба корпорација“ 2013. године сачинила студију која је доказала да је реализација овог пројекта исплатива и изводљива. Годину дана раније председник БЈР Македоније Ђорђе Иванов је затражио од македонске владе да оснује тим стручњака и да заједно са српском и грчком страном почне да ради на реализацији тог пројекта. За Иванова тај пројекат би побољшао живот грађана у Србији, Македонији и Грчкој, али и заувек променио цео регион и допринео изградњи поверења.²⁶⁶ Кинеска студија је показала да би изградња овог канала имала бројне бенефите, попут побољшања мобилности, смањења трошкова транспорта, побољшања безбедности и квалитета живота, позитивног утицаја на оптимизацију енергетске структуре у Србији, повећања количине обновљиве енергије у систему, развоја индустрије и привреде, запошљавања становништва, заштите од поплава и стабилнијег снабдевања пијаћом водом. Такође, процењено је да би реализација пројекта трајала пет до седам година и да би његова укупна вредност износила око 12 милијарди евра.²⁶⁷ Нема сумње да би Србија, Северна Македонија и Грчка, а посебно њихови региони наслоњени на дати канал, остварили значајне погодности. Поред поменутих из кинеске студије, ту је и читав низ могућности за развој подручја које гравитирају ка датом пловном путу: изградња јефтиних хидроелектрана, пречишћавање вода из акумулационих језера, изградња интегралног водоводног система који би снабдео насеља у централној Србији питком водом, могућности за наводњавање пољопривредних површина у Поморављу, изградња система рибњака, регулисање подземних вода и нивоа водостаја река, заштита земљишта од ерозија, изградња низа речних лука итд. Свеукупно посматрано, реализација овог пројекта би створила услове за запошљавање

ka/1939/02/19?pageIndex=00008 (Приступљено 23.3.2021)

266 Јелена Церовина, „За Кину моравски канал је изводљив и исплатив“, *Политика*, 28.01.2018, Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/397318/Za-Kinu-moravski-kanal-je-izvodljiv-i-ispativ> (Приступљено 23.3.2021)

267 Ибидем

радника у низу делатности, попут саобраћаја, електроградње, машиноградње, угоститељства, туризма, рибарства, пољопривреде, трговине итд.²⁶⁸

Слика 17. Траса пловног пута Дунав – Морава – Вардар – Егејско море

Извор: Јово Р. Дробњак, „Српски пловни пут до мора Дунав – Морава – Вардар – Егејско море“, оп. цит., стр. 173.

268 Јово Р. Дробњак, „Српски пловни пут до мора Дунав – Морава – Вардар – Егејско море“, *Политичка ревија*, Вол. 55, Бр. 1/2018, стр. 176-177.

Србија и Албанија: прилика за нови почетак у односима два народа?

Албанија је једина земља Западног Балкана која није била део југословенске државе. Историја односа између Србије и Албаније је у најмању руку проблематична и оптерећујућа. Две земље су пре свега двадесетак година водиле рат на територији Косова и Метохије који је завршен Резолуцијом 1244 Савета безбедности Уједињених нација, према којој је јужна српска покрајина потпала под привремену административну управу УНМИК-а и на основу које је одобрено међународно цивилно и војно присуство у тадашњој Савезној Републици Југославији, док је званични Београд, са друге стране, морао да повуче своје трупе са Космета.²⁶⁹ Привремене албанске институције власти на Косову и Метохији прогласиле су противправну независност 17. фебруара 2008. године, а власти у Тирани не само да су признале тзв. Косово, већ и годинама најављују могућност уједињења са њим и стварање тзв. Велике Албаније. Реч је о пројекту који је стар преко сто година и који угрожава стабилност целокупног региона, јер има за циљ отуђивање делова територије Србије, Црне Горе, Северне Македоније и Грчке.²⁷⁰ Тачка раздвајања је и чињеница да је Албанија, за разлику од Србије, чланица НАТО пакта. Треба напоменути да постоје и ствари које две земље спајају. И Србија и Албанија су посвећене добијању пуноправног чланства у ЕУ. Реализација иницијативе Мини Шенгена коју је албански премијер Еди Рама међу првима подржао могла би бити прилика за нови почетак у односима између две државе и два народа. Од 2014. године приметно је интензивирање односа између две земље. За разлику од периода пре тога, када је формат односа између Тиране и Београда био мултилатералан, два суседа се фокусирају на билатералне односе.

269 „Резолуција Савета безбедности 1244 (1999) о ситуацији у вези са Косовом“, Уједињене нације, С/РЕС/1244 (1999), Њујорк, 10. јун 1999.

270 Милоје Здравковић, „Велика Албанија – обликовање нове нестабилности на Балкану“, *Војно дело*, пролеће/2014, стр. 160-184.

Тако је Александар Вучић био први премијер Србије у историји који је отишао у посету Тирани, док је Еди Рама први албански премијер који је након 68 година посетио Београд. Без обзира на то да ли је реч о истинским добросуседским намерама или политичкој нужности, две земље теже ка томе да ојачају економске односе, повећају трговинску размену, учествују у заједничкој изградњи инфраструктурних пројеката и ширењу сарадње у области туризма.²⁷¹ Две земље су 9. новембра 2020. године потписале и међудржавни споразум о слободном кретању грађана са личним картама на онлајн скупу, што је потврда посвећености Београда и Тиране да поправе своје политичке односе.²⁷²

Србија и Албанија су значајни економски партнери. У 2018. години Албанија је у Србију извезла 11,3% укупне робе коју је те године извезла, чиме је Србија заузела друго место (иза ЕУ). Када је реч о увозу, роба из Србије је 2018. године чинила 2,8% укупног албанског увоза, по чему је Србија иза ЕУ, Турске и Кине, али испред Русије.²⁷³ Две земље су још 1. августа 2004. године потписале билатерални споразум о слободној трговини, а установљењем ЦЕФТА 2006 трговинска размена између њих се експресно удвостручила. Србија у Албанију извози жито и производе од жита, гвожђе, електричну енергију, канализационе цеви и спојеве, контејнере за течност, намештај, обућу, воће и поврће и сирову кожу и крзно. Треба напоменути да трговински односи нису уравнотежени, јер Србија бележи велики трговински суфицит, а албанске компаније нису довољно присутне на њеном тржишту.²⁷⁴ Србија из Албаније увози поврће, воће, кртоле за јело, со, сумпор, обућу, одећу, гипс, цемент, креч, гвожђе и челик и минерална горива. Укупна робна размена Србије и Ал-

271 Dušan Proroković, „Odnosi Albanije i Srbije u drugoj deceniji XXI veka: novi početak ili konstruktivnost pod pritiskom?“, *Međunarodna politika*, br. 1168, oktobar-decembar 2017, str. 20.

272 „Mini Šengen: Potpisani srpsko-albanski sporazum o ličnim kartama i trojni memorandum o borbi protiv korone“, *RTV*, 09. novembar 2020, Доступно на: https://www.rtv.rs/sr_lat/politika/mini-sengen-potpisani-srpsko-albanski-sporazum-o-licnim-kartama-i-trojni-memorandum-o-borbi-protiv-korone_1177278.html (Приступљено 24.3.2021)

273 Stevan Rapačić, „„Mali Šengen“ kao mogućnost nove regionalne ekonomske integracije“, оп. цит., стр. 577.

274 „Srbija i Albanija. Priprema za novi početak“, ISAC Fond i Centar za međunarodne i bezbednosne poslove, Beograd, 2011, str. 17-18.

баније у 2018. години износила је 181,4 милиона евра, што је повећање од 13% у односу на 2017. годину. Суфицит у робној размени је износио 90,1 милиона евра, где је покривеност увоза извозом износила 296,9%.²⁷⁵

Србија и Албанија деле границу у дужини од 111 км. Чињеница је да су обе земље заинтересоване не само за политичка, већ и за економска и привредна дешавања на простору Косова и Метохије и да у том смислу постоји широк простор за заједничко деловање како би се услови и стандард живота грађана тамо побољшао. Тзв. Косово је према подацима Светске банке трећа најсиромашнија земља мерено по БДП по глави становника²⁷⁶ у којој је стопа незапослености 2019. године износила чак 25,7%.²⁷⁷ Сама Албанија такође спада међу најсиромашније европске земље и такође пати од неравномерног регионалног развоја, где у најнеразвијеније албанске округе спадају Дибер и Кукеш на северу.²⁷⁸ У том смислу, овде ћемо издвојити неке од заједничких пројеката Србије и Албаније који би могли допринети равномернијем регионалном развоју, али и економском просперитету читавог региона:

1. Изградња аутопута Ниш – Драч. На форуму српских и албанских привредника одржаном 14. октобра 2016. године у Нишу премијер Србије Александар Вучић најавио је изградњу аутопута Ниш – Драч преко Приштине и Тиране као стратешки важног пројекта који ће од Драча створити најближу луку нашој земљи.²⁷⁹ Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре Србије је 2019. године потписало је са Европском инвестиционом банком уговор о зајму у вредности

275 „Спољнотрговинска размена Републике Србије и Републике Албаније“, Привредна комора Србије, Београд, 1. фебруар 2019, стр. 1.

276 Доступно на: <https://www.worldbank.org/en/country/kosovo/overview#3> (Приступљено 24.3.2021)

277 “EU Candidate Countries’ & Potential Candidates’ Economic Quarterly (CCEQ)”, 2nd Quarter 2020, Technical Paper 042, July 2020, p. 36.

278 Robert Girejko (editor), *Regional Disparities in Albania*, Government of Albania and UNDP Albania, Tiranë, p. 18.

279 „Vučić: Drač će biti najbliža luka Srbiji; Rama: U Albaniji 100 preduzeća iz Srbije”, *Večernje novosti*, 14.10.2016, Доступно на: <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/ekonomija/aktuelno.239.html:630007-Vucic-Drac-ce-bit-i-naj-bliza-luka-Srbiji-Rama-U-Albaniji-100-preduzeca-iz-Srbije> (Приступљено 24.3.2021)

100 милиона евра за изградњу аутопута Ниш – Мердаре. За почетак извођења радова на овој деоници укупне дужине 77 километара одабран је трећи квартал 2020. године. Са друге стране, власти у Приштини су скоро завршиле своју деоницу аутопута од Приштине до Мердара. Поред тога што ће овај аутопут омогућити бржи излаз Србије на јадранску луку Драч, повезаће око пола милиона грађана Србије на простору Топличког, Нишавског и Пиротског округа. Не треба заборавити да је овај пројекат један од оних који су предложени у оквиру тзв. Берлинског процеса, односно дипломатске иницијативе за мирну, стабилну и демократску будућност Западног Балкана и регионалну сарадњу на том простору коју је 2014. године покренула немачка канцеларка Ангела Меркел (Angela Merkel), што му даје додатну тежину.²⁸⁰ Вашингтонским споразумом из 2020. аутопут Ниш – Драч препознат је као важан пројекат, што такође говори да је реч о пројекту са снажном политичком потпором. Стварање брзе везе између Београда и Драча је важно из два разлога. Прво, иако лука у Драчу нема велики капацитет, део њене обале има дубоко море које омогућава да у њу пристану бродови са врло дубоким газом. Уз адекватну реконструкцију, ова лука би могла имати и до 20 пута веће капацитете у односу на луку у Бару. Друго, Београд је једино место у Југоисточној Европи на коме се укрштају многи коридори.²⁸¹

За разлику од власти у Београду, опозиција пројекат изградње аутопута Ниш – Драч види као крајње опасан за српске државне и националне интересе. За Демократску странку Србије реч је о „аутопуту Велика Албанија“ који је повољан за Албанију, а штетан за Србију. Посебно је наглашено то да изградња аутопута смањује преговарачке потенцијале Србије око нормализације односа између Срба и Албанаца на Косову.²⁸² Сматрамо, ипак, да би овај аутопут донео низ погодности,

280 Ljudmila Cvetković, „Auto-put Niš-Priština, put ka pomirenju“, *Radio Slobodna Evropa*, 12. septembar 2019, Доступно на: <https://www.slobodnaevropa.org/a/autoput-niš-priština/30160804.html> (Приступљено 24.3.2021)

281 Miljana Miletic, „Zašto nam se (ne) isplati auto-put do Drača?“, *Istinomer*, 4.10.2020, Доступно на: <https://www.istinomer.rs/analize/zasto-nam-se-ne-isplati-auto-put-do-draca/> (Приступљено 24.3.2021)

282 „DSS: Nesaglediva šteta od izgradnje autoputa od Niša do Drača“, *Danas*, 13. septembra

посебно када је реч о развоју Топличког и Јабланичког округа, који су економски девастирани и демографски се празне. Изградња аутопута би свакако побољшала инвестициону атрактивност тамошњег простора, где би нове инвестиције значиле отварање нових фабрика и радних места, али и развој туризма у том крају који заинтересованима нуди бројне природне феномене и споменике културе (Ђавоља варош, Луковска бања, Пролом бања, споменици римског Хамеума итд.). Овај аутопут би био повезан и са Јадранско–јонским аутопутем на југу, али и са аутопутем преко Софије ка Црном мору (Бургас), што би читавом региону дало нову развојну димензију.

Слика 18. Планиране деонице аутопута Ниш – Драч

Извор: <https://prokuplje.org.rs/vesti/auto-put-velika-razvojna-sansa-za-prokuplje-i-toplicu/> (Преузето 24.3.2021)

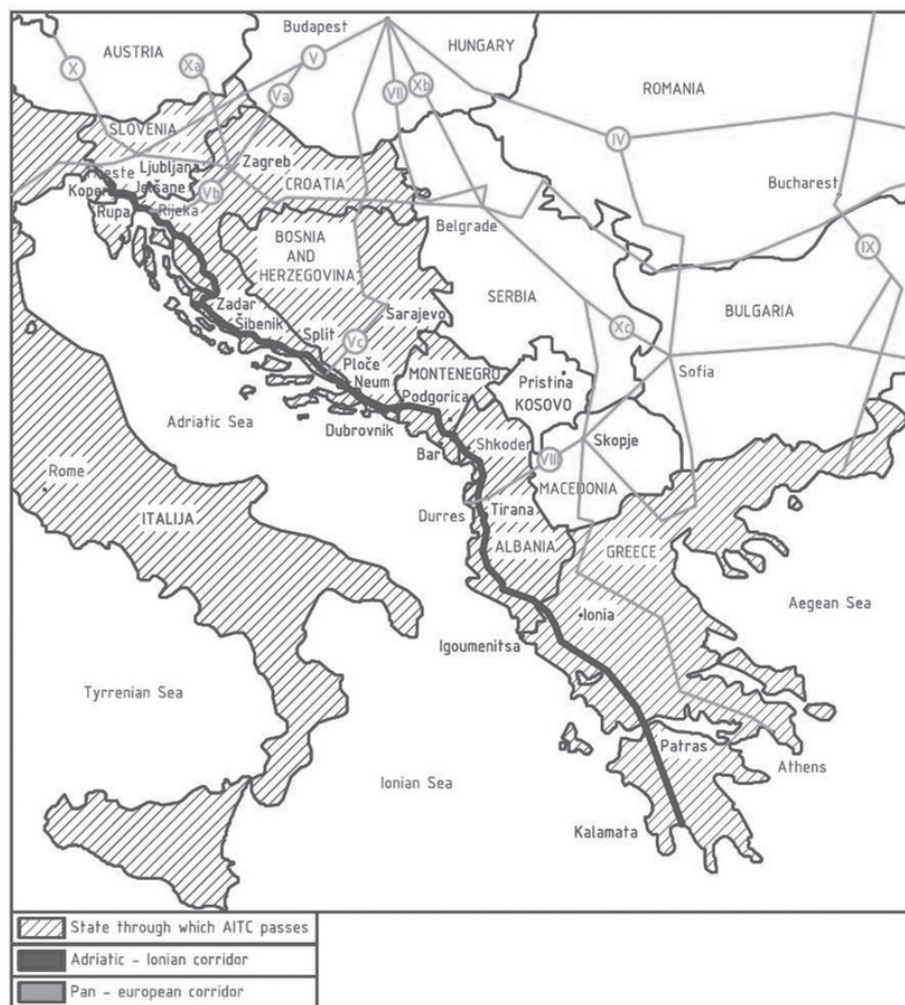
2. Повезивање Србије са Јадранско–јонским аутопутем. Помену-

2019, Доступно на: <https://www.danas.rs/politika/dss-nesaglediva-steta-od-izgradnje-autoputa-od-nisa-do-draca/> (Приступљено 24.3.2021)

ти аутопут Ниш – Драч, као и аутопут Београд – Јужни Јадран и пруга Београд – Бар важни су и због повезивања наше земље са Јадранско–јонским аутопутем, тј. тз. „Плавим коридором“. Реч је о путном правцу чија реализација је у току и који се протеже дуж читаве источне обале Јадранског и Јонског мора. Чињеница да је за Србију приступ лукама Бар и Драч од стратешког значаја говори у прилог томе да је званични Београд заинтересован за довршење овог пројекта и проналажење могућности за неки вид учешћа у истом. Албанија, чија дужина обале износи 476 км, географски је важна рута за овај пројекат. Овај, можемо слободно рећи историјски саобраћајни коридор од Трста до Каламате повезује седам земаља – Италију, Словенију, Хрватску, Босну и Херцеговину, Црну Гору, Албанију и Грчку. Стратешки је важан због тога што повезује све луке на источним обалама два мора, чиме доприноси убрзанијем протоку робе, капитала и људи међу њима. Нема сумње да је пројекат од свеукупног значаја како за Западни Балкан, тако и за целу Југоисточну Европу. Због политичке нестабилности у региону током 1990-их овај транспортни коридор није уврштен у паневропску транспортну мрежу према одлуци ЦЕМТ конференције европских министара саобраћаја одржаној у Хелсинкију 1997. године. Ситуација данас је, међутим, далеко повољнија и јасно је да Јадранско–јонски аутопут доприноси повезивању целог региона, његовом економском развоју, развоју туризма и да стимулативно делује на евроинтеграционе процесе.²⁸³

283 Jure Radić, Goran Puž and Maja Marić, “The Adriatic – Ionian Transport Corridor“, IRF Europe & Central Asia Regional Congress, Istanbul, September 15-18, 2015, p. 1.

Слика 19. Траса Јадранско–јонског аутопута

Извор: Jure Radić, Goran Puž and Maja Marić, “The Adriatic – Ionian Transport Corridor“, оп. цит., стр. 4.

Планирано је да један део трасе тзв. „Плавог коридора“ иде кроз Републику Српску, односно територију града Требиња. Град Требиње и власти у Републици Српској спремни су да финансирају изградњу ауто-

пута на потезу преко Поповог поља, Требињских брда и Зубаца, али им је за учешће у датом пројекту неопходна сагласност Федерације БиХ, Хрватске и Црне Горе.²⁸⁴ Већ смо поменули да је Србија веома заинтересована за развој Требиња и целе источне Херцеговине, где је пројекат изградње аеродрома у овом граду посебно значајан. Када томе додамо и чињеницу да је Србија предводник иницијативе Мини Шенгена, где би Јадранско–јонски аутопут био један од најзначајнијих теретних коридора, постаје јасно да су бројни претходно помињани регионални пројекти у којима учествује наша земља и те како компатибилни са овим.

284 „Hercegovci kroje trasu Jadransko-jonske magistrale“, *Večernje novosti*, 09.07.2020, Доступно на: https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/republika_srpska/aktuelno.655.html:875140-Hercegovci-kroje-trasu-Jadransko-jonske-magistrale (Пристапљено 25.3.2021)

ЗАКЉУЧАК

Србија данас спада у земље са најизраженијим регионалним разликама у Европи. Наша земља је јасно подељена на развијени север (Војводина и Град Београд) и слабо развијени југ (Западна Србија и Шумадија и Јужна и Источна Србија), а разлике су приметне на свим НУТС нивоима посматрано по готово свим економским, социјалним, политичким и демографским параметрима. Постоји јасно изражена разлика на свим пољима између урбаних центара и руралних средина, али и разлика између самих урбаних центара, где Београд, Нови Сад, Крагујевац и Ниш „усисавају“ становништво из мањих центара и села. Посебно је присутан тренд тзв. „београдизације Србије“, где се све више младог, образованог и у крајњој линији радно способног становништва сели у престоницу земље у потрази за бољим животом. Посебно су угрожени југоисток и југозапад земље, који су инфраструктурно девастирани, демографски готово испражњени и са високом стопом сиромаштва.

Постоји неколико разлога због којих регионалне разлике у Србији достижу драматичне размере. Најпре треба истаћи да се Србија већ

три деценије налази у стању политичке, економске и социјалне кризе, а последње две у стању политичке и економске транзиције. Не постоји јасна и дугорочна стратегија у области равномерног регионалног развоја наше земље, премда постоји низ законодавних аката који третирају материју из ове области. Досадашњи реформски кораци су били парцијалног карактера, несистемски, те, сходно томе, половичног успеха. Иако је равномерно регионални развој један од приоритета Европске уније, а читаво једно преговарачко поглавље (Поглавље 22) посвећено регионалној политици и координацији структурних инструмената, Србија још увек није учинила много да своју концепцију равномерног регионалног развоја усклади са европском.

Приметни су одређени позитивни помаци. Изнели смо неколико примера добре праксе, који показују да локалне самоуправе, чак и са ограниченим финансијским, техничким и људским капацитетима, могу да направе важне помаке у побољшању услова пословања и живота својих грађана. Сам врх државе Србије је покренуо акције за препород српских села и оживљавање духа задругарства у њима. У стручној, али и широј јавности се све више говори о неравномерном регионалном развоју као кључном проблему у нашој земљи. Свакако да нам у годинама које долазе предстоји тешка борба за препород и обнову руралних крајева Србије, која ће са собом носити нова питања и потребу за новим одговорима. Зато је од пресудне важности израда јасно дефинисане стратегије равномерног регионалног развоја засноване на европским стандардима и искуству у пракси европских лидера у тој области, оснивање посебног министарства које би се бавило том проблематиком, те јачање институционалних и финансијских капацитета локалних самоуправа, уз инсистирање на њиховој међусобној партнерској сарадњи у превазилажењу најтежих проблема.

Регионална сарадња на Западном Балкану је посебно важан део равномерног регионалног развоја. Неуједначан развој различитих региона, који су често јединствене географске или историјске целине подељене међудржавним границама, транснационални је проблем у 21. веку. Економско, политичко и саобраћајно повезивање држава је зато неизоставан део решавања горућих проблема у руралним и недовољно

развијеним подручјима. Зато регионалне иницијативе за сарадњу попут Мини Шенгена, али и заједнички пројекти које је Србија спровела или ће их тек спровести са суседним земљама, представљају позитивне и охрабрујуће показатеље да ће се регион Западног Балкана, уместо сукоби-ма, блокадама и уценама, окренути сарадњи, просперитету и повећању благостања свих грађана који у њему живе.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Арсић, Драгана. *Регионални аспект привредног развоја Србије*, Мастер рад, Универзитет у Нишу, Природно-математички факултет – Департман за географију, Ниш, 2015.
2. Вукелић, Зорица (ур.). *Примери најбоље праксе у локалној самоуправи у Србији*, Прво издање, Стална конференција градова и општина, Београд, 2007.
3. Голић, Дарко и Почуча, Сара. „Статистички региони у Србији“, *Култура полиса*, год. XI (2014), бр. 23, стр. 325–339.
4. Дробњак, Јово Р. „Српски пловни пут до мора Дунав – Морава – Вардар – Егејско море“, *Политичка ревија*, Вол. 55, Бр. 1/2018, стр. 171–181.
5. Ђорђевић, Дејана; Ђука, Милка и Росић, Габријела. „Грађевинарство“ у Душан Гавриловић (ур.), *Општине и региони у Србији*, 2018, Републички завод за статистику, Београд, 2018, стр. 254–271.

6. Живков, Горан и сар. *Будућност села у Србији*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Кабинет потпредседнице Владе за европске интеграције, Београд, 2012.
7. Здравковић, Милоје. „Велика Албанија – обликовање нове нестабилности на Балкану“, *Војно дело*, пролеће/2014, стр. 160–193.
8. Илић, Душан и Петровић, Рајко. „Спољнополитички односи између Србије и Румуније у контексту глобалних политичких промена“ у Слободан Јанковић и Марина Костић (ур.), *Балкан у доба глобалног преуређивања*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2019, стр. 123–142.
9. Јаковљевић, Јелена. „Инвестиције“ у Душан Гавриловић (ур.), *Општине и региони у Србији, 2018*, Републички завод за статистику, Београд, 2018, стр. 201–223.
10. Маринковић, Иван. „Попис становништва 2011. Основне структуре популације Србије“, *Демографски преглед*, Број 47/2013, Година XIII, Београд, стр. 1–4.
11. Међак, Владимир и Мајсторовић, Срђан. *Регионална политика Европске уније*, Канцеларија за придруживање Европској унији Владе Републике Србије, Београд, 2014.
12. Новаковић, Небојша. *Удруживање као фактор одрживог развоја пољопривреде локалне заједнице*, Мастер рад, Универзитет у Новом Саду, Пољопривредни факултет – Департман за агротуризам и рурални развој, Нови Сад, 2014.
13. Петровић, Рајко. „Анализа рада регулаторних тела у области регионалног развоја у Републици Србији: случај Националне агенције за регионални развој“, *Администрација и јавне политике*, Год. IV, бр. 1/2018, стр. 43–62.
14. Петровић, Рајко. „Историјско-политички модел регионализације у Шпанији: изазови и перспективе“, *Култура полиса*, год. XV (2018), бр. 37, стр. 55–67.
15. Петровић, Рајко. „Локални економски развој у постсоција-

листичким европским земљама – компаративна анализа“, *Администрација и јавне политике*, Год. V, бр. 1/2019, стр. 59–82.

16. Росић, Боривоје. *Регионални аспект привредног развоја Србије – искуства и перспективе*, Докторска дисертација, Универзитет у Крагујевцу, Економски факултет, Крагујевац, 2014.
17. Савић, Матеј. „Споразум о специјалним паралелним односима – дејтонски темељ односа Републике Српске и Републике Србије“ у *Зборник радова са Научног скупа Република Србија и Република Српска – стари и нови политички изазови*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014, стр. 186–199.
18. Сокић, Сретен. *Економија јавне потрошње*, Факултет политичких наука и Чигоја штампа, Београд, 2011.
19. Тодорић, Јована. „Кохезиона политика као фактор равномерног регионалног развоја Европске уније“, *Глобус*, 34, стр. 59–72.
20. Annoni, Paola and Dijkstra, Lewis. *The EU Regional Competitiveness Index 2019*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019.
21. Ascani, Andrea; Crescenzi, Riccardo and Iammarino, Simona. “Regional Economic Development: A Review”, Search Working Paper, WP1/03, European Research Area and Seventh Framework Programme, January 2012, pp. 1–26.
22. Bubbico, Rocco L. and Dijkstra, Lewis. “The European regional Human Development and Human Poverty Indices“, *Regional Focus*, No. 02/2011, pp. 1–9.
23. Čehulić Vukadinović, Lidija i Aulić, Ljiljana. „Regionalna politika Evropske unije“, *Svarog*, br. 4, maj 2012, str. 69–82.
24. Charron, Nicholas; Lapuente, Victor and Annoni, Paola. “Measuring quality of government in EU regions across space and time”, *Papers in Regional Science*, 2019, Volume 98, Issue 5, pp. 1925–1953.
25. Čolanović, Branislav; Ostojić, Negoslav i Mirković, Todor.

Politika razvoja nerazvijenih područja: sistematizacija i komparativna analiza prakse evropskih i vanevropskih zemalja, Evropski centar za mir i razvoj (ECPD) Univerziteta za mir Ujedinjenih nacija, Beograd, 2009.

26. Đokanović, Sonja M. „Klizišta i štete na objektima nastale kao posledica intenzivnih padavina u opštini Krupanj“, *Tehnika – rudarstvo, geologija i metalurgija*, Br. 67 (2016), str. 48–53.

27. Đorđević, Snežana. „Modeli regionalizacije za Srbiju” u Mijat Damjanović (ur.), *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2012, str. 301–320.

28. Đorđević, Snežana. „Funkcionisanje sistema lokalne samouprave u Srbiji“ u Jelena Perković (ur.), *Alternativna nacionalna strategija decentralizacije*, Centar za regionalizam, Novi Sad, 2012, str. 81–108.

29. Đorđević, Snežana. *Analiza javnih politika*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2009.

30. Đorđević, Snežana. *Priručnik za moderno upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2009.

31. Đukanović, Dragan i Đorđević, Branislav. „„Mali Šengen“ – koncept, implementacija i kontroverze“, *Međunarodni problemi*, LXXII (3), str. 595–618.

32. Girejko, Robert (editor). *Regional Disparities in Albania*, Government of Albania and UNDP Albania, Tiranë, 2010.

33. Hardeman, Sjoerd and Dijkstra, Lewis. *The EU Regional Human Development Index*, JRC Science and Policy Reports, JRC90538, 2014.

34. Jeremić, Ruža. „Studija slučaja: Uticaj međunarodne podrške u jačanju lokalnih samouprava“ u Dominique Thierry i Svetlana Babić (ur.), *Najbolja praksa u lokalnim samoupravama u Srbiji - Priručnik studije slučaja*, Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu, Beograd, 2011, str. 6–7.

35. Jovovic, Radislav; Draskovic, Mimo; Delibasic, Milica and Jovovic, Miroslav. „The concept of sustainable regional development – institutional aspects, policies and prospects”, *Journal of International Studies*, 10 (1), pp. 255–266.

36. Komšić, Jovan. *Principi evropskog regionalizma*, Asocijacija multietničkih gradova Jugoistočne Evrope – Philia, Novi Sad, 2007.

37. Kvirgić, Goran i Ristić, Lela. „Unutrašnji izazovi održivog razvoja ruralnih područja Republike Srbije“, *Naučne publikacije Državnog univerziteta u Novom Pazaru, Serija B: Društvene & humanističke nauke*, Volumen 1, Broj 1, April 2018, str. 28–46.

38. Lilić, Stevan. „Regionalizam, EU i pravni okviri regionalizacije Srbije”, *Časopis za pravo i ekonomiju evropskih integracija*, br. 2 (2009), str. 7–21.

39. Madžar, Ljubomir. „Smetnje i prepreke u politici regionalnog razvoja – Institucionalna ograničenja i administrativni kapacitet“ u Mijat Damjanović (ur.), *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2012, str. 45–59.

40. Maldini, Pero. „Politički i administrativni aspekti regije: regionalizam, regionalizacija i regionalna politika“ u Vesna Vrtiprah (ur.), *Zbornik Sveučilišta u Dubrovniku*, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, 2014, str. 125–153.

41. Matlovičová, Kvetoslava; Gaval'ová, Anna and Kolesárová, Jana. “Regional Disparities and their Mitigation in Slovakia: Selected Features And Approaches” In: *Revista Română de Geografie Politică*, Year XVI, no. 2, November 2014, pp. 99–118.

42. Mijačić, Dragiša. „Decentralizacija, regionalizam i regionalni razvoj u Republici Srbiji”, *Newsletter*, Broj 01/12, str. 1–9.

43. Mijačić, Dragiša. „Regionalni razvoj: bez dobrog naslova ili bez jasne vizije?“, *Policy Brief*, Institut za teritorijalni ekonomski razvoj, april 2014, str. 1–8.

44. Mirić, Ognjen. *Regionalna politika Evropske unije kao motor*

ekonomskog razvoja, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2009.

45. Molnar, Dejan. „Činjenice o regionalnim razlikama u Srbiji“, *Kvartalni monitor*, Br. 32, januar-mart 2013, str. 66–73.

46. Molnar, Dejan. *Regionalne nejednakosti i privredni rast: primer Srbije*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013.

47. Nikolić, Goran. *Razbijanje ekonomskih mitova*, Arhipelag i Institut za evropske studije, Beograd, 2017.

48. Ocokoljić, Slobodan i Dolapčev, Vanja. *Od principa do prakse: ka delotvornim i efikasnim regionalnim razvojnim agencijama u Republici Srbiji*, Beogradska otvorena škola, Beograd, 2014.

49. Petrović, Rajko Č. „Spoljnopolitički i ekonomski odnosi Republike Srbije i Kraljevine Španije u XXI veku“, *Međunarodna politika*, br. 1173, str. 35–51.

50. Petrović, Rajko Č. „Buđenje desnice u Evropskoj uniji – put ka Novoj Evropi ili lažna uzbuna?“, *Politeia*, God. 8, Br. 15, 2018, str. 103–120.

51. Petrović, Rajko. „Političke posledice ekonomske krize u Španiji“, *Oditor, časopis za menadžment, finansije i pravo*, Volumen V, Broj 1, str. 7–18.

52. Petrović, Rajko. „Ekonomske aspekte katalonskog separatizma“, *Oditor, časopis za menadžment, finansije i pravo*, Volumen IV, Broj 2, 2018, str. 6–17.

53. Petrović, Rajko. „Nastanak i razvoj pravnog okvira regionalne politike Evropske unije u XX veku“, *Revija za evropsko pravo*, XX (2018) 2–3, str. 129–140.

54. Petrović, Rajko. „Politika ravnomernog regionalnog razvoja Republike Srbije od 2000. do 2018. godine“, *Megatrend revija*, Volumen 17, Broj 1, str. 45–62.

55. Petrović, Rajko. *Reforma gradskog prevoza u Beogradu po*

uzoru na reformu u Talinu, New look entertainment, Beograd, 2018.

56. Popović, Miloš. *Stanje i perspektiva turističkog razvoja Opštine Nova Varoš*, Diplomski rad, Univerzitet Singidunum – Fakultet za turistički i hotelijerski menadžment, Beograd, 2017.

57. *Pregovaračka poglavlja – 35 koraka ka Evropskoj uniji*, Drugo, izmenjeno i dopunjeno izdanje, Informacioni centar Evropske unije, Beograd, 2015.

58. *Program Exchange 3 – Primeri dobre prakse*, Stalna konferencija gradova i opština, Beograd, 2013.

59. Proroković, Dušan. „Odnosi Albanije i Srbije u drugoj deceniji XXI veka: novi početak ili konstruktivnost pod pritiskom?“, *Međunarodna politika*, br. 1168, oktobar-decembar 2017, str. 20–35.

60. Radić, Jure; Puž, Goran and Marić, Maja. “The Adriatic – Ionian Transport Corridor“, IRF Europe & Central Asia Regional Congress, Istanbul, September 15–18, 2015, pp. 1–8.

61. Rapaić, Stevan I. *Uloga stranih direktnih investicija u lokalnom ekonomskom razvoju u Republici Srbiji (2001-2013)*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2016.

62. Rapaić, Stevan. „„Mali Šengen“ kao mogućnost nove regionalne ekonomske integracije“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXXII, br. 3, str. 566–594.

63. Roganović, Dragan. „Izazovi ruralnog razvoja u Srbiji“, *Newsletter*, Broj 17, Institut za teritorijalni ekonomski razvoj, april–jun 2018, str. 1–6.

64. Slavković, Irina i Zafirović, Vladimir (ur.). *Primeri dobre prakse – opštinski projekti realizovani u okviru programa Exchange*, Stalna konferencija gradova i opština, Beograd, 2007.

65. Stančetić, Veran. „Vrste i tipovi regionalizacije“, u Mijat Damjanović (ur.), *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2012, str. 285–299.

66. Stančetić, Veran. *Region kao razvojna perspektiva u Evropskoj uniji*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.

67. Szerb, László; Vörös, Zsófia; Komlósi, Éva; Acs, Zoltan J; Páger, Balázs and Rappai, Gábor. *The Regional Entrepreneurship and Development Index: Structure, Data, Methodology and Policy Applications*, FIRES, Brussels, 2017.

68. Todorović, Marija. *Razvojne strategije lokalne samouprave – studija slučaja Inđije*, Diplomski rad, Filozofski fakultet u Beogradu – Odeljenje za sociologiju, Beograd, 2010.

69. Veselinović, Petar i Makojević, Nikola. „Regionalna politika Evropske unije – pouke za Srbiju“ u Milena Jakšić, Vesna Stojanović Aleksić i Predrag Mimović (ur.), *Ekonomsko-socijalni aspekti priključivanja Srbije Evropskoj uniji*, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, 2015, str. 65–79.

70. Vidojević, Dragana; Vasin, Jovica; Marković, Nenad i Bogdanov, Natalija. “Status podataka o zemljištu, klimi i digitalnom mapiranju u Srbiji” u Pandi Zdruli i Ordan Čukaliev (ur.), *Područja sa prirodnim ograničenjima u Jugoistočnoj Evropi: Procena i preporučene mere*, Deutsche Gesellschaft für Internationale, Skoplje, 2017, str. 180–203.

71. Zakić, Vladimir i Nikolić, Marija. „Finansijska podrška države zadrugama u Srbiji”, *Škola biznisa*, Broj 1/2018, str. 158–174.

Документи:

1. „Национални програм за пољопривреду за период 2018-2020. године“, Влада Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије*, 05 Број: 320-13025/2017

2. „Општина Крупањ/The Municipality of Krupanj“, Општина Крупањ, Канцеларија за локално-економски развој и Туристичка организација општине Крупањ, Крупањ, 2020.

3. „Поплаве у Србији 2014.“, Уједињене нације у Србији, Европска унија и Група Светске банке, Београд, 2014.

4. „Резолуција Савета безбедности 1244 (1999) о ситуацији у вези са Косовом“, Уједињене нације, С/РЕС/1244 (1999), Њујорк, 10. јун 1999.

5. „Спољнотрговинска размена Републике Србије и Републике Албаније“, Привредна комора Србије, Београд, 1. фебруар 2019.

6. „Спољнотрговинска размена Републике Србије и Републике Северне Македоније“, Привредна комора Србије, Београд, јануар 2019.

7. „Стратегија развоја железничког, друмског, водног, ваздушног и интермодалног транспорта у Републици Србији од 2008. до 2015. године“, Влада Републике Србије, Београд, 2008.

8. „Стратегија одрживог развоја општине Крупањ за период од 2016. до 2020. године“, Скупштина општине Крупањ, Крупањ, 2015.

9. „Уредба о номенклатури статистичких територијалних јединица“, *Сл. гласник РС*, бр. 109/2009 и 46/2010

10. „Устав Републике Србије“, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006

11. „Economic Normalization”, White House, Washington, September 4, 2020.

12. “EU Candidate Countries’ & Potential Candidates’ Economic Quarterly (CCEQ)”, 2nd Quarter 2020, Technical Paper 042, July 2020.

13. „Evropska unija pomaže obnovu puta Krupanj-Korenita“, Саопштење за јавност, Помоћ Evropske unije poplavljenim područjima u Srbiji, Beograd, 26. novembar 2014.

14. „Opština Krupanj“, EU Pro, Republika Srbija i UNOPS, Krupanj, 2020.

15. „Polazna osnova: Pregled stanja i osetljivosti ekonomija

Zapadnog Balkana dok se suočavaju sa pandemijom virusa COVID-19“, World Bank, Beograd, 24.4.2020.

16. „Prekogranični program Srbija – Bosna i Hercegovina 2014–2020“, Informativna radionica, CBC SRB-BIH, Užice, 19–20.04.2017.

17. „Regionalna saradnja na Zapadnom Balkanu. Komparativna Analiza Regionalnog Ekonomskog Područja, „mini-šengena“ i Zajedničkog Regionalnog Tržišta“, Balkans Policy Research Group, Beograd, Januar 2021.

18. „Srbija i Albanija. Priprema za novi početak“, ISAC Fond i Centar za međunarodne i bezbednosne poslove, Beograd, 2011.

19. „WB6 Ohrid Summit – 10 November 2019: Accelerating the Implementation of the EU Four Freedoms in the Western Balkans“, Ohrid, November 10, 2019.

20. „Zakon o lokalnoj samoupravi“, *Službeni glasnik RS*, br. 9/2002, 33/2004

21. „Zakon o ministarstvima“, *Sl. glasnik RS*, br. 128/2020

22. „Zakon o potvrđivanju sporazuma o izmeni i pristupanju Sporazumu o slobodnoj trgovini u centralnoj Evropi – CEFTA 2006“, Bukurešt, 19. decembar 2006.

23. „Zakon o regionalnom razvoju“, *Sl. glasnik RS*, br. 51/2009, 30/2010 i 89/2015 - dr. zakon

Интернет извори:

1. 1. Авакумовић, Марија. „Србија би опет да купи луку Бар“, *Политика*, 27.11.2015, Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/344298/Ekonomija/Srbija-bi-opet-da-kupi-luku-Bar> (Приступљено 20.3.2021)

2. 2. „Вучић: Опстанак села од пресудног значаја за Србију; Ршумовић: Држава мора да «купује» народ да би спасла село“, *Вечерње новости*, 13. јун 2019, Доступно на: <http://www.novosti.rs/%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8/%D0%BD%D0%B0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%98%D0%B0.397.html:800297-Vucic-Opstanak-sela-od-presudnog-znacaja-za-Srbiju-Rsumovic-Drzava-mora-da-kupuje-narod-da-bi-spasla-selo> (Приступљено 2.11.2019)

3. „Заев: Стижу вакцине из Србије, озбиљан чин пријатељства“, *PTC*, 18. јануар 2021, Доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/Koronavirus/story/3135/koronavirus-u-svetu/4225340/zaev-koronavirus-vaccine-srbija-.html> (Приступљено 22.3.2021)

4. Кременовић, Младен. „За Српску гас из Србије, до Федерације цеве преко Хрватске“, *Политика*, 17.10.2020, Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/464742/Za-Srpsku-gas-iz-Srbije-do-Federacije-cevi-preko-Hrvatske> (Приступљено 19.3.2021)

5. „Кркобабић: Помагаћемо земљорадничке, али и друге задруге“, *Радио-телевизија Војводине*, 14. децембар 2020, Доступно на: http://www.rtv.rs/sr_ci/drustvo/krkobabic-pomagacemo-zemljoradnicke-ali-i-druge-zadruga_1188642.html (Приступљено 27.12.2020)

6. „Кркобабић: Потребно је много више новца за рубна подручја“, *Политика*, Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/411586/Krkobabic-Potrebno-je-mnogo-vise-novca-za-rubna-podrucja> (Приступљено 1.11.2019)

7. „Кркобабић: У закон унети 4.700 села у Србији“, *Радио-телевизија Војводине*, 23. децембар 2020, Доступно на: https://www.rtv.rs/sr_ci/drustvo/krkobabic-u-zakon-uneti-4.700-sela-u-srbiji_1191594.html (Приступљено 27.12.2020)

8. „Кркобабић: Што пре дефинисати нову политику регионалног развоја“, *Вечерње новости*, 3. август 2018, Доступно на: <http://www.novosti.rs/%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8/%D0%BD%D0%B0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%98%D0%B0.397.html:741964-Krkobabic-Sto-pre-definisati-novu-politiku-regionalnog-razvoja> (Приступљено 1.11.2019)

9. „Крупан потпуно обновљен за четири године“, *PTC*, 24. мај 2018, Доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/56/srbija-danas/3148298/krupanj-potpuno-obnovljen-za-cetiri-godine.html> (Приступљено 28.12.2020)
10. „На пролеће почиње градња аеродрома у Требињу“, *Политика*, 10.12.2020, Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/468559/Na-prolece-rosinje-gradnja-aerodroma-u-Trebinju> (Приступљено 19.3.2021)
11. „Најављена нова радна места у Крупњу“, *PTC*, 01. април 2019, Доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/56/srbija-danas/3473985/najavljen-nova-radna-mesta-u-krupnju.html> (Приступљено 28.12.2020)
12. Нешовић, Сл. „Бродом из Хамбурга кроз Мораву и Вардар до Солуна“, *Политика*, 19. фебруар 1939, Доступно на: <https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/politika/1939/02/19?pageIndex=00008> (Приступљено 23.3.2021)
13. „Очекивани раст сарадње блиских привреда Србије и С. Македоније“, Привредна комора Србије, 19. фебруар 2021, Доступно на: <https://pks.rs/vesti/ocekivani-rast-saradnje-bliskih-privreda-srbije-i-smakedonije-3937> (Приступљено 22.3.2021)
14. Павловић, Сенка Д. „Западни Балкан: разна имена за разне намене“, *Политика*, 15.06.2010, Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/138701/Zapadni-Balkan-razna-imena-za-razne-namene> (Приступљено 17.3.2020)
15. Петровић-Стојановић, Јасна. „Битка за село је битка за Србију“, *Политика*, 15.11.2020, Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/466731/Bitka-za-selo-je-bitka-za-Srbiju> (Приступљено 27.12.2020)
16. Петровић-Стојановић, Јасна. „Србија и РС граде три нове хидроелектране на Дрини“, *Политика*, 27.06.2020, Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/457218/Srbija-i-RS-grade-tri-nove-hidroelektране-na-Drini> (Приступљено 20.3.2021)
17. „Поправка путева – посао без краја“, *PTC*, 11. април 2015, Доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/1886185/>

popravka-puteva--posao-bez-kraja.html (Приступљено 28.12.2020)

18. „Селаковић: Односи Србије и Северне Македоније базирају се на пријатељству и иду узлазном путањом“, Министарство спољних послова Републике Србије, Београд, 18. фебруар 2021, Доступно на: <https://www.mfa.gov.rs/mediji/saopštenja/selakovic-odnosi-srbije-i-severne-makedonije-baziraju-se-na-prijateljstvu-i-idu> (Приступљено 22.3.2021)
19. „Село је много важно за Србију“, *PTC*, 04. децембар 2020, Доступно на: <https://www.rts.rs/page/radio/ci/story/27/radio-beograd-1/4172767/selo-je-mnogo-vazno-za-srbiju-.html> (Приступљено 27.12.2020)
20. Станишић, Душанка. „Сарајево прихвата „мини шенген““, *Политика*, 29.09.2020, Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/463434/Sarajevo-prihvata-mini-sengen> (Приступљено 18.3.2021)
21. „Стање пруге Београд – Бар алармантно“, *Политика*, 01.02.2010, Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/121885/Stanje-pruge-Beograd-Bar-alarmantno> (Приступљено 20.3.2021)
22. „У Крупњу отворена фабрика текстила“, *РТВ*, 08. април 2015, Доступно на: https://rtv.rs/sr_ci/ekonomija/aktuelno/u-krupnju-otvorena-fabrika-tekstila_586717.html (Приступљено 28.12.2020)
23. Церовина, Јелена. „За Кину моравски канал је изводљив и исплатив“, *Политика*, 28.01.2018, Доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/397318/Za-Kinu-moravski-kanal-je-izvodljiv-i-isplativ> (Приступљено 23.3.2021)
24. Akreditovane regionalne razvojne agencije, *Razvojna agencija Srbije (RAS)*, Доступно на: <http://ras.gov.rs/korisni-linkovi/regionalne-razvojneagencije#> (Приступљено 27.10.2019)
25. Andrejić, Marko. „ISTRAŽUJEMO Autoput Beograd-Sarajevo gradiće se kao prsten, pogledajte koje gradove će sve povezivati“, *Blic*, 08.10.2019, Доступно на: <https://www.blic.rs/biznis/istrazujemo-autoput-beograd-sarajevo-gradice-se-ka-o-prsten-pogledajte-koje-gradove-ce-rgb9ge> (Приступљено 18.3.2021)
26. Arbutina, Zoran. „Crna Gora: Autoputem u dužničku klopku Kine“,

Deutsche Welle, 14.12.2020, Доступно на: <https://www.dw.com/sr/crnagora-autoputem-u-dužničku-klopku-kine/a-55936310> (Приступљено 20.3.2021)

27. Arnaudov, Mitko. „Srbija u regionalnoj utakmici“, *Srpska ekonomija*, Доступно на: <https://srpskaekonomija.rs/biznis-i-finansije/10/171//clanak/88/naslovna> (Приступљено 18.3.2021)

28. „Borba ekskluzivno saznaje: Srbija pregovara sa Kinom da preuzme crnogorski kredit za auto-put i zagospodari Balkanom!“, *Borba*, 5. januar 2021, Доступно на: <https://borba.me/borba-ekskluzivno-saznaje-srbija-pregovara-sa-kinom-da-preuzme-crnogorski-kredit-za-auto-put-i-zagospodari-balkanom/#comments> (Приступљено 21.3.2021)

29. „BRZOM PRUGOM LAKŠE DO SOLUNA I PIREJA Vučić: «Povezivanje Grčke i Srbije dovodi više turista i veći izvoz»“, *Blic*, 10.12.2019, Доступно на: <https://www.blic.rs/biznis/privreda-i-finansije/brzom-prugom-lakse-do-soluna-i-pireja-vucic-povezivanje-grcke-i-srbije-dovodi-vise/lm7t90> (Приступљено 23.3.2021)

30. Cvetković, Ljudmila. „Auto-put Niš-Priština, put ka pomirenju“, *Radio Slobodna Evropa*, 12. septembar 2019, Доступно на: <https://www.slobodnaevropa.org/a/autoput-niš-priština/30160804.html> (Приступљено 24.3.2021)

31. „Decentralizacija na srpski način“, Nacionalna koalicija za decentralizaciju, 9. avgust 2017, Доступно на: <https://nkd.rs/2017/08/09/decentralizacija-na-srpski-nacin/> (Приступљено 26.10.2019)

32. „DSS: Nesaglediva šteta od izgradnje autoputa od Niša do Drača“, *Danas*, 13. septembra 2019, Доступно на: <https://www.danas.rs/politika/dss-nesaglediva-steta-od-izgradnje-autoputa-od-nisa-do-draca/> (Приступљено 24.3.2021)

33. “European Regional Competitiveness Index“, Доступно на: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/regional_competitiveness/ (Приступљено 19.10.2019)

34. European Social Progress Index, Доступно на: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/social_progress (Приступљено 24.10.2019)

eu/regional_policy/en/information/maps/social_progress (Приступљено 24.10.2019)

35. Gulan, Branislav. „Sistemska rehabilitacija zadruga“, *Makroekonomija*, 7. oktobar 2019, Доступно на: <https://www.makroekonomija.org/0-branislav-gulan/sistemska-rehabilitacija-zadruga-2/> (Приступљено 2.11.2019)

36. Gulan, Branislav. „Nestajanje sela, nestajanje Srbije 2016.“, *Makroekonomija*, 15. novembar 2016, Доступно на: <https://www.makroekonomija.org/demografija/nestajanje-sela-nestajanje-srbije-2016/> (Приступљено 1.11.2019)

37. Gulan, Branislav. „Nova zadrugarska mapa“, *Makroekonomija*, 1. mart 2019, Доступно на: <https://www.makroekonomija.org/0-branislav-gulan/nova-zadrugarska-mapa/> (Приступљено 2.11.2019)

38. Gulan, Branislav. „Selo vratiti u Ustav!“, *Makroekonomija*, 5. april 2019, Доступно на: <https://www.makroekonomija.org/0-branislav-gulan/selo-vratiti-u-ustav/> (Приступљено 1.11.2019)

39. Gulan, Branislav. „Zapostavljeno ruralno područje!“, *Makroekonomija*, 18. februar 2019, Доступно на: <https://www.makroekonomija.org/0-branislav-gulan/zapostavljeno-ruralno-podrucje/> (Приступљено 1.11.2019)

40. „Hercegovci kroje trasu Jadransko-jonske magistrale“, *Večernje novosti*, 09.07.2020, Доступно на: https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/republika_srpska/aktuelno.655.html:875140-Hercegovci-kroje-trasu-Jadransko-jonske-magistrale (Приступљено 25.3.2021)

41. „Investirajte u Valjevu“, Vodič za investitore, Grad Valjevo, Доступно на: https://valjevo.rs/Dokumenta/PrivredaGradValjevo/Dokumenta/Ostalo/Vodic_za_investitore-Valjevo.pdf (Приступљено 9.11.2019)

42. Jovović, Dejan. „Ekonomski odnosi Srbije i Crne Gore“, *Profit magazin*, Broj 090, Доступно на: http://profitmagazin.com/izdanja/broj_090.727.html (Приступљено 19.3.2021)

43. „Komparativne prednosti Luke Bar“, Доступно на: <https://www.lukabar.me/index.php/me/o-nama/komparativne-prednosti-luke-bar> (Приступљено 20.3.2021)

44. „Krivokapić: Želimo najbolje odnose sa Srbijom, uskoro ćemo i praktično pokazati“, *NI*, 17. mart 2021, Доступно на: <https://rs.n1info.com/region/krivokapic-zelimo-najbolje-odnose-sa-srbijom-uskoro-ćemo-i-prakticno-pokazati/> (Приступљено 19.3.2021)
45. Miladinović, Aleksandar. „Milan Krkobabić u Intervjuu petkom: „Zadatak nam je da mladi iz sela ne idu na čuku da hvataju signal za internet“, *BBC News na srpskom*, 30. oktobar 2020, Доступно на: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-54739022> (Приступљено 27.12.2020)
46. Miletić, Miljana. „Zašto nam se (ne) isplati auto-put do Drača?“, *Istinomer*, 4.10.2020, Доступно на: <https://www.istinomer.rs/analize/zastonam-se-ne-isplati-auto-put-do-draca/> (Приступљено 24.3.2021)
47. „Mini Šengen: Potpisani srpsko-albanski sporazum o ličnim kartama i trojni memorandum o borbi protiv korone“, *RTV*, 09. novembar 2020, Доступно на: https://www.rtv.rs/sr_lat/politika/mini-sengen-potpisani-srpsko-albanski-sporazum-o-licnim-kartama-i-trojni-memorandum-o-borbi-protiv-korone_1177278.html (Приступљено 24.3.2021)
48. „Ministarstvo regionalnog razvoja hitno potrebno jugu Srbije“, *Niške vesti*, 27.6.2015, Доступно на: <https://niskevesti.rs/3994-ministarstvo-regionalnog-razvoja-hitno-potrebno-jugu-srbije/> (Приступљено 1.11.2019)
49. „Pet okruga na jugu Srbije u fokusu Vlade Srbije“, *Niške vesti*, 30.10.2019, Доступно на: <https://niskevesti.rs/pet-okruga-na-jugu-srbije-u-fokusu-vlade-srbije/> (Приступљено 2.11.2019)
50. Popović, Sofija. „Izbori prolaze, problemi Bošnjaka u Srbiji ostaju“, *European Western Balkans*, 08.06.2020, Доступно на: <https://europeanwesternbalkans.rs/izbori-prolaze-problemi-bosnjaka-u-srbiji-ostaju/> (Приступљено 19.3.2021)
51. „Potpisan ugovor za izradu dokumentacije za modernizaciju pruge Beograd-Bar“, *Beta*, 21.09.2020, Доступно на: <https://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/133855-potpisan-ugovor-za-izradu-dokumentacije-za-modernizaciju-pruge-beograd-bar> (Приступљено 20.3.2021)
52. „Potpisana zajednička izjava Srbije i RS o izgradnji tri hidroelektrane

na Drini“, *NI*, 13. novembar 2020, Доступно на: <https://rs.n1info.com/biznis/a671705-potpisana-zajednicka-izjava-srbije-i-rs-o-izgradnji-tri-hidroelektrane-na-drini/> (Приступљено 20.3.2021)

53. „Predsjedništvo BiH potpisalo u Ankari Sporazum o autoputu Sarajevo-Beograd“, *Radio Slobodna Evropa*, 16. mart 2021, Доступно на: <https://www.slobodnaevropa.org/a/31154113.html> (Приступљено 18.3.2021)

54. REDI: The Regional Entrepreneurship and Development Index - Measuring regional entrepreneurship, Доступно на: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/studies/2014/redi-the-regional-entrepreneurship-and-development-index-measuring-regional-entrepreneurship (Приступљено 25.10.2019)

55. „Regional Development Policy“, OECD, Доступно на: <http://www.oecd.org/regional/regionaldevelopment.htm> (Приступљено 17.3.2021)

56. „Regional Development“, United Nations Centre for Regional Development, Доступно на: <https://www.uncrd.or.jp/index.php?menu=368> (Приступљено 17.3.2021)

57. Regionalne razvojne agencije, Jedinostveni informacioni sistem od značaja za regionalni razvoj, Доступно на: <http://www.regionalnirazvoj.gov.rs/Lat/ShowNARRFolder.aspx?mi=90> (Приступљено 27.10.2019)

58. „Srbija će žito izvoziti preko Luke Bar“, *Vijesti*, 17.05.2018, Доступно на: <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/32574/srbija-ce-zito-izvoziti-preko-luke-bar> (Приступљено 20.3.2021)

59. „Srbijagas i Gas-Res iz Republike Srpske potpisali sporazum o izgradnji gasovoda“, *NI*, 16. mart 2021, Доступно на: <https://rs.n1info.com/biznis/srbijagas-i-gas-res-iz-republike-srpske-potpisali-sporazum-o-izgradnji-gasovoda/> (Приступљено 19.3.2021)

60. Stojanović, Marija. „Bilateralni sporovi Srbije – kako pomiriti “nepomirljive““, *European Western Balkans*, 26.03.2018, Доступно на: <https://europeanwesternbalkans.rs/bilateralni-sporovi-srbije-kako-pomiriti-nepomirljive/> (Приступљено 18.3.2021)

61. „Susret Ministra za brigu o selu sa Srpskom akademijom nauka

i umetnosti, zadružnim savezima i univerzitetskim profesorima“, *Kurir*, 14.12.2020, Доступно на: <https://www.kurir.rs/vesti/3585283/susret-ministra-za-brigu-o-selu-sa-srpskom-akademijom-nauka-i-umetnosti-zaduznim-savezima-i-univerzitetskim-profesorima> (Приступљено 27.12.2020)

62. Vlaović, Gojko. „Kinezi jedino rešenje za prugu Beograd – Solun“, *Danas*, 4. februar, Доступно на: <https://www.danas.rs/ekonomija/kinezi-jedino-resenje-za-prugu-beograd-solun/> (Приступљено 23.3.2021)

63. Vlaović, Gojko. „Rekonstrukcija pruge Beograd-Bar pod znakom pitanja“, *Demostat*, 26. decembar 2020, Доступно на: <https://demostat.rs/sr/vesti/ekskluziva/rekonstrukcija-pruge-beograd-bar-pod-znakom--pitanja/1058> (Приступљено 20.3.2021)

64. „Vučić ponovo najavio modernizaciju pruge Beograd – Skoplje“, *Vranjske*, 19.02.2021, Доступно на: <https://www.infovranjske.rs/info/vucic-ponovo-njavio-modernizaciju-pruge-beograd---skoplje> (Приступљено 23.3.2021)

65. „Vučić: Drač će biti najbliža luka Srbiji; Rama: U Albaniji 100 preduzeća iz Srbije“, *Večernje novosti*, 14.10.2016, Доступно на: <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/ekonomija/aktuelno.239.html:630007-Vucic-Drac-ce-biti-najbliza-luka-Srbiji-Rama-U-Albaniji-100-preduzeca-iz-Srbije> (Приступљено 24.3.2021)

66. Žarković, Jelena. „Мапа поделјене Србије“, *Peščanik*, 1.4.2019, Доступно на: <https://pescanik.net/mapa-podeljene-srbije/> (Приступљено 30.10.2019)

67. Zdravković, Miroslav. „Plate i penzije po opštinama u Srbiji, 12. 2018.“, *Makroekonomija*, 17. мај 2019, Доступно на: <https://www.makroekonomija.org/0-miroslav-zdravkovic/plate-i-penzije-po-opstinama-u-srbiji-12-2018/> (Приступљено 30.10.2019)

68. „26 gradova i opština u slivu Zapadne Morave i Kolubare potpisale protokole o saradnji“, 10.2.2017, Доступно на: <http://www.skgo.org/vesti/detaljno/1712/26-gradova-i-opstina-u-slivu-zapadne-morave-i-kolubare-potpisale-protokole-o-saradnji> (Приступљено 8.11.2019)

69. http://predstavnistvorsbg.rs/predstavnistvo_rs/index.php/rs/podrinje.html (Приступљено 18.3.2021)

70. <http://www.gornjimilanovac.rs/opsti-podaci.html> (Приступљено 10.11.2019)

71. <http://www.knjazevac.rs/index.php/o-opstini/geografski-podaci> (Приступљено 7.11.2019)

72. http://www.koceljeva.gov.rs/index_files/htm/geopolozaj.htm (Приступљено 7.11.2019)

73. <http://www.lokalnirazvoj.org/sr/page/13/Opste+informacije> (Приступљено 1.11.2019)

74. <https://arilje.org.rs/index.php/o-arilju/polozaj> (Приступљено 6.11.2019)

75. https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/cretu_en (Приступљено 31.10.2019)

76. https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/regional_competitiveness/ (Преузето 1.11.2019)

77. https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/social_progress (Преузето 1.11.2019)

78. <https://epthinktank.eu/2016/10/10/eprs-and-the-2016-european-week-of-regions-and-cities/the-cf-allocation-per-member-state/> (Преузето 2.11.2019)

79. <https://odgovornigradjanin.com/2017/08/13/gospodar-siromasnih-2/> (Преузето 30.10.2019)

80. <https://www.indjija.net/PageCyr.aspx?id=162> (Приступљено 5.11.2019)

81. <https://www.stat.gov.rs/oblasti/registar-prostornih-jedinica-i-gis/administrativno-teritorijalna-podela-i-nstj-nivoi-1-2-3/nstj-1/> (Преузето 2.11.2019)

82. <https://www.stat.gov.rs/oblasti/registar-prostornih-jedinica-i-gis/administrativno-teritorijalna-podela-i-nstj-nivoi-1-2-3/nstj-3/> (Преузето 2.11.2019)
83. <https://www.valjevo.rs/geografija/> (Приступљено 9.11.2019)
84. <https://www.worldbank.org/en/country/kosovo/overview#3> (Приступљено 24.3.2021)
85. <https://www.blic.rs/biznis/vesti/sve-o-autoputu-beograd-sarajevo-kuda-ce-proci-saobraćajnica-kolika-ce-bitih90p2qb> (Преузето 18.3.2021)
86. <https://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=337381> (Преузето 21.3.2021)
87. <https://www.oboreurope.com/en/greece-bri/bri-oboreurope-rail/> (Преузето 23.3.2021)
88. <https://prokuplje.org.rs/vesti/auto-put-velika-razvojna-sansa-za-prokuplje-i-toplicu/> (Преузето 24.3.2021)

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Рајко Петровић је српски политиколог и хиспаниста. Рођен је 29. јануара 1993. године у Лозници. Дипломирао је на Факултету политичких наука Универзитета у Београду (смер политикологија) 2016. године са просечном оценом 10 као најбољи студент у генерацији. Мастер студије „Јавна управа, локална самоуправа и јавне политике“ завршио је на истоименом факултету 2017. године са просечном оценом 10, одбранивши мастер рад под називом „Реформа градског превоза у Београду по узору на примере добре праксе у свету са посебним освртом на реформу у Талину“ са оценом 10. Тренутно похађа трећу годину докторских студија политикологије на матичном факултету. Од 2015. до 2017. године био је ангажован као демонстратор-сарадник на Факултету политичких наука Универзитета у Београду на наставним предметима Политичка економија, Економски систем Србије и Теорија и пракса јавних финансија. Од 2018. године запослен је на Институту за европске студије у Београду у звању истраживача-приправника, а потом и истраживача-сарадника. Добитник је неколико награда и признања током студирања – „Повеље студент генерације политиколошког смера” од

стране Факултета политичких наука Универзитета у Београду, „Повеље студент генерације Факултета политичких наука” од стране Универзитета у Београду и награде Града Лознице за најбоље студенте. Био је вишегодишњи стипендиста Фонда „Др Милан Јелић“ Министарства науке и технологије Републике Српске и Фонда за младе таленте Републике Србије. Аутор је две књиге, коаутор једног зборника и аутор десетина научних и стручних радова. Његове области интересовања су политика регионалног развоја, политичке прилике на Западном Балкану и хиспански свет. Говори енглески, шпански и руски језик.

ИМПРЕСУМ

Наслов
**РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ СРБИЈЕ – ИЗМЕЂУ
ШАНСЕ И НУЖНОСТИ**

Аутор
РАЈКО ПЕТРОВИЋ

Предговор
Горан **МИЛЕНКОВИЋ**

Рецензенти:
др Горан **НИКОЛИЋ**
др Стеван **РАПАИЋ**
доц. др Веран **СТАНЧЕТИЋ**

Главни и одговорни уредник
Горан **МИЛЕНКОВИЋ**

Уређивачки одбор
Александар **ЂУРЂЕВ**
Александар **ПРОТИЋ**
Марко **ТАНАСКОВИЋ**

Директор
Данијел **КУЛАЧИН**

Маркетинг
Далибор **ШЕКУЛАРАЦ**

Лектор
Тиса **МИЛИЋ**

Дизајн
Јелена **Михајловић**

Издавачи
Институт за политичко умрежавање, Београд
Институт за европске студије, Београд

IES

Штампа
Артпринт Нови Сад

Тираж 500

IES